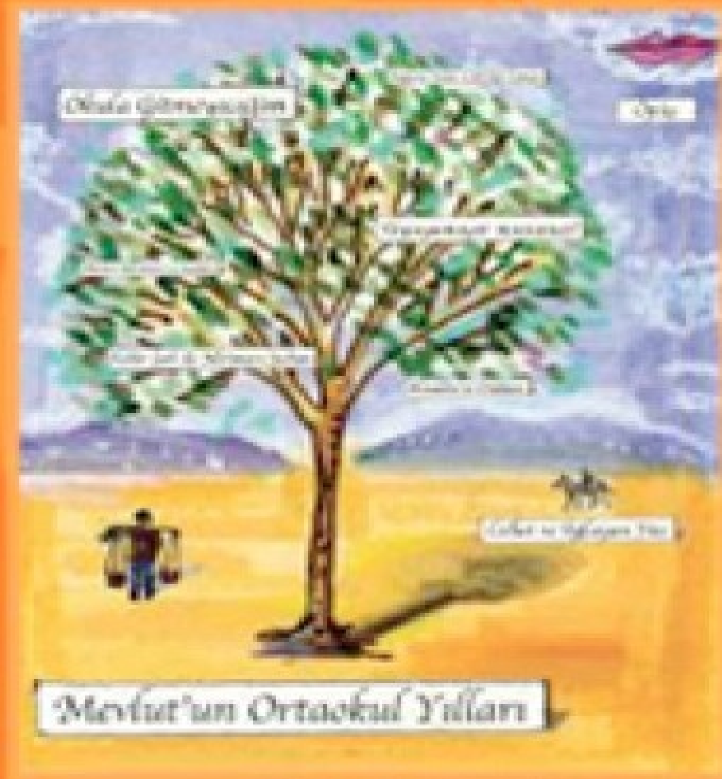
DOĞAN KARDEŞ ■ SEÇME PARÇALAR

Orhan Pamuk

Ben Bir Ağacım

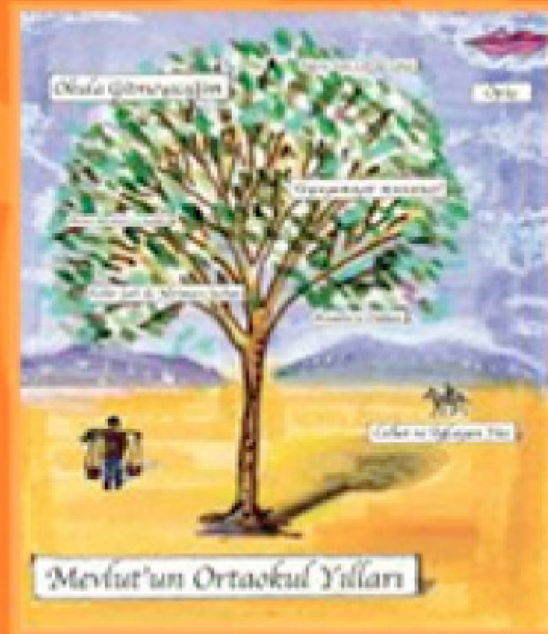

YKY
Yapı Kredi Yayınları

DOĞAN KARDEŞ ■ SEÇME PARÇALAR

Orhan Pamuk

Ben Bir Ağacım

YKY

Yapı Kredi Yayınları

BEN BİR AĞACIM

Seçme Parçalar

•

Orhan Pamuk

Orhan Pamuk'un
YKY'deki kitapları:

Kar (2013)
İstanbul - Hatıralar ve Şehir (2003)
Benim Adım Kırmızı (2013)
Öteki Renkler (2013)

Ben Bir Ağacım (Seçme Parçalar) (2013)

ORHAN PAMUK

Ben Bir Ağacım

Seçme Parçalar

Yapı Kredi Yayınları - 3953
Doğan Kardeş Kitaplığı - 520
—ilkgençlik—

Ben Bir Ağacım / Orhan Pamuk
Editör: Murat Yalçın - Darmin Hadzibegovic

Kapaktaki desen: Orhan Pamuk

Baskı: Promat Basım Yayım San. ve Tic. A.Ş.
Sanayi Mahallesi, 1673 Sokak, No: 34 Esenyurt / İstanbul
Sertifika No: 12039

1. baskı: İstanbul, Ağustos 2013 (20.000)
ISBN 978-975-08-2610-8

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

“Hiçbir şey hayat kadar şaşırtıcı olamaz. Yazı hariç.”

İbni Zerhani

Önsöz

Bu küçük kitabın kalbinde hakkında hayaller kurmaktan hoşlandığım iki konu var: Tarihin esrarlı yüzü ve çocukluk ve öğrencilik yıllarının hatıraları. Romanlarımda, düzyazılarımda bu iki kaynağa hep geri döndüm. Her seferinde de iki konunun kafamda iç içe geçtiğini hissettim. Yani: Tarihin çocuksu yanı ile çocukluğun tarihsel yanı.

Tarihin çocuksu yanından kastettiğim: Tarihte şimdi yaşadığımızdan çok daha yalın, temel ve güçlü hayaller bulabilmektir. En azından böyle bir inanca kapılmaktır. Eski olaylar, şeyler, ilişkiler bizler için gölgeler içindedirler belki, ama şimdi yaşadığımızdan çok daha basit bir dünyaya da aittiler. Böylesine basit bir dünyayı sürekli özlemesek bile, sürekli düşlüyoruz. Bir ağacı konuşturmak, bir celladı anlamak, âşık bir padişahın kıskançlığını görmek daha kolaydı eskiden. Bu kolaylık yazıya bir güç, okura da anlama ve hayal etme zevki verir. Bu kitapta şimdiye kadar yazdığım sayfalardan en kolay anlaşılabilir ve en güçlü olanları seçmeye çalıştım. Kolay anlaşılmak ve güçlü söz her zaman yan yana gelmez.

Bir de çocukluğun tarihsel ve toplumsal yanı var. Hepimiz çocukluğumuzun güzel yönlerini şiirsellikle hatırlamaktan hoşlanırız. Çocukluk hatıralarımız bu yüzden hafızamızın en itibarlı köşesinde durur. Buna çocukluğumuzun şiirsel yanı diyelim. Ama çocukluğumuzun bir de toplumsal yanı vardır. Aile hatıraları, anne-baba kavgaları, ayrılıklar, yediğimiz dayaklar, okulda yaşadıklarımız, okula olan sevgimiz ve nefretimiz yaşadığımız toplumun ve ülkenin yapısı hakkında da en ince

ipuçlarını verir bize. Bütün çabama rağmen uzun bir zamandır bir türlü bitiremediğim *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı romanımdan bir parçayı (Mevlut'un Ortaokul Yılları) bu toplumsal dürtüyle yayımlıyorum. Dört yıldır birlikte yaşadığım sokak satıcısı kahramanım Mevlut da böylece ilk defa okur önüne çıkıyor. İkimiz de çok heyecanlıyız.

"Mevlut'un Ortaokul Yılları" ve diğer parçaları bu kitaba alırken, metinlere dokundum. Eski yazılarımı değiştirdim. Cümleler, paragraflar ekledim, kısaltmalar yaptım, başlıklar koydum. Hem bu kitabın bir bütün olmasını istediğim için, hem de –itiraf edeyim– çok sevdiğim bu parçalarla oynamaktan hâlâ zevk aldığım için.

Evet, işte bunlar, benim neredeyse kırk yılı bulan yazarlık hayatımın (bana göre) her biri tek başına okunabilecek en güzel sayfalarıdır.

Bu kitabın fikrini dostum Raşit Çavaş ve genç editör Darmin Hadzibegovic'le bir akşam yemeğinde birlikte geliştirdik. Onlara ve yeni yazarlarını dostlukla karşılayan bütün YKY takımına teşekkür ederim.

Temmuz 2013, Büyükada

Okura Not: Kim Anlatıyor?

Roman ve hatıralarımdan bu bağımsız parçaları seçer, onları bu kitaba yerleştirirken temel bir soruyla karşılaştım. Aslında her dikkatli roman okurunun ve her dikkatli romancının bir hikâyenin içindeyken sürekli sorması ve düşünmesi gereken temel sorudur bu: Burada olayları kim görüyor, kim anlatıyor? Bu hikâyede konuşan, anlatan ses kimin?

Romancılık, insanın kendi hayatından başka birinin hayatı gibi, başkalarının hayatından da kendi hayatıymış gibi söz edebilme hüneridir. Böyle olduğu için de kimin konuştuğunu tam anlamak zordur. Ben çocukluk ve gençliğimde ressam olmak istedim. Çok resim yaptım (bu kitabın kapağındaki ağacı da). Bu tecrübemi, *Benim Adım Kırmızı*'da 1590'ların İstanbul'undaki ressamları anlatabilmek için kullandım. Ya da 1960'larda Ankara'da bir devlet ilkokulunda okurken ve 1970'lerin sonunda İstanbul'da Baltalimanı'ndaki bir lisede geçici İngilizce öğretmenliği yaparken gördüklerimi satıcı kahramanım Mevlut'un hikâyesine koydum. Ya da başkalarından dinlediğim, hayal ettiğim hikâyeleri bana benzer bir roman kahramanına mal ettim. Ya da birinci tekil şahısla romanlarımda "ben" diye konuşurken, aslında kendimden başka bir kişinin kimliğine büründüm. Bu başka kişi de, mesela *Kara Kitap*'taki köşe yazarı Celâl Salik gibi, romanda bir başka kişinin sesiyle bir hikâye anlatmaya da başladı...

Bütün bu sesleri, kimlik değiştirmeleri açıklamak için bölümlerin başlarına kimin konuştuğunu gösteren notlar koydum.

(O. P.)

Cellat ve Ağlayan Yüz

[*Kara Kitap*'tan. Romanın kahramanlarından köşe yazarı Celâl Salik anlatıyor.]

Gözyaşları içindeki bir erkek niye telâşlandırır bizi? Ağlayan bir kadını, günlük hayatımızın sıradışı, ama duygulu ve acıklı bir parçası olarak görebilir, içtenlik ve sevgiyle benimseriz onu. Ağlayan bir erkek ise bir çaresizlik duygusuyla doldurur içimizi. Ya dünyanın sonuna gelir gibi yapılabilecek şeylerin sonuna gelmiştir bu adam – mesela bir sevdiğinin ölümünde olduğu gibi. Ya da dünyasında bizimkiyle uyuşmayan bir yan vardır; huzursuz edici, hatta dehşet verici bir yan. Yüz ya da surat dediğimiz ve tanıdığımızı sandığımız haritada hiç tanımadığımız bir ülkeye rastgelmenin şaşkınlığını ve dehşetini hepimiz biliriz. Bu konuda, Naima'nın *Tarih*'inin VI. cildinde ve Mehmet Halife'nin *Tarihi Gılmani*'sinde anlatılan bir hikâyeye, Edirneli Kadri'nin *Cellatlar Tarihi*'nde de rastgeldim. Aşağıdaki gerçek hikâye en çok *Cellatlar Tarihi*'nde anlatılanlara yakındır. (Ayrıca bu eski el yazmasının yeni yazıya çevrilip teknik açıdan son derece eğitici resimleriyle yayımlanmasını Milli Eğitim Bakanlığımızdan bekliyoruz.)

Çok değil, üç yüzyıl önce bir bahar gecesi, dönemin en namlı celladı Kara Ömer, atıyla Erzurum Kalesi'ne yaklaşıyordu. On iki gün önce padişah kararı ve Bostancıbaşı'nın görevlendirmesiyle eline tutuşturulan bir fermanla Erzurum Kalesi'ne hükmeden Abdi Paşa'yı idam etmeye yollanmıştı. O mevsimde sıradan bir yolcunun bir ayda alacağı İstanbul-Erzurum yolunu on iki günde aldığı için memnundu; bahar gecesinin serinliği içinde yorgunluğunu unutmuştu, ama gene de görev öncesi hissetmediği bir durgunluk vardı üzerinde: Sanki işini hakkıyla ve yüzakıyla yapmasını engelleyecek bir lanetin gölgesini ya da bir kararsızlığın kuşkusunu hissediyordu.

İşi zordu zor olmasına: Hiç tanımadığı ve görmediği bir Paşa'nın adamlarıyla dolu konağına tek başına girecek, fermanı verecek, kendi sarsılmaz varlığı ve güveniyle Abdi Paşa'ya ve çevresine Padişah'ın kararına karşı çıkmanın boşluğunu hissettirecek, küçük bir ihtimal ama, Paşa bu boşluğu hissetmekte gecikirse, hiç vakit geçirmeden ve çevresindekiler suça niyet etmeden onu hemen öldürecekti. Bu işte öylesine deneyimliydi ki, hissettiği kararsızlık bu yüzden olamazdı hiç: Otuz yıllık meslek hayatında yirmiye yakın şehzade, iki sadrazam, altı vezir, yirmi üç paşa, hırlı hırsız, suçlu suçsuz, kadın, erkek, çocuk, ihtiyar, Hıristiyan, Müslüman altı yüzün üzerinde kişiyi idam etmiş, çıraklığından başlayarak bugüne kadar binlerce kişiyi işkenceden geçirmişti.

Bahar sabahı, cellat şehre girmeden önce bir su kıyısında atından indi ve kuşların neşeli cıvıltıları arasında abdest aldı, namaz kıldı. İşlerinin yolunda gitmesini Allah'tan dilemek, dua etmek pek seyrek yaptığı bir işti. Ama her seferinde olduğu gibi Tanrı bu çalışkan kulunun duasını kabul etti.

Böylece her şey yolunda gitti. Kuşağında yağlı kemendiyle ve usturayla kazılı kafasında kızıl keçeden külahıyla celladı görür görmez tanıyan Abdi Paşa, başına gelecekleri hemen anladı, ama kuraldışı denebilecek hiçbir zorluk çıkarmadı. Belki de suçunu bildiği için kaderine kendini çoktan hazırlamıştı.

Önce, fermanı, en azından on kere ve her seferinde aynı dikkatle okudu. (Kurallara bağlı olan devlet adamları ve paşalarda görülen bir özellik.)

Okuduğu fermanı gösterişli bir edayla öpüp başına koydu. (Hâlâ çevresinde etki bırakmayı düşünebilenlerde görülen ve Kara Ömer'in budalaca bulduğu bir tepki.) Kuran okumak, namaz kılmak istediğini söyledi. (Vakit kazanmak isteyenlerde ve gerçekten inananlarda görülen bir istek.) Namazını kıldıktan sonra, üzerindeki kıymetli taşları, takıları, yüzükleri celladına kalmasın diye, "Beni hatırlarsınız," diyerek çevresindeki adamlarına dağıttı. (Dünyaya sıkı sıkı bağlı olanlar ve celladına kin duyabilecek kadar yüzeysel olanlarda görülen bir tepki.) Ve bu tepkilerin bir ya da birkaçını değil, ama hepsini gösterenlerin çoğu gibi, boynuna kement geçirilmeden önce, küfürler ederek boğuşmaya da kalktı. Ama çenesinin kenarına sıkı bir yumruk yedikten sonra çöktü ve ölümü beklemeye başladı. Ağlıyordu.

Ağlamak da böyle durumlarda kurbanların gösterdiği sıradan tepkilerden biriydi, ama Abdi Paşa'nın ağlayan yüzünde öyle bir şey gördü ki cellat, otuz yıllık meslek hayatında ilk defa bir kararsızlık geçirdi. Böylece, hiç yapmadığı bir şeyi yaptı: Boğmadan önce kurbanının yüzüne bir kumaş örttü. Başka meslektaşlarında gördüğü zaman eleştirdiği bir davranıştı bu; çünkü işini duraksamadan ve kusursuz yapabilmek için bir celladın kurbanının gözlerine sonuna kadar bakabilmesi gerektiğine inanırdı.

Öldüğüne emin olduktan sonra, hiç vakit kaybetmeden ölünün başını gövdesinden 'şifre' denilen özel usturayla ayırdı ve yanında getirdiği içi balla dolu kıldan bir torbanın içine sıcağı sıcağına daldırdı. Görevini başarıyla yaptığını Padişah'a kanıtlayabilmesi için, İstanbul'da onu teşhis edeceklere kurbanının kellesini hiç bozulmadan götürmeliydi. Çünkü idam edilmiş ünlü bir paşanın kesik başı sergilenip topluma gösterilmezse, yandaşları aslında paşanın sağ olduğunu iddia eder, yerine bir benzerini geçirip isyan edebilirlerdi.

Cellat, kesik başı içi balla dolu kıldan torbaya dikkatlice yerleştirirken, Paşa'nın yüzündeki o ağlayan bakışı, o anlaşılmaz ve dehşet verici ifadeyi bir daha, hayretle gördü ve ömrünün pek de uzak olmayan sonuna kadar hiç unutamadı.

Hemen atına binip şehirden çıktı. Kurbanının gövdesi gözyaşlarıyla ve iç bayıltacak kadar acıklı bir cenaze töreniyle gömülürken, cellat atının terkisindeki kelleyle, olay yerinden en azından iki günlük uzaklıkta olmayı isterdi hep. Böylece, bir buçuk gün süren sürekli bir yolculuktan sonra, Kemah Kalesi'ne vardı. Kervansarayda karnını doyurdu, torbasıyla hücresine çekildi ve uzun bir uykuya yattı.

Yarım gün süren deliksiz bir uykudan uyanırken, rüyasında çocukluğunun Edirne'sinde görüyordu kendini: Annesinin, kaynata kaynata yalnız bütün evi ve bahçeyi değil, bütün mahalleyi mayhoş bir incir kokusuyla kokutarak yaptığı incir reçeliyle dolu koskoca bir kavanoza yaklaştığı zaman, incir diye gördüğü o küçük yeşil yuvarlakların ağlayan bir kellenin gözleri olduğunu anlıyordu önce; sonra yasak bir şey yapmaktan çok ağlayan yüzdeki o anlaşılmaz dehşete tanık olmanın suçluluk duygusuyla kavanozun kapağını açıyor ve içinden ağlayan yetişkin bir erkeğin hıçkırıkları gelmeye başlayınca, elini kolunu bağlayan bir çaresizlikle donuyordu.

Ertesi gece, bir başka kervansarayda bir başka yataktaki uykusunun orta yerinde kendini ilkgençliğinin akşamüstlerinden birinde buldu: Hava kararmadan az önce, Edirne'nin içinde, ara sokakların birindeydi. Kim olduğunu çıkaramadığı bir arkadaşının uyarısı üzerine, göğün bir ucunda batan güneşi, öbür ucunda yükselen soluk dolunayın beyaz yüzünü görüyordu. Daha sonra, güneş battıkça ve hava karardıkça ayın yusyuvarlak yüzü aydınlanarak belirginleşiyor ve çok da geçmeden ışıl ışıl parlayan bu yüzün bir insan yüzü, ağlayan bir yüz olduğu anlaşılıyordu. Hayır, Edirne sokaklarını başka bir kentin huzursuzluk verici, anlaşılmaz sokaklarına dönüştüren şey, ayın yüzünün ağlayan bir yüze dönüşmesindeki acıklı yan değil, anlaşılmaz yandı.

Ertesi sabah cellat, uykusunun orta yerinde keşfettiği bu gerçeğin kendi anılarıyla uyuştuğunu düşündü. Meslek hayatı boyunca, binlerce erkeğin ağlayan yüzünü görmüştü, ama o yüzlerin hiçbiri bir acımasızlık, korku ya da suçluluk duygusuna sürüklememişti onu. Sanılanın tersine, kurbanları için üzülür kederlenirdi, ama bu duygu bir adalet, bir zorunluluk, bir geri

dönülmezlik mantığıyla dengelenirdi hemen. Kafalarını kestiği, boğduğu, boyunlarını kırdığı kurbanlarının kendilerini ölüme götüren nedenler zinciri konusunda cellatlarından her zaman daha bilgili olduklarını bilirdi çünkü. Gözyaşlarıyla çırpınarak, sümükler içinde yalvararak, hıçkırarak, katılarak ölüme giden bir erkeğin görüntüsünde dayanılmayacak, katlanılamayacak hiçbir şey yoktu. İdamlıklardan tarihe, efsanelere geçecek gösterişli tavırlar, cesur sözler bekleyen bazı budalalar gibi, cellat ne küçümserdi ağlayan erkekleri, ne de hayatın rastlantısal ve geri dönülmez acımasızlığını hiç mi hiç anlayamamış başka çeşit budalaların yaptıkları gibi, elini kolunu bağlayan bir acıma duygusuna kapılırdı onlar karşısında.

Rüyalarında elini kolunu bağlayan şey neydi peki? Güneşli ve pırıl pırıl bir sabah, atının terkisinde kıldan torba, kayalarla kaplı derin uçurumlar arasından geçerken, cellat, elini kolunu bağlayan tutukluğun Erzurum'a girmeden önce içinde duyduğu kararsızlıkla ilgili olduğunu düşündü. Ruhunda, gölgesini hissettiği belli belirsiz bir lanet duygusu vardı ve gittikçe artıyordu. Boğmadan önce bir aba parçasını kurbanının yüzüne örtmeye kendini zorlayan bir esrarı görmüştü Abdi Paşa'nın unutulması gereken yüzünde. Uzun gün boyunca cellat, şaşırtıcı biçimleri olan sarp kayalıklar (tencere gövdeli bir yelkenli, başı yerine bir incir yerleşmiş bir aslan), her zamankinden daha yabancı ve daha şaşırtıcı çam ve kayın ağaçları ve buz gibi derelerin kıyılarındaki tuhaf, ne tuhaf, çakıltaşları arasından atını sürerken, terkisinde taşıdığı yüzün ifadesini bir daha hiç düşünmedi. Daha şaşırtıcı olan dünyaydı artık; yeniden keşfettiği, ilk defa fark ettiği yeni bir dünya.

Bütün ağaçların uykusuz gecelerde hatıralarının arasında kıpırdanan karanlık gölgelere benzediğini yeni fark ediyordu. Yeşeren yamaçlarda koyun sürülerini otlatan günahsız çobanların omuzlarının üstünde başlarını bir başkasının eşyasını taşır gibi taşıdıklarını ilk defa seziyordu. Dağ eteklerinde kurulmuş on evlik küçük köylerin, cami kapılarında sıra sıra dizilen boş ayakkabıları hatırlattığını ilk defa anlıyordu. Yarım gün sonra aralarından geçeceği batıdaki mor dağların ve onların tam üstündeki, minyatürlerden çıkma bulutların, dünyanın çıplak, çırılçıplak bir yer

olduğuna işaret ettiğini yeni görüyordu. Bütün bitkilerin, nesnelerin, ürkek hayvanların hatıralar kadar eski, çaresizlik kadar yalın ve kâbuslar kadar korkutucu bir âlemin işaretleri olduğunu şimdi kavrıyordu. Batıya doğru ilerledikçe ve uzayan gölgeler anlam değiştirdikçe, cellat, çatlayan bir çömlekten sızan kan gibi, çevresine esrarını çözemediği işaretlerin, belirtilerin sızdığını hissetti.

Karanlık çökerken girdiği kervansarayda karnını doyurdu, ama torbayla bir hücreye kapanıp uyuyamayacağını anladı. Uykusunun orta yerinde, patlayan bir yaradan akacak irin gibi, ağır ağır yayılacak korkulu rüyaya; bu rüyada her gece bir başka anının kıyafetlerine bürünerek ağlayacak o çaresiz yüze katlanamayacağını biliyordu. Kervansaray kalabalığı içindeki insan yüzlerine hayretle bakarak bir süre dinlendi ve yoluna devam etti.

Gece soğuk ve sessizdi; rüzgâr yoktu, tek dal kıpırdamıyordu ve yorgun atı da kendi yolunu kendi buluyordu. Uzun bir süre hiçbir şey görmeden ve eski mutlu günlerinde olduğu gibi, kafasını tedirgin edici hiçbir soruyla kurcalamadan yoluna devam etti: Daha sonraları, karanlık yüzünden diye düşünecekti. Çünkü bulutlar arasından ay belirince ağaçlar, gölgeler, kayalar ağır ağır çözülmez bir esrarın işaretlerine dönüştüler. Korkutucu olan ne mezarlıklardaki acıklı taşlardı, ne yapayalnız serviler, ne de ıssız gecedeki kurt ulumaları. Dünyayı korkulacak kadar şaşırtıcı yapan şey, âlemin sanki bir hikâye anlatmaya kalkmasıydı. Dünya, cellada sanki bir şey söylemek istiyor, bir anlamı işaret ediyor, ama bir rüyadaki gibi bu söz dumanlı bir belirsizlik içinde kayboluyordu. Sabaha doğru cellat kulaklarının dibinde hıçkırık seslerini işitmeye başladı.

Gün ağarırken, hıçkırık seslerinin, yeni çıkan rüzgârın dallarda oynadığı bir oyun olduğunu düşündü; daha sonra, yorgunluk ve uykusuzluğun sonucu olduğuna hükmetti. Öğleye doğru terkisindeki torbadan gelen hıçkırık sesleri öyle belirginleşti ki, tıpkı, bir geceyarısı iyi kapanmamış bir pencerenin sinir bozucu gıcırtısını kesmek için sıcak yatağından çıkan biri gibi, atından indi, torbayı terkiye bağlayan ipleri gere gere iyice sıkıştırdı. Ama daha sonra, acımasızca yağan yağmurun altında yalnızca hıçkırıkları duymak değil, ağlayan yüzün gözyaşlarını da hissedecekti.

Güneş yeniden açtığında dünyanın esrarının ağlayan yüzün ifadesindeki bir sırla ilişkili olduğunu anladı. Sanki âlemin anlamı kaybolmuştu: Eskiden, o pek bildik ve tanıdık gelen anlaşılabilir dünyayı, yüzlerin üzerindeki sıradan bir anlam, sıradan bir ifade ayakta tutuyordu. Şimdi tıpkı tılsımlı bir kâsenin şangırdayarak kırılmasından, sihirli ve billur bir sürahinin çatlamasından sonra her şeyin alt üst olması gibi, ağlayan yüzün üzerinde o tuhaf ifadenin belirmesinden sonra, her şeyin anlamı, celladı korkulu bir yalnızlığa bırakarak kaybolmuştu. Üzerindeki ıslak elbiseleri güneşte kuruturken, her şeyin eski düzenine dönebilmesi için, torbadaki başın yüzünde bir maske gibi taşıdığı ifadeyi değiştirmesi gerektiğini anladı. Öte yandan, meslek ahlâkı, kestikten sonra sıcağı sıcağına bal dolu torbaya bastırdığı başı İstanbul’a hiç bozmadan, olduğu gibi getirmesini de ona buyuruyordu.

At üstünde uykusuz geçen ve torbadan gelen bitip tükenmeyen hıçkırıkların sinir bozucu bir müziğe dönüştüğü çıldırtıcı bir gecenin sabahında, cellat dünyayı o kadar değişmiş buldu ki, kendisinin kendisi olduğuna inanmakta zorluk çekti. Çınar ve çam ağaçları, çamurlu yollar, kendisini görenlerin dehşetle kaçıştıkları köy çeşmeleri, hiç tanımadığı, bilmediği bir dünyadan çıkmaydılar. Öğle vakti varlığını daha önce bilmediği bir kasabada hayvani bir içgüdüyle atıştırdığı yiyecekleri de tanımakta güçlük çekti. Kasaba dışında, atını dinlendirmek için bir ağacın altına uzandığında, bir zamanlar gökyüzü sandığı şeyin hiç bilmediği, hiç görmediği tuhaf ve mavi bir kubbe olduğunu anladı. Güneş batarken atına binip yoluna devam etti, ama daha altı günlük yol vardı önünde. Torbadaki hıçkırıkları dindirmezse, ağlayan yüzün ifadesini değiştirmezse, dünyasını o eski bildik dünyaya dönüştürecek o sihirli işlemi yapmazsa İstanbul’a hiç varamayacağını anlamıştı artık.

Hava karardıktan sonra, havlayan köpeklerini işittiği bir köyün kıyısında bir kuyuya rastlayınca, atından indi. Atının terkisinden kıl torbayı indirdi, ağzını çözdü ve saçlarından dikkatle tuttuğu kelleyi balın içinden çıkardı. Kuyudan çektiği kova kova sularla, yeni doğmuş bir bebeği yıkar gibi, kafayı özenle yıkadı. Bir kumaş parçasıyla saçlarının içinden kulaklarının

deliklerine varıncaya kadar kuruladıktan sonra, dolunayın ışığında yüzüne baktı: Ağlıyordu; hiç bozulmamıştı; aynı dayanılmaz, unutulmaz çaresizlik ifadesi vardı üzerinde.

Kafayı kuyunun kenarına bıraktı, atının terkisinden meslek aletlerini, iki özel bıçağı, kenarları küt demir işkence çubuklarını alıp döndü. Önce, bıçaklarla ağzının kenarlarını, deriyi ve kemiği kanırtarak ağır ağır düzeltmeye girişti. Uzun bir çabadan sonra dudakları iyice parçalamış, ama ağzı belli belirsiz ve yılık da olsa gülümsetmeyi başarmıştı. Sonra, daha ince bir işe girişip acıyla kasılmış gözleri açmaya başladı. Çok uzun ve yorucu bir çabadan sonra gülümseyişi bütün yüze yayabildiğinde, yorulmuş gevşemişti artık. Gene de, boğmadan önce Abdi Paşa'nın çenesinin kenarına indirdiği yumruğun mor izini derinin üstünde görünce sevindi. Her şeyi yoluna koyabilmenin çocuksu sevinciyle koşarak aletlerini atının terkisine yerleştirdi.

Geri döndüğünde bıraktığı yerde baş yoktu. İlk anda, gülümseyen başın bir oyunu olarak gördü bunu. Kafanın kuyuya düştüğünü anlayınca, hiç kararsızlık geçirmeden, en yakın eve koştu, kapıyı vurarak içerdekileri uyandırdı. İhtiyar bir babayla genç bir oğulun emirlerine korkuyla uymaları için, karşılarında celladı görmeleri yetti. Sabaha kadar, üçü birlikte, pek de derin olmayan kuyunun dibinden kelleyi çıkarmaya çalıştılar. Gün ışırken, boğma ipiyle belinden kuyuya sarkıttıkları oğul, saçlarından tuttuğu kelleyle ve dehşetle bağıra bağıra yeryüzüne döndü. Kafa parça parça olmuştu, ama ağlamıyordu artık. Cellat huzurla kafayı kuruladı, bal dolu torbaya bastırdı ve ellerine birkaç kuruş tutuşturduğu babayla oğlunun köyünden mutlulukla batıya uzaklaştı.

Güneş doğarken, kuşlar açan bahar ağaçları arasında cıvıldaşırken, cellat dünyanın yeniden o eski ve bildik dünya olduğunu, gökyüzü kadar geniş bir sevinç ve yaşama heyecanıyla anladı. Torbanın içinden hıçkırık sesleri duyulmuyordu artık. Öğle olmadan, çamla kaplı tepelerin arasındaki bir gölün kıyısında atından indi ve günlerdir beklediği derin ve deliksiz uykuya mutlulukla yattı. Uyumadan önce, uzandığı yerden sevinçle kalkmış, göl

kıyısına yürümüş ve suyun aynasında kendi yüzünü seyredip dünyanın yerli yerinde olduğunu bir kere daha anlamıştı.

Beş gün sonra, İstanbul'da, Abdi Paşa'yı iyi tanıyan tanıklar, kıl torbadan çıkarılan kellenin onun kellesi olmadığını söylerlerken ve yüzün gülümseyen ifadesinin hiç de Paşa'yı hatırlatmadığını anlatırlarken, cellat gölün aynasında huzurla seyrettiği kendi mutlu yüzünü hatırlayacaktı. Abdi Paşa'dan aldığı bir rüşvet karşılığında bir başka birinin, sözgelimi, katlettiği günahsız bir çobanın kellesini torbaya koyup getirdiği, sahtekârlığı anlaşılmasın diye de yüzü hırpalayarak bozduğu yolundaki suçlamaları da hiçbir işe yaramayacağını bildiği için cevaplamadı. Çünkü kendi kellesini gövdesinden ayıracak celladın kapıdan girdiğini görmüştü bile.

Abdi Paşa yerine günahsız bir çobanın kafasının kesildiği söylentisi ise çok çabuk yayıldı; öyle çabuk ki, Erzurum'a yollanan ikinci celladı, konağına kurulan Abdi Paşa karşıladı ve hemen idam ettirdi onu. Böylece bazılarının, yüzündeki harflere bakarak düzmece olduğunu söylediği sahte Abdi Paşa'nın yirmi yıl süren ve altı bin beş yüz kelleye mal olan isyan hareketi başlamış oldu.

Kıskanç Han ve Tatar Güzeli

[Benim Adım Kırmızı'dan]

Bir zamanlar Herat'ın kuzeyindeki dağlardaki kalesinde nakşa ve resme meraklı bir genç han yaşamış. Haremindeki kadınlardan yalnızca birini severmiş bu han. Deli gibi sevdiği bu güzeller güzeli Tatar kızı da Han'a âşıkmış. Sabahlara kadar terleye terleye öyle çok sevişirlermiş ve öyle mutluymuşlar ki hayatları hep böyle sürsün isterlermiş. Bu dileklerini gerçekleştirmenin en iyi yolunun da kitapları açıp eski üstat ressamların yaptığı harika ve kusursuz resimlere saatlerce, günlerce bakmak, hiç durmamacasına bakmak olduğunu keşfetmişler. Aynı hikâyelerin hiç şaşmadan hep birbirini tekrar eden kusursuz resimlerine baktıkça zamanın durduğunu ve hikâyede anlatılan altın devrin mutlu zamanına kendi mutluluklarının karıştığını hissederlermiş.

Han'ın nakkaşhanesinde aynı resimleri aynı kitapların sayfaları için yeniden aynı kusursuzlukla yapan ustalar ustası bir de nakkaş varmış. Âdet olduğu üzere usta nakkaş, Ferhat'ın Şirin'e olan aşkından acı çekişini, Mecnun ile Leyla'nın birbirlerini görüp hayranlık ve özlemle bakışmalarını ya da Hüsrev ile Şirin'in Cennet misali masal bahçesinde birbirlerini çift anlamlı, manidar bakışlarla süzmelerini bir kitap sahifesinde resmederken âşıkların yerine Han ile Tatar güzelinin resmini çizermiş. Han ile sevgilisi bu sayfalara bakınca kendi mutluluklarının ve aşklarının eski masalların

sayfaları arasına karıştığına, demek ki hiç bitmeyeceğine iyice inanır, usta nakkaşı övgüye ve altına boğarlarmış.

İltifat ve altının çokluğu usta nakkaşı sonunda yoldan çıkarmış ve Şeytan'ın da dürtmesiyle resimlerinin kusursuzluğunu eski üstatlara borçlu olduğunu unutmuş. Resimlerine kendi şahsiyetinden ve üslubundan, sevdiği yeni şeylerden de bir parça koyarsa çizdiği harika sahneler, atlar ve askerler, âşıklar ve bahçeler, kuşlar ve geceler daha da beğenilir sanmış gururla.

Oysa, usta nakkaşın yaptığı bu yenilikleri, kişisel üslup izlerini, Han ile sevgilisi birer kusur olarak görüp huzursuz olmuşlar. Onlar yalnızca eski masallardaki eski sevgililer gibi olmak istiyorlarmış. Eski insanlar ve efsaneler gibi olmadıkça bir kitapta anlatılmanın, bir sayfada resmedilmenin Han ile Tatar sevgilisi için hiçbir anlamı yokmuş.

Uzun uzun baktığı resimlerde eski mutluluklarının şurasından burasından bozulduğunu hissedince Han, önce sahifelerde o resmediliyor diye Tatar güzelini kıskanmış. Sonra o güzel Tatar'ı kıskandırmak için başka bir cariye ile sevişmiş. Bu da sevgilisinin kulağına gitmiş. Harem dedikoducularından öğrendiği şey o kadar kederlendirmiş ki Tatar güzelini, kendini Harem avlusundaki sedir ağacına sessizce asmış. Yaptığı yanlışı fark eden ve bunun arkasında nakkaşın kendi üslup ve kişilik merakı olduğunu gören Han da Şeytan'ın kandırdığı ustayı aynı gün kör ettirmiş.

Fahir Şah ile Neriman Sultan

[Benim Adım Kırmızı'dan]

Her şeyin her şeyi tekrar ettiği ve bu yüzden yaşlanıp ölmek olmasa insanın zaman diye bir şeyin varolduğunu hiç fark edemediği ve âlemin de zaman hiç yokmuş gibi hep aynı hikâyeler ve resimlerle resmedildiği hem eski hem yeni bir zamanda, Fahir Şah'ın küçük ordusu, Selahattin Han'ın askerlerini, Semerkantlı Salim'in kısa tarihinde de anlattığı gibi, "perişan" etti.

Muzaffer Fahir Şah, esir aldığı Selahattin Han'ı işkenceyle öldürttükten sonra, gelenek olduğu üzere, ilk iş olarak kendi mührünü vurmak için rahmetlinin kütüphanesini ve haremini ziyaret etti. Kütüphanede tecrübeli ciltçisi, ölü şahın kitaplarını parçalayıp, sayfalarını karıştırıp, yeni ciltler yapmaya, hattatları ketebelerdeki "her zaman galip" Selahattin Han'ın adını "Muzaffer" Fahir Şah'ın adıyla değiştirmeye ve nakkaşları kitapların en güzel resimlerine ustaca işlenmiş rahmetli Selahattin Han'ın şimdiden unutulmaya yüz tutmuş yüzünü silip, yerine Fahir Şah'ın daha genç yüzünü resmetmeye giriştiler.

Hareme girince Fahir Şah, en güzel kadını hemen bulmakta hiç zorlanmadı, ama ona zorla sahip olmak yerine, kitaptan ve nakıştan anlayan ince biri olduğu için, gönlünü kazanmaya karar verdi ve konuştu onunla. Böylece, rahmetli Selahattin Han'ın güzeller güzeli ve gözü yaşlı karısı Neriman Sultan, yeni kocası olacak Fahir Şah'tan tek şey istedi. Leyla ile

Mecnun'un aşkını anlatır bir kitapta, Leyla olarak çizilmiş Neriman Sultan'ın karşısına Mecnun olarak çizilmiş rahmetli kocası Selahattin Han'ın yüzünün kazınıp silinmemesiydi isteği. Kocasının yıllardır yaptırdığı kitaplar aracılığıyla elde etmeye çalıştığı ölümsüzlük hakkı, hiç olmazsa bir sayfada, rahmetliden esirgenmemeliydi.

Muzaffer Fahir Şah bu basit isteği cömertçe kabul etti ve bir tek o resme nakkaşlar dokunmadı.

Böylece, Neriman ile Fahir hemen seviştiler ve kısa sürede birbirlerini sevip geçmişin korkunçluğunu unuttular. Ama Fahir Şah, Leyla ile Mecnun cildindeki o resmi unutamadı. Ona huzursuzluk veren karısının eski kocasıyla resmedilmesi ya da kıskançlık değildi, hayır. O harika kitapta, eski efsanelerin içinde resmedilmediği için, karısıyla birlikte sonsuz zamana, ölümsüzlerin arasına karışamamaktı içini kemiren.

Bu şüphe kurdu beş yıl içini kemirdikten sonra, Fahir Şah, Neriman ile uzun uzun seviştiği mutlu bir gecenin sonunda, elinde şamdanı, kendi kütüphanesine gizlice hırsız gibi girdi, Leyla ile Mecnun cildini açtı ve Neriman'ın rahmetli kocasının yüzü yerine, Mecnun olarak kendi yüzünü işlemeğe girişti.

Ama nakşı seven pek çok han gibi, acemi bir nakkaştı ve kendi yüzünü iyi çizemedi. Böylece, bir şüphe üzerine sabah kitabı açan kitapdârı, Neriman yüzlü Leyla'nın karşısında rahmetli Selahattin Han'ın yüzü yerine yeni bir yüz belirdiğini, ama bu yüzün Fahir Şah'ın değil, baş düşmanı genç ve yakışıklı Abdullah Şah'ın resmi olduğunu ilan etti.

Bu dedikodu Fahir Şah'ın askerlerinin maneviyatını bozduğu gibi, komşu memleketin genç ve saldırgan yeni hükümdarı Abdullah Şah'a da cesaret verdi. O da, ilk savaşta Fahir Şah'ı bozguna uğrattı, esir alıp öldürttü, haremine ve kütüphanesine kendi mührünü vurdu ve her zaman güzel Neriman Sultan'ın yeni kocası oldu.

Nakkaş Körlüğe Yaklaşırken

[Benim Adım Kırmızı'dan]

Nakkaş soyunun haklı ve ezeli korkusu körlük endişesi yüzünden bir dönem Arap nakkaşların gün doğarken batıya, ufka uzun uzun baktıkları, bir asır sonra Şiraz'da çoğu nakkaşın sabahları aç karnına ceviz içiyle dövülmüş gül yaprağı ezmesi yedikleri bilinir. Yine aynı dönem, Isfahanlı yaşlı nakkaşların vebaya yakalanır gibi sırayla yakalandıkları körlüğün nedeni olarak gördükleri güneş ışığı doğrudan çalışma tahtalarına değmesin diye, odanın yarı karanlık bir köşesinde ve çoğu zaman şamdanların ışığında çalışırlar ve Buhara'daki Özbek nakkaşhanelerinde, üstatlar gün sonunda şeyhlerce okunmuş bir suyla gözlerini yıkarlardı.

Bütün bu usuller içinde körlüğe en saf yaklaşanı, tabii ki, Herat'ta, büyük üstat Behzat'ın hocası üstat nakkaş Seyyit Mirek tarafından bulunanıdır. Üstat nakkaş Mirek'e göre, körlük bir bela değil, bütün hayatını onun güzelliğine adayan nakkaşa Allah'ın vereceği son mutluluktur. Çünkü nakış, Allah'ın âlemi nasıl gördüğünü nakkaşın aramasıdır ve bu eşsiz görüntü, ancak yoğun bir çalışma hayatından sonra gözler yorulup, nakkaş iyice yıprandığında ulaşılan körlükten sonra hatırlanarak olur.

Demek ki, Allah'ın âlemi nasıl gördüğü bir tek kör nakkaşların hafızalarından anlaşılır. İhtiyar nakkaş, bu hayal kendisine geldiğinde, yani hatıralar ve körlüğün karanlığı içinde gözünün önünde Allah'ın manzarası

belirdiğinde, harika resmi eli kendiliğinden kâğıda geçirebilsin diye, bütün hayatı boyunca el alıştırması yapar.

Dönemin Heratlı nakkaşları ve menkıbeleri üzerine de yazmış tarihçi Mirza Muhammet Haydar Duglat'a göre, üstat Seyyit Mirek, bu nakış anlayışına, bir at resmi çizmek isteyen nakkaştan misal de vermiş. Buna göre en yeteneksiz nakkaş bile, kafasının içi bomboş olduğu için, tıpkı bugünkü Frenk ressamları gibi, bir ata baka baka at resmi çizerken bile, resmi hafızadan yapar. Çünkü, aynı anda hem ata hem de üzerine atın resmini çizdiği kâğıda kimse bakamaz. Önce ata bakar nakkaş, sonra aklındakini hemen kâğıda çizer. Aradan göz kırpacak kadar bir zaman bile geçse, nakkaşın kâğıda geçirdiği, görmekte olduğu at değil, az önce gördüğü atın hatırasıdır ki, bu da en sefil nakkaş için bile, resmin ancak hafızayla mümkün olabileceğinin kanıtıdır.

Nakkaşın faal meslek hayatını, daha sonra gelecek mutlu körlüğe ve körlerin hatıralarına bir hazırlık olarak gören bu anlayışın sonucu olarak, dönemin Heratlı üstatları, kitapsever şahlar ve şehzadeler için yaptıkları resimleri bir el alıştırması, bir temrin olarak görür, çalışmayı, durmadan çizmeyi ve günlerce dur durak bilmeden şamdanların ışığında sayfalara bakmayı nakkaşı körlüğe götüren mutlu bir iş olarak kabul ederlerdi.

Üstat nakkaş Mirek, bütün hayatı boyunca kimi zaman tırnak, pirinç, hatta saç üzerine bütün yapraklarıyla ağaçlar çizip körlüğe kasten ve hızla yaklaşarak, kimi zaman da mutlu ve güneşli bahçeler çizip karanlığı ihtiyatla erteleyerek, bu en mutlu sona ulaşacağı en uygun zamanı aramıştı hep. Yetmiş yaşındayken, Sultan Hüseyin Baykara kilit üzerine kilit sakladığı hazinesinde birikmiş binlerce kitabın sayfalarını, bu büyük üstadı ödüllendirmek için ona açmıştı.

Üstat Mirek, silahlar, ipek ve kadife kumaşlar ve altınla dolu hazine odasının altın şamdanlarının ışığında Heratlı eski üstatların her biri birer efsane kitaplarının harika sayfalarına üç gün üç gece hiç durmadan baktıktan sonra kör olmuş. Allah'ın meleklerini karşılar gibi olgunluk ve tevekkülle karşıladığı bu yeni durumundan sonra, büyük üstat bir daha hiç konuşmamış ve hiç de resim yapmamıştı.

Tarihi Raşidi yazarı Mirza Muhammet Haydar Duglat, bunu, Allah’ın ölümsüz zamanının manzaralarına kavuşmuş bir nakkaşın, sıradan ölümlüler için yapılan kitap sayfalarına artık hiçbir zaman geri dönememesiyle açıklar ve der ki: Kör nakkaşın hatıralarının Allah’a ulaştığı yerde, mutlak bir sessizlik, mutlu bir karanlık ve boş sayfanın sonsuzluğu vardır.

Ben Bir Ağacım

[Benim Adım Kırmızı'dan.
1591 yılında, İstanbul'da bir kahvehanede bir meddah
bir ressamın yaptığı ağacın ağzından konuşuyor.]

Ben bir ağacım, çok yalnızım. Yağmur yağdıkça ağlıyorum. Allah rızası için kulak verin şu anlatacaklarıma. Kahvelerinizi için, uykunuz kaçsın, gözleriniz açılsın, bana cin gibi bakın da size niye bu kadar yalnız olduğumu anlatayım.

1. Üstat meddahın arkasında bir ağaç resmi olsun diye aharsız kaba kâğıda alelacele resmedildiğimi söylüyorlardır. Doğru. Şimdi yanımda ne başka narin ağaçlar, ne yedi yapraklı bozkır otları, ne kimi zaman Şeytan'a ve insana benzeyen lüle lüle karanlık kayalar, ne de gökte kıvrım kıvrım Çin bulutları var. Bir yer, bir gök, bir ben, bir de ufuk çizgisi. Ama hikâyem daha karışık.

2. Bir ağaç olarak illaki bir kitabın parçası olmam şart değil. Ama bir ağaç resmi olarak herhangi bir kitabın sayfası değilim diye huzurum kaçıyor. Bir kitapta bir şey göstermiyorsam putataparlar ve kâfirler gibi resmimin duvara asılıp bana secde edilip tapılacağı geliyor aklıma.

Erzurumi Hocacılar duymasın, bundan gizlice övünüyorum ve sonra utançla çok korkuyorum.

3. Yalnızlığımın asıl sebebi ise hangi hikâyenin parçası olduğumu benim de bilmemem. Bir hikâyenin parçası olacaktım, ama bir yaprak gibi düştüm oradan. Onu anlatayım:

AĞAÇTAN DÜŞEN YAPRAK GİBİ HİKÂYEMDEN DÜŞÜŞÜMÜN HİKÂYESİ

Acem Şahı Tahmasp, ki hem Osmanlı'nın baş düşmanıydı, hem de cihanın en nakışsever padişahıydı, bundan kırk yıl önce bunamaya başlayınca ilk iş eğlenceydi, şaraptı, musikiydi, şiirdi, nakıştı, bunlardan soğudu. Kahveyi de bırakınca kafası durdu; asık suratlı, karanlık ihtiyarların evhamlarıyla, Osmanlı'nın askerinden uzak olsun diye payitahtını o zaman Acem mülkü olan Tebriz'den Kazvin'e taşıdı. Daha da yaşlanınca bir gün cin çarpmasıyla buhrana kapılıp şaraba, oğlancılığa ve nakşetmeye tövbeler tövbesi dedi ki bu yüce şahın kahve zevkinden sonra aklıselimini de kaybettiğinin iyi bir ispatıdır.

Böylece, Tebriz'de yirmi yıldır cihanın en büyük harikalarını yapan mucize elli ciltçiler, hattatlar, müzehhipler, nakkaşlar çil yavrusu gibi şehir şehir dağıldılar. Bunların en parlaklarını, Şah Tahmasp'ın yeğeni ve damadı Sultan İbrahim Mirza, vali olduğu Meşhed'e çağırdı ve onları nakkaşhanesine yerleştirip Timur zamanında Herat'ta en büyük şair olan Câmi'nin *Heft Evreng*'inin yedi mesnevisini yazdırıp nakışlı, resimli harika bir kitap yaptırmaya başladı. Akıllı ve hoş yeğenini hem seven hem kıskanan, kızını ona verdiği için pişmanlık duyan Şah Tahmasp bu harika kitabı işitince haset etti ve öfkeyle yeğenini Meşhed valiliğinden Kain şehrine, sonra yine bir öfkeyle daha küçük Sebzivar şehrine sürdü.

Meşhed'deki hattatlar ve nakkaşlar da böylece başka şehirlere, başka memleketlere, başka sultanların, şehzadelerin nakkaşhanelerine dağıldılar.

Ama bir mucizeyle Sultan İbrahim Mirza'nın harika kitabı yarıda kalmadı; çünkü hakikatli bir kitapdârı vardı. Bu adam atına biner, en iyi tezhibi yapan usta oradadır diye ta Şiraz'a gider, oradan en zarif nestalik hattı yazan hattat için iki sayfayı alır Isfahan'a götürür, sonra dağları geçip ta Buhara'ya çıkıp Özbek Hanı'nın yanında nakşeden büyük üstat nakkaşa resmin istifini yaptırır, insanlarını çizdirir; Herat'a inip bu sefer yarı kör eski üstatlardan birine otların ve yaprakların kıvrım kıvrım kıvrılışını ezberden nakşettirir; Herat'ta başka bir hattata uğrayıp resmin içindeki kapının üstündeki levhadaki yazıyı altın rika ile yazdırıp hadi yine güneye, Kain'e gider ve altı ay yolculuk ederek yarılayabildiği sayfayı Sultan İbrahim Mirza'ya gösterip aferini alırdı.

Bu gidişle kitabın hiç bitmeyeceğini anladılar ve Tatar ulaklar tuttular. Her birinin eline, üzerine işlenip yazılacak sayfayla birlikte sanatçıya istenilen şeyi tarif eden birer mektup verdiler. Böylece bütün Acem ülkesinin, Horasan'ın, Özbek memleketinin, Maveraünnehir'in yollarından kitap sayfalarını taşıyan ulaklar geçti. Ulaklar gibi kitabın yapımı da hızlandı. Bazen elli dokuzuncu yaprakla yüz altmış ikinci yaprak karlı bir gece kurt ulumalarının işitildiği bir kervansarayda karşılaşır, yarenlik ederken aynı kitap için çalıştıklarını anlayıp, odalarından çıkarıp getirdikleri sayfaların hangi mesnevinin neresine düştüğünü, birbirlerine göre yerlerini anlamaya çalışırlardı.

Bugün bitirildiğini kederle işittiğim bu kitabın bir sayfasında da ben olacaktım. Ne yazık ki soğuk bir kış günü beni taşıyarak kayalık geçitlerden geçen Tatar ulağın yolunu haramiler kesti. Önce dövdüler zavallı Tatar'ı, sonra harami usulünce soydular, ırzına geçip imansızca öldürdüler. Bu yüzden ben de bilmiyorum hangi sahifeden düştüğümü. Sizden ricam bana bakıp bunu söylemeniz: Acaba Leyla'yı çadırında çoban kılığında ziyaret eden Mecnun'a gölge mi olacaktım? Umutsuz inançsızın ruhundaki karanlığı anlatayım diye gecenin içine mi karışacaktım? Bütün cihandan kaçıp, denizler aşıp, kuşlar, meyvelerle dolu bir adada huzur bulan iki

sevgilinin mutluluğuna eşlik etmek isterdim! Diyar-ı Hind'i fethederken başına güneş geçip günlerce burnu kanaya kanaya ölen İskender'in son anlarına gölge olmak isterdim. Yoksa oğluna aşk ve hayat nasihatları veren babanın gücünü ve yaşını ima etmeye mi yarayacaktım? Hangi hikâyeye mana ve zarafet katacaktım?

Ulağı öldürüp, beni yanlarına alıp dağ şehir demeden gezdiren haramilerden biri, arada bir kıymetimi biliyor, bir ağaç resmine bakmanın, bir ağaca bakmaktan daha hoş olduğunu anlayacak kadar incelik gösteriyordu, ama bu ağacın hangi hikâyenin parçası olduğunu bilmediği için çabuk sıkılıyordu benden. Beni şehir şehir gezdirdikten sonra korktuğum gibi yırtıp atmadı bu haydut, bir handa ince bir adama bir testi şaraba sattı. Geceleri bazen ağlar ve mum ışığında bana bakardı bu zavallı ince adam. Kederden ölünce mallarını sattılar. Beni alan üstat meddah sayesinde ta İstanbul'a kadar geldim. Şimdi çok mutluyum, bu gece burada Osmanlı Padişahı'nın siz mucize elli, kartal gözlü, çelik iradeli, zarif bilekli, hassas ruhlu nakkaşları ve hattatları arasında olmaktan şeref duyuyorum ve Allah aşkına, bir üstat nakkaşın duvara asılsın diye beni kötü kâğıda alelacele çizdiğini söyleyenlere inanmayın diye yalvarıyorum.

Bakın ne yalanlar, ne iftiralar, ne pervasız yakıştırmalar daha var! Dün gece hani buraya duvara bir köpek resmi asıp bu edepsiz köpeğin serüvenlerini hikâye etmişti ya üstadım, bu arada, Erzurumlu bir Husret Hoca'nın serüvenlerini anlatmıştı ya! Şimdi Erzurumi Nusret Hoca Hazretleri'ni sevenler bunu yanlış anlamış; sözümona biz ona laf dokunduruyormuşuz. Biz büyük vaiz Efendimiz Hazretleri'ne babası belirsiz diyebilir miyiz? Hâşâ! Hiç aklımızdan geçer mi? Bu nasıl bir fitne sokmak, ne pervasız bir yakıştırmadır! Madem Erzurumlu Husret, Erzurumlu Nusret ile karışıyor, ben size Sivaslı Şaşı Nedret Hoca'nın ağaç hikâyesini anlatayım.

Bu Sivaslı Şaşı Nedret Hoca da güzel oğlanları sevmekle nakşetmeyi lanetlemekten başka, kahvenin Şeytan işi olduğunu, içenin Cehennem'e gideceğini söylüyormuş. E Sivaslı, sen benim şu koca dalımın nasıl eğildiğini unuttun mu? Size anlatayım, ama kimseye söylemeyeceğinize

yemin edin, çünkü Allah kuru iftiradan saklasın. Bir sabah bir baktım, maşallahı var, minare boylu, aslan pençeli dev gibi bir adam ile yukarıda adı geçen benim bu dala çıkıp gür yapraklarımın arasına gizlenmiş, affedersiniz takır takır iş görüyorlar. Sonradan Şeytan olduğunu anladığım dev bizimkini becerirken güzel kulağını hem şefkatle öpüyor, hem de içine fısıldıyor: "Kahve haramdır; kahve günahtır..." diye. Kahvenin zararına inanan, güzel dinimizin buyruklarına değil Şeytan'a inanır, ona göre.

Bir de son olarak Frenk nakkaşlarından söz edeceğim ki, onlara özenen soysuz varsa ibret alsın. Şimdi bu Frenk nakkaşları, kralların, papazların, beylerin, hatta hanımların yüzlerini öyle bir nakşediyorlar ki, o kişiyi resmine bakıp sokakta tanıyabiliyorsun. Bunların karıları zaten sokakta serbest gezer, artık gerisini siz düşünün. Ama bu da yetmemiş, işleri daha ileri götürmüşler. Pezevenklikte değil, nakışta diyorum...

Bir büyük üstat Frenk nakkaşı ile başka büyük bir nakkaş ustası bir Frenk çayırında yürürler ve ustalık ve sanat üzerine konuşurlarmış. Karşılarına bir orman çıkmış. Daha usta olanı, ötekine şöyle demiş: "Yeni usullerle resmetmek öyle bir hüner gerektirir ki," demiş, "bu ormandaki ağaçlardan birini resmettin mi, resme bakan meraklı buraya gelip, isterse o ağacı diğerlerinden ayırt edip bulur."

Ben fakir, gördüğünüz ağaç resmi, böyle bir akılla resmedilmediğim için Allahıma şükrediyorum. Frenk usullerince resmedilseydim beni sahici bir ağaç sanan İstanbul'un bütün köpekleri üzerime işer diye korktuğumdan değil. Ben bir ağacın kendisi değil, manası olmak istiyorum.

Uyuyamıyor musunuz?

[*Kara Kitap*'tan. Celâl Salik anlatıyor.]

Yatağınıza girdiniz. Tanıdığınız eşyalar arasında kendi kokunuz ve anılarınızla dolu çarşaflar, battaniyeler arasına yerleştiniz, başınız yastığınızın tanıdık yumuşaklığını buldu, yana döndünüz, bacaklarınızı karnınıza çekerken boynunuzu öne eğdiniz, yastığın serin yüzü yanağınızı serinletti: Birazdan, birazdan uyuyacak, karanlığın içinde hepsini, hepsini unutacaksınız.

Hepsini unutacaksınız: Sizden üstün olanların acımasız gücünü, söylenmiş o düşüncesizce sözleri, budalalıkları, yetiştiremediğiniz işleri, anlayışsızlığı, ihaneti, haksızlığı, aldırışsızlığı, sizi suçlayanları ve suçlayacak olanları, parasızlığınızı, hızla geçen zamanı, hiç geçmeyen zamanı, kavuşamadıklarınızı, yalnızlığınızı, utancınızı, yenilgilerinizi, zavallılığınızı, acıklı halinizi, felâketleri, felâketlerin hepsini, hepsini birazdan unutacaksınız. Unutacağınız için memnunsunuz. Bekliyorsunuz.

Sizinle birlikte çevrenizdeki eşyalar, karanlığın ya da yarı karanlığın içindeki o alelâde ve tanıdık dolaplar, çekmeceler, kaloriferler, masalar, sehpalar, sandalyeler, kapalı perdeler, çıkarıp attığınız elbiseler, sigara paketiniz, ceketinizin cebindeki kibritle el çantanız, saatiniz; onlar da bekliyorlar.

Beklerken tanıdık sesler duyuyorsunuz; mahalleden geçen bir otomobilin bildik parke taşlarının ve yol kenarındaki su birikintilerinin üzerinden

geçişini, yakınlarda bir yerde kapanan bir sokak kapısını, eski buzdolabının motorunu, çok uzakta havlayan köpekleri, taa deniz kıyısından gelen sis düdüğünü, muhallebicinin ansızın kapanan kepengini. Uyku ve rüya çağrışımlarıyla, mutlu unutuşun yeni dünyasına açılan anılarla dolu bu sesler, her şeyin yolunda gittiğini, birazdan onları da çevrenizdeki eşyalar ve sevgili yatağınızla birlikte unutup başka bir âleme gideceğinizi size hatırlatıyor. Hazırsınız.

Hazırsınız; sanki vücudunuzdan, sevgili bacaklarınız ve kalçalarınızdan, hatta daha yakındaki kollarınız ve ellerinizden de uzaklaştınız. Hazırsınız ve hazır olduğunuz için o kadar memnunsunuz ki, gövdenizin bu yakın uzantılarının bile artık yardımına gerek duymuyor, gözleriniz kapanırken yakında onları da unutacağınızı biliyorsunuz.

Kapanmış gözlerinizin altında, yumuşacık bir kas hareketiyle gözbebeklerinizin ışıktan iyice uzaklaştığını biliyorsunuz. Sanki tanıdık kokular ve seslerin çağrışımlarıyla her şeyin yolunda gittiğini bilen gözbebekleriniz, şimdi odadaki belli belirsiz ışığı değil, gittikçe gevşeyerek huzura giren aklınızın içindeki bir ışığın havai fişekler gibi açan renklerini gösteriyor size: Mavi lekeler, mavi yıldırımlar, mor dumanlar, mor kubbeler görüyorsunuz; titreyen lacivert renk dalgalarını, eflatun renkli çağlayanların gölgelerini, yanardağ ağzından akan erguvani lavların salınışını, sessizce parlayan yıldızların Prusya mavisini görüyorsunuz. Renkler ve biçimler birbirlerini sessizce tekrarlayarak, bir kaybolup yine ortaya çıkarak, yavaş yavaş değişerek, unutulmuş ve hiç olmamış bazı sahneleri, bazı anıları gösteriyorlar size; aklınızın içindeki renkleri seyrediyorsunuz.

Ama uyuyamıyorsunuz da.

Bu gerçeği itiraf etmek için çok erken değil mi daha? Huzurla uyuduğunuz zamanlarda düşündüğünüz şeyleri aklınıza getirin: Hayır, bugün ne yaptığınızı ve yarın ne yapacağınızı değil, içinden geçerek sizi uykunun unutuşuna kavuşturan o tatlı anları düşünün: İşte herkes sizin dönüşünüzü beklerken en sonunda geri geliyorsunuz ve çok seviniyorlar; hayır hiç gelmiyorsunuz geri, çantanızda en sevdiğiniz şeyler, karlı telgraf direkleri arasından giden bir trendesiniz; aklınıza gelen o güzel sözleri, zeki

cevapları verince hepsi hatalarını anlıyor, susuyor ve size gizli de olsa bir hayranlık duyuyorlar; sevdiğiniz güzel gövdeye sarılıyorsunuz, o gövde de size; unutamadığınız bahçeye dönüp dallardan olgun kirazlar topluyorsunuz; yaz geliyor, kış geliyor, bahar geliyor; sabah geliyor, mavi bir sabah, güzel bir sabah, güneşli bir sabah, yolunda, mutlu bir sabah... Ama hayır, uyuyamıyorsunuz.

O zaman benim gibi yapın: Kolunuzu bacağınızı onları hiç huzursuz etmeden usulca kıpırdatarak yatağınızda hafifçe dönün, başınız yastığın öteki ucunu bulsun, yanağınız yastığın serin bir köşesini. Sonra, yedi yüzyıl önce Bizans'tan Moğol Hakanı Hülâgü'ye gelin olarak yollanan Prenses Mariya Palaeologina'yı düşünün. Sizin yaşadığınız bu şehirden, Konstantinopolis'ten de İran'a Hülâgü'yle evlenmeye yollanmış, daha oraya varmadan Hülâgü ölünce, yerine tahta geçen oğlu Abaka ile evlenmiş, İran'daki Moğol sarayında on beş yıl yaşamış, kocası öldürülünce sizin de üstünde huzurla uyumak istediğiniz bu tepelere geri dönmüştü. Prenses Mariya'yı içinizde iyice hissedene kadar onun yola çıkışındaki hüznü düşünün, geri dönüşündeki, dönüşte yaptırıp içine kapandığı Haliç kıyısındaki kilisede geçen günlerini düşünün. Handan Sultan'ın cücelerini düşünün. I. Sultan Ahmet'in annesi çok sevdiği bu dostlarını mutlu edebilmek için onlara Üsküdar'da bir cüceler evi yaptırmış, yıllarca burada yaşayan bu dostları daha sonra gene Sultan'dan aldıkları bir destekle kendilerini bilinmeyen bir ülkeye, haritada bile yerini bulamadıkları bir cennete götürecek bir kalyon yapıp, suya indirip İstanbul'dan uzaklaşmışlardı. Yolculuk sabahı dostlarından ayrılan Handan Sultan'ın kederiyle, ona kalyondan mendil sallayan cücelerin hüznünü, sanki siz de birazdan İstanbul'dan, çok sevdiklerinizden ayrılıyormuşsunuz gibi düşünün.

Bunlar da uyutmazsa beni, sevgili okurlarım, ben ıssız bir geceyarısı, ıssız bir istasyonun peronunda aşağı yukarı yürüyerek bir türlü gelmeyen bir treni bekleyen tedirgin adamı düşünürüm; adamın nereye gideceğine karar verdiğimde ben o adam olmuşumdur. Yedi yüzyıl önce, İstanbul'u işgal eden Greklerin şehre girmelerini sağlayacak Silivrikapı'daki geçitte

yeraltında çalışanları düşünürüm. Nesnelerin ikinci anlamlarını keşfeden adamın şaşkınlığını hayal ederim. Dünyanın içinde açılan ikinci dünyayı düşler, her şeyin ikinci anlamı bana ağır ağır açılırken bu yeni dünyada yeni anlamlar arasında nasıl sarhoş olacağımı kurarım. Hafızasını kaybeden adamın mutlu şaşkınlığını düşünürüm. Hiç tanımadığım bir hayalet şehre bırakıldığımı düşünürüm; bir zamanlar milyonlarca insanın yaşadığı mahalleler, caddeler, camiler, köprüler, gemiler, her şey, her şey bomboştur ve ben o hayaletimsi boş alanlarda yürüdükçe gözyaşlarıyla kendi geçmişimi ve kendi şehrimi hatırlıyor, ağır ağır kendi mahalleme, kendi evime, içinde uyumaya çalıştığım yatağıma doğru yürüyorumdur. Rosetta taşı üzerindeki hiyeroglifi çözmek için gece yatağından kalkıp, uykudagezenlerin dalgınlığıyla kendi belleğinin karanlık dehlizlerinde dolaşan, çıkmaz sokaklara girip tükenmiş anılarla karşılaşan François Champollion olduğumu düşünürüm. İçki yasağını denetlemek için bir gece sarayında kıyafet değiştiren IV. Murat olduğumu düşünür, kılık değiştirmiş muhafızlarımla birlikteyken kimsenin bana zarar veremeyeceğinin gizli güveniyle camilerde, hâlâ açık tek tük dükkânlarda, gizli geçitlerdeki miskinhanelerde pinekleyen kullarımın hayatını sevgiyle seyretmeye koyulurum.

Sonra, geceyarısı, kapı kapı dolaşarak on dokuzuncu yüzyılda en son Yeniçeri isyanlarından birine hazırlık olsun diye, esnafa gizli bir şifrenin ilk ve son hecelerini fısıldayan bir yorgancı çırağı olmuşumdur. Ya da yasaklanmış bir tarikatın uykuya dalmış meczuplarını yıllar süren suskunluk ve uykudan uyandıran medreseli bir haberciyimdir.

Hâlâ uyuyamamışsam sevgili okurlarım, anılarının izini sürerek kaybettiği sevgilisinin suretini arayan mutsuz âşık olur, şehrin her kapısını açar, afyon içilen her odada, hikâye anlatılan her mecliste, şarkı söylenen her evde kendi geçmişimin ve sevgilimin izlerini ararım. Bu uzun yolculuklarım sırasında hafızam ve hayal gücüm ve oradan oraya sürüklenen benim hayallerim yorgun düşüp pes etmemişse hâlâ, en sonunda, uykuyla uyanıklık arasındaki o mutlu belirsizlik anlarının birinde önüme çıkan ilk tanıdık mekâna, uzak bir dostun evine ya da yakın bir

akrabanın boş kalmış konağına girer, belleğimin unutulmuş köşelerini yoklar gibi kapıları aça aça bulduğum odaların sonuncusuna girer, mumu söndürür, yatağa yatıp, uzak, yabancı ve tuhaf nesneler arasında uyurum.

Annem, Babam ve Kaybolmaları

[İstanbul adlı hatıra kitabından.
Yazar anlatıyor.]

Bazan babam uzak bir yerlere giderdi. Onu uzun zaman göremezdik. Bu yokluğun başlangıcı tuhaf bir şekilde bize hissettirilmezdi. Kayıp olduğu ya da çalındığı çok daha sonra anlaşılan bir bisiklet ya da artık okula gelmeyen bir sınıf arkadaşı gibi yokluğunu iyice ve acıyla fark ettiğimizde bu yokluğa çoktan alışmış olduğumuzu da hissederdik. Babamızın ne için yok olduğu konusunda bir açıklama yapılmaz, bunun ne zaman sona ereceği hakkında bize bilgi de verilmezdi. Ağabeyimle ben, bu soruları sormamamız gerektiğini hisseder, evin içindeki cemaat havasına kolayca uyuverirdik. Büyük bir apartmanda amcamlar, halamlar, babaannem, aşçılar, hizmetçiler, hep birlikte kalabalık halinde yaşıyor olmamız bu eksikliği unutmadan, ama sormadan geçiştirmemizi kolaylaştırırdı. Bazan unuttuğumuz şeyin kederini, hizmetçi Esma Hanım'ın aşırı şefkatli bir sarılışından, babaannemin aşçısı Bekir'in bir dediğimizi iki etmeyişinden ya da pazar sabahı Aydın amcamın bizi 52 Dodge arabasıyla Boğaz'a götürmeye fazla hevesli oluşundan anlardık.

Bazan da, durumumuzun kötü olduğunu annemin sabahları telefonun başına oturup teyzelerimle, arkadaşlarıyla, kendi annesiyle uzun uzun konuşmasından hissederdim. Annemin üzerinde uzun krem rengi kırmızı karanfilli sabahlığı olur, oturduğu sandalyede bacak bacak üstüne attığı için

çeşit çeşit kıvrımlarla aklımı karıştırarak aşağı inen sabahlığın aralığından teni gibi güzel geceliği ve güzel boynu gözükür, o telefonda konuşurken kucağına çıkıp ona sokulmak, saçları, boynu, göğüsleri çevresindeki güzel bölgeye yaklaşmak isterdim. Yıllar sonra, babamla sofrada giriştikleri şiddetli bir ağız kavgasından sonra kendisinin de benim yüzüme öfkeyle söyleyiverdiği gibi, annemle babamın kavgalarının eve, bizlere bulaştırdığı felaket havasından hoşlanırdım.

Annemin benimle ilgileneceği ânı beklerken, üzeri parfüm şişeleri, pudralıklar, rujlar, ojeler, kolonyalar, gül suyu ve badem yağlarıyla dolu tuvalet masasına oturur, çekmecelerini hevesle karıştırır, çeşit çeşit cımbızlar, makaslar, tırnak törpüleri, kaş kalemleri, kalem biçimindeki fırçalar, taraklar, uçları sivri aletlerle oyalanır, benim ve ağabeyimin masanın yüzeyi ile üzerindeki cam arasına sıkıştırılmış bebeklik fotoğraflarına bakar (üzerinde aynı sabahlıkla annem, bebek iskemlesine oturtulan bana bir kaşık “mama” verirken, ikimiz de ancak mama reklamlarında rastlanacak neşeyle gülümsüyoruz), fotoğraflarda o sırada benim nasıl mutlu bir çığlık attığımın çıkmadığını düşünürdüm.

Ağır ağır çöreklenmeye başlayan can sıkıntısı ve kederden kurtulmak için yıllar sonra romanlarımda bir benzerini yapacağımı hiç bilmediğim bir oyuna başvururdum sonra. Annemin tuvalet masasının aynasının iki yanındaki şişeleri, saç fırçalarını ve hiçbir zaman açılmayan çiçek kakmalı, kilitli gümüş kutuyu masanın tam ortasına getirir, kafamı aynanın merkezine yaklaştırır ve aynanın iki kanadını arada kendim kalacak bir şekilde birden açınca aynaların kendi aralarında çoğalarak yaptığı derin, soğuk ve cam rengi sonsuzlukta kıpırdanan binlerce Orhan görürdüm. En yakındaki ve en büyük görüntülere bakınca kafamın hiç tanımadığım arka bölgeleri, arkasının yumurtamsı sivriliği, tıpkı babam gibi biri diğerinden daha kepçe olan kulağımın tuhaflığı beni şaşırtırdı. Daha ilginci her seferinde gövdem diye yabancı birini yıllardır kendimle birlikte taşıdığımı hâlâ bana ürpertiyle düşündüren ensemi görmekti. Üç ayna arasına düşen yalnızca profilim değildi, her biri küçük bir açıyla değişen ve gittikçe daha küçülen onlarca, yüzlerce, ama her biri bir diğerinden farklı Orhan’ların,

elimin bir hareketini aynı anda kölece taklit etmeleri de beni gururla eğlendirirdi. Kusursuz birer köle olduklarına ikna oluncaya kadar onlara çeşit çeşit hareketler yaptırırdım. Bazan camın yeşilimsi sonsuzluğunda en uzaktaki Orhan'ı bulmaya çalışırdım. Bazan taklitçi görüntülerimin, elimin ya da başımın bir hareketini aynı anda değil de, benden küçücük bir an sonra taklit ettiklerini görebildiğimi sanırdım. En ürperticisi, yanaklarımı şişirip, kaşlarımı çatıp, dilimi çıkarıp yüzümle oynarken ya da aynalar içindeki yüzlerce Orhan'dan bir köşedeki sekizine, onuna dikkat ederken varlığını unuttuğum kendi kollarımın, parmaklarımın kendiliğinden yapıverdiği basit bir hareketi, aynalar denizinin yeşilimsi derinliklerinde bir yerdeki on- on beş küçük Orhan'ın aynı anda taklit etmesi, ama elimin o hareketi yaptığının bilincinde olmadığım için bir an uzaktaki küçük Orhan'lardan bir takımın aralarında anlaşıp artık kendi kendilerine hareket ettiklerini sanmamdı. Önce ürperir, bunun da bir yanılsama olduğunu aklımın şakadan anlamayan yanıyla kabul ettikten sonra aynı korkuya yeniden kapılmak için oyuna devam ederdim. Daha sonra, aynaları yalnızca birer parmak yerlerinden oynatıp açılarını değiştirmem bu sefer beni bambaşka bir Orhan'lar dizisiyle karşı karşıya bırakırdı. Tıpkı bir an odak noktasını şaşıran bir fotoğraf makinesinin göz deliğinden bakar gibi, bu yeni sonsuz Orhan'lar arasında ilk ve en yakın görüntünün yerini ve kendi asıl yerimi (sanki onu da kaybetmişim gibi) bir an çaresizlikle aramaktan hoşlanırdım.

Bazan annem ve ağabeyimle oynadığımız ve beni her gün uzun bir süre eğlendiren bütün bu "yok olma" oyunu sırasında, aklımın kaldıramayacağım bilgiyi ustaca eleyen bir yanı da son derece seçici bir şekilde, annemin telefon konuşmalarına, babamın nerede olduğuna, ne zaman dönebileceğine ya da bir gün annemin de kaybolup kaybolmayacağına açık olurdu.

Çünkü bazan da annem yok olurdu. Ama o yok olduğu zamanlarda bir açıklama yapılır, mesela, "Anneniz hasta, Neriman halada dinleniyor," denilirdi. Tıpkı ayna karşısındaki yanılsamaların bir kısmına geçici de olsa iyi niyetle kanmayı başardığım gibi, bu açıklamaları makul bulduğumu

hatırlıyorum. Babaannemin aşçısı ya da kapıcı İsmail Efendi yanımıza verilir, vapurlarla, otobüslerle İstanbul'un bir başka ucundaki, mesela Erenköy'deki bir akrabanın ya da İstinye'deki bir başkasının evine annemizi ziyarete giderdik. Bütün bu gezilerden aklımda hüzünden çok bir macera zevki geriye kalırdı. Ağabeyimin yanımda olması, tehlikelerle benden önce onun yüzleşeceği gibi belli belirsiz bir inanç korurdu beni. Evlerine, yalılarına gittiğimiz annemiz tarafından uzak yakın bazı akrabalar, yaşlı, sevimli, şefkatli teyzeler ve bana korkutucu gelen kıllı amcalar bizi sevip okşadıktan, evde ilgimizi çeken tuhaf bir şeyi, çın çın bir kanaryayı, İstanbul'un Batılılaşmış bütün evlerini ziyaret ettiğini sandığım bir Alman barometresini (Bavyera köylüsü kılığındaki bir karı bir koca, havanın durumuna göre bir eve girip çıkıyorlardı) ya da her yarım saatte ona bir cevap yetiştirmek için çırpınan kafesteki kanaryayı kararlılığı ve dakikliğiyle şaşkına çeviren guguklu bir saati gösterdikten sonra, biz annemizin odasına çekilirdik.

Genişliğine, ferahlığına, açık pencereden gözüken denizin ve ışığın güzelliğine (belki de bu yüzden Matisse'in pencereden gözüken güney manzaralarını hep sevdim) şaştıktan sonra annemin böyle güzel ve yabancı bir yerde olmasını kederle yadırgar, ama sehpaların üzerindeki birkaç tanıdık tuvalet eşyası, aynı cımbızlar ve parfüm şişeleri, sırtının cilası dökülmüş saç fırçası gibi onun birkaç eşyasıyla odayı dolduran benzersiz anne kokusu bana bir güven verirdi. Annemin beni ve ağabeyimi teker teker kucağına alıp sevip okşadığını bütün ayrıntılarıyla hatırlıyorum. Ağabeyime yapılacak işler, söylenecek sözler, tutulacak yollar ve davranışlar ve mesela bir dahaki gelişimizde hangi dolaptan alınıp getirilecek hangi eşyalar konusunda pek çok öğüt verir (öğüt vermeyi her zaman severdi), bütün bunları hiç dinlemeyip pencereden dışarı bakan benimle ise –sıram gelince– şakalaşıp eğlenirdi.

Annemin bir başka yokluğunda, bir gün babam eve bir dadı getirdi. Aşırı beyaz tenli, kısa boylu, güzellikten uzak, toparlak ve her zaman gülümseyen, sahip olmakla övündüğü bir bilgelikle bize de hep öyle yapmamızı, onun gibi gülümsememizi öğütleyen, bazı tanıdık ailelerde

olduğunun aksine Türk olduğu için bizde hayal kırıklığı yaratan bu kadına ağabeyimle hiç ısınamadık. Çoğu Alman kökenli, Protestan ruhlu tanıdık dadılara göre üzerimizde hiç "otorite" kuramayan ve evin içinde itişip boğuşmamızdan huzursuz oldukça, "Lütfen, sakin sakin, güzel güzel" deyişini babamı da güldürerek taklit ettiğimiz bu kadın da kısa bir sürede yok oldu. Daha sonraki yıllarda babamın "yok olma" vakalarından ve ağabeyimle ölümüne boğuşmamızdan yıldığı zamanlar tepesi iyice atan annem, umutsuzlukla "Alıp başımı gideceğim" ya da "Kendimi şu pencereden atacağım," (bir keresinde güzel bacaklarından tekini pencerenin eşiğine atmıştı) "o zaman babanız da o kadınla evlenir" dedikçe benim gözümün önüne yeni anne adayı olarak annemin bazan öfkeyle adını ağzından kaçırdığı ve çoğu zaman hiç sözünü etmediği kadınlardan birinin hayali değil, o beyaz tenli, toparlak, iyi niyetli ve şaşkın dadı gelirdi.

Hep aynı apartmanda, aynı odalarda, sokaklarda yaşamamıza rağmen ve gerçek bir ailede olduğuna daha sonraları inanacağım gibi, birkaç küçük çeşitleme dışında hep benzeri şeylerin konuşulduğu ve yendiği bir hayat sürmemize rağmen (tekrar, mutluluğun kaynağı, garantisi ve ölümüdür!) ne zaman nereden geleceği hiç bilinmeyen bu "yok olmalar", beni üzmekten çok sıradan bir hayatın, sıkıcı anların ve günlerin içinden çıkarıp (tıpkı annemin tuvaletinin aynaları gibi) birden beni başka bir âleme çeken eğlenceli, şaşırtıcı, zehirli çiçekler gibiydiler. Ruhumun karanlık bir yanına seslenen, beni oyalayan, kendi varlığım ve unutmak istediğim yalnızlığımı daha çok hissettiren bu "yok olma" anları, aile felaketleri, kavgalar yüzünden çok az gözyaşı döktüm.

Çoğu zaman bu kavgalar sofrada başlardı. Daha sonraki yıllarda babamın aldığı araba (1959 model Opel Record) kavgaların başlaması için daha da elverişli oldu, çünkü hızla giden bir arabadan inmek, sofradan kalkmanın tersine, kavgacıların kolayca yapamayacağı bir şeydir. Bazan günlerce planlanmış araba yolculuklarının ya da Boğaz'a gittiğimiz basit pazar gezintilerinin daha ilk dakikalarında kavga patlak verince ağabeyimle bahse girerdik: Acaba babam ilk köprüden sonra mı, yoksa ilk benzinciden sonra mı sıkı bir frenle arabaya bir U dönüşü yaptırıp, götürdüğü yükünü aldığı

iskeleye öfkeyle gerisin geriye boşaltan kaptan gibi bizi eve götürüp bırakacak, kendisi de arabasıyla bir başka yere gidecekti.

Daha derine işleyen ve daha şiirsel ve soylu bir yanı olan o ilk yılların kavgalarından birinde, Heybeliada'da bir akşam annem de babam da sofradan kalktılar. (Böyle zamanlarda her çocuk gibi yemeğimi annemin istediği gibi değil, kendi istediğim gibi yiyeceğim için memnun olurdum.) Üst katta bütün güçleriyle birbirlerine bağırıyorlardı, sessizce önümüze bakarak ağabeyimle masada bir süre oturduktan sonra bir içgüdüyle biz de yukarıya, onların yanına çıktık. (Bir içgüdüyle, burada aklımdan yeniden bir parantez açmak geçince aslında bu hikâyeleri hiç mi hiç hatırlamak istemediğimi anladım.) Bir itiş kakış içine girdiğimizi gören annem bizi bir hamlede bir odaya soktu, kapısını kapadı. Oda karanlıktı, ama iki büyük buzlu camlı kapıyla ayrıldığı öteki odadan içeriye kuvvetlice bir ışık düzgün bir şekilde yayılıyordu. Ağabeyimle ben Art Nouveau desenli buzlu camlardan süzülen ışıkta, annemle babamın birbirine yaklaşan, uzaklaşan, birbirine dokundukça hareketlenen, sonra tekrar kavuşan gölgelerini, bağırışlar, haykırışlar arasında hiç kıpırdamadan seyretmeye başladık. Göz yaşartıcı bu gölge oyununun şiddetinden, tıpkı Karagöz'de olduğu gibi, arada bir perde (buzlu camlı kapı) sarsılıyordu ve her şey siyah-beyazdı.

Okulun Sıkıntıları ve Zevkleri

[*İstanbul* adlı hatıra kitabından]

Okulda ilk öğrendiğim şey bazılarının aptal olduğu, ikinci öğrendiğim şey ise bazılarının daha da aptal olduğuydu. Tıpkı din, ırk, cins, sınıf, servet (ve bu listeye en son eklenen) kültür farkları gibi, hayattaki bu temel ve belirleyici farkı fark etmiyormuş gibi yapmanın bir olgunluk, bir incelik ve bir efendilik olduğunu o yaşta kavrayamadığım için öğretmenin sınıfa her soru soruşunda, doğru cevabı bildiğimi göstermek için çırpınarak parmağımı kaldırırdım.

Daha sonraki aylarda, yıllarda bu bir alışkanlık oldu. İyi, akıllı bir öğrenci olduğumu sınıf da, öğretmen de anlamıştı biraz, ama ben gene her soruya bir cevabım olduğunu kanıtlamak için parmağımı kaldırıyordum. Öğretmen pek seyrek bana söz veriyor, çoğu zaman kalkan başka parmakları, onlar da konuşsun diye işaret ediyordu. Bir süre sonra cevabını bileyim bilmeyeyim, her soruya parmağım kendiliğinden kalkar oldu. Bunda, sıradan kıyafetler giyse bile, çok pahalı bir takı ya da kravat takarak zengin olduğunun fark edilmesini isteyen birinin huzursuzluğuna benzer bir kendini gösterme isteği ile, öğretmene karşı duyulan bir çeşit hayranlık ve işbirliği etme dileği de vardı.

Çünkü okulda sevgiyle öğrendiğim bir başka şey de bir “otorite” olarak öğretmenin iktidarıydı. Pamuk Apartmanı’ndaki aile kalabalığının dağınık ve parçalı bir hali vardı, kalabalık yemeklerde her kafadan bir ses çıkardı.

Aile birbirine sevgi ve arkadaşlık, kalabalık ve sohbet ihtiyacı ve yemek ve radyo saatleri gibi kimsenin tartışmadığı alışkanlık ve kurallarla sanki kendiliğinden bağlanmıştı. Evde babam bir otorite ve iktidar merkezi gibi değildi hiç, az gözükür, arada bir kaybolurdu. Daha önemlisi, ağabeyimle beni hiç mi hiç azarlamaz, beğenmediği bir şey yaparsak kaşlarını bile çatmazdı. Daha sonraki yıllarda arkadaşlarına bizi tanıştırırken söylediği "Bunlar da benim iki küçük kardeşim" sözünü babam gerçekten hak ediyordu. Bu yüzden evde "otorite" olarak yalnızca annemi tanımıştım. Ama onun benim üzerimdeki gücü de benim dışımda, yabancı bir "iktidar merkezi" olmaktan çok, benim tarafımdan gelen sevilme, okşanma ve beğenilme isteğinden kaynaklanıyordu. Bu yüzden öğretmenin yirmi beş kişilik sınıf üzerindeki gücü beni ilgilendirdi.

Belki de onunla annemi biraz özdeşleştirdiğimden, içimde öğretmenden onay almak için bitip tükenmez bir istek vardı. Yalnız her soruya cevap vermek istemez, ödevlerimi iyi yapmak, öğretmen tarafından sevilmek, farklı ve akıllı gözükmek de isterdim. "Ellerinizi böyle kavuşturarak konuşmadan oturun," derdi öğretmen ve ellerimi göğsümün üzerine kavuşturur, bütün ders sabırla otururdum. Ama yavaş yavaş her soruya cevap yetiştirmenin, bir aritmetik problemini herkesten önce çözmenin ya da en iyi notları almanın zevkleri solmaya, derslerde vakit hiç geçmemeye, zaman bazan inanılmaz bir yavaşlıkla akmaya başladı.

Gözlerimi tahtada bir şeyler yazmaya çalışan yarım akıllı, şişman bir öğrenciden ya da öğretmen, öğrenci, hademe bütün dünyaya aynı iyimser ve iyi niyetli, güleç ve sağlıklı bakışlarla bakan kızdan ayırır, pencereden dışarıya, apartmanlar arasında gözüken bir kestane ağacının üst dallarına çevirirdim. Dala bir karga konardı. Dikkatle seyrederdim. Gövdesini alttan gördüğüm kargayla dalın arkasında tek bir bulut hem şekil hem de yer değiştirirdi. Pencereden gördüğüm bulutu bir tilkinin burnuna, kafasına, sonra bir köpeğe benzetirdim. Artık köpek şekil değiştirmesin, bulut köpek olarak yoluna devam etsin isterdim, ama biraz sonra bulut babaannemin büfesinin hiç açılmayan vitrinindeki ayaklı gümüş şekerliklerden birine dönüşürdü, ve ben evde olmak isterdim. Evin gölgeler içindeki sessizliği,

güven verici hali aklıma takılmışken, birden o gölgeler içinden, tıpkı bir rüyadaki gibi babam belirir, pazar günü hep birlikte arabayla Boğaz gezintisine çıkardık. Derken karşı apartmanın penceresi açılır, bir hizmetçi elindeki toz bezini silkeler, sonra o da benim gibi oturduğum yerden göremediğim sokağı dalgınlıkla seyrederdi. Acaba sokakta ne vardı? Parke taşlarının üzerinde ilerleyen bir at arabasının sesini duyar, kısık sesiyle bağıran "eskiciiii"yi işitirdim. Sokağı seyreden hizmetçi, bakışlarıyla eskiciyi izledikten sonra çekilir, onun kapadığı pencerenin yanında deminki bulutun hızında ama ters yöne giden başka bir bulut görürdüm. Yan pencerede de yansıyan bulut yoluna devam ederken acaba bu deminki tilki-köpek-şekerlik bulut olmasın diye sorardım kendime. Tam bu sırada sınıfta bir hareket olur, kalkan parmakları görünce öğretmenin sorusunu işitmememe rağmen telaşla ben de parmağımı kaldırır ve doğru cevabı bildiğimden çok emin bir pozla beklerdim. Öteki öğrencilerin cevaplarından öğretmenin sorusunun henüz ne olduğunu çıkaramadığım o ilk anlarda bile, hayaller içindeki aklımda cevabı çok iyi bildiğime ilişkin boş bir inanç belirirdi.

Yıllar boyunca ikişer ikişer sıralarında oturduğumuz sınıfları eğlenceli bir yer yapan şey derslerde öğrendiklerimle, öğretmenden aldığım onaylardan çok, sınıf arkadaşlarımı tek tek tanıma zevki, onların benden ne kadar değişik olduklarını biraz hayret, biraz hayranlık, birazcık da acımayla görmekti. Türkçe dersinde bir şeyler okurken, satır bitince, bir alttaki satırdan değil de iki alttaki satırdan okumaya devam eden ve bütün dikkatine rağmen sınıfın güldüğü yanlışını bir türlü düzeltemeyen o kederli çocuk vardı mesela. İlkokul birde, bir süre yanımda oturan, uzun kırmızı saçları at kuyruğu yapılmış kız vardı. Çantasının içi ısırılmış elmalar, simitler, dökülmüş susamlar, kalemler, saç bantları ile karmakarışık ve pasaklıydı ama ondan ve çantadan gelen hoş bir lavanta kokusu beni ona bağlar, her şeyi adlı adınca söyleyerek cesaretle anlatabilmesine hayran olur, hafta sonları onu görmezsem özlerdim. Bir çocuğun kafası babaannemin dediği cinsten tam taskafaydı, bir başka ufak tefek, küçük kızın kırılganlığı ve narinliği beni büyüler, bir üçüncüsünün evinde olup

biten her şeyi hiçbir şey saklamadan anlatıvermesine şaşar, kendi kendime nasıl böyle oluyor diye sorardım. Nasıl oluyor da bu kız Atatürk şiiri okurken gerçekten ağlıyor, öteki herkesin anlayacağını bile bile yalan söyleyebiliyor, bu üçüncünün çantası, defteri, önlüğü, saçları, sözleri, her şeyi bu kadar derli toplu olabiliyor?

Tıpkı sokaklardaki çeşit çeşit arabanın lambalar, tampon, ön kaput ve pencerelerinden oluşan burnunu aklım kendiliğinden bir şeye benzettiği gibi, sınıftaki pek çok çocuğu da bir şeye benzetirdim: Mesela şu sivri burunluyu tilkiye, iriyarıyı herkesin zaten dediği gibi ayıya, dik saçlıyı kirpiye... Mari adlı bir Yahudi kızın uzun uzun hamursuz bayramından söz ettiğini, bazı günlerde babaannesinin evdeki elektrik düğmelerine bile dokunmadığını anlattığını hatırlıyorum. Başka bir kız da, bir akşam odasındayken hızla arkasına dönünce bir meleğin gölgesini gördüğünü söylemiş, bu aklımda korkuyla yer etmişti. Upuzun bacaklarına upuzun çoraplar giyen ve her zaman ağlayacakmış gibi duran kızın bakan olan babası Başbakan Adnan Menderes'in elini kolunu sallayarak çıktığı uçak kazasında ölünce, kızın, babası ölmeden de olacakları bilip ağladığını sandım. Pek çok çocuğun, benim gibi, dişleriyle bir derdi vardı, bazıları diş teli takıyordu. Lise yatakhanelerinin ve spor salonunun olduğu yan binanın üst katlarında bir yerde, revirin yanında bir dişçi olduğu söyleniyordu, öğretmen öfkelenince yaramazlık edeni oraya yollamakla tehdit ederdi. Daha küçük bir ceza, kara tahtanın asıldığı duvarla kapı arasındaki köşede, sınıfa sırtını dönüp ayakta durmaktı. Bu bazan "tek ayak" cezasına da dönüşür, ama bütün sınıf dersi değil, cezalandırılan öğrencinin tek ayak üzerinde ne kadar durabileceğini izlediği için uygulanmazdı. Tek ayak üzerinde durmasa da, köşeye sürülen haydutlar, çöp tenekesine tükürmek, öğretmene çaktırmadan sınıfa kaş-göz işareti yapmak gibi bende hayranlıktan çok kıskançlık ve öfke uyandıran şeyler yapardı.

Tembellerin, haydutların, aptalların ve arsızların öğretmen tarafından azarlanması, cezalandırılması, hırpalanması, dövülmesi daha sonra içtenlikle inanacağım cemaat ve dayanışma ruhuna rağmen bazan beni mutlu ederdi. Herkesle son derece senli benli, girgin bir kız vardı mesela,

okula şoförlü bir arabayla gelir, öğretmen ondan her istediğinde gayet memnun tahtaya kalkar, kırıtarak “Jingle bells, jingle bells, jingle all the bells” diye İngilizce bir şarkı söylemeye başlardı. Öğretmenle arasının bu kadar iyi olmasına rağmen ödevlerini ısrarla yapmadığı için aşağılanmasına, itilip kakılmasına tanık olmaktan sıkılmazdım. Her ödev kontrolünde, birkaç kişinin ödevini yapmadığı halde, yapmış da, şimdi defterin sayfaları arasında bir türlü bulamıyormuş pozuna, öğretmen bunu hiç yutmadığı halde, neden başvurduğunu hiç anlayamazdım. Bir anlık telaştan ve korkaklıktan, “Şimdi bulamıyorum öğretmenim!” demek cezayı yalnızca birkaç saniye geciktirir, ama tokadın ya da kulak çekmenin şiddetini daha da artırırdı. Osmanlı okullarında atılan dayaklar, hocanın oturduğu yerden öğrenciye indirdiği uzun değnek, Ahmet Rasim’in (1865-1932) *Falaka*, *Gecelerim* adlı çocukluk ve okul anılarındaki falaka, daha sonraki yılların ders kitaplarında Cumhuriyet ve Atatürk öncesinde kalmış kötülükler gibi sunulurdu bize. Ama zengin Nişantaşı’ndaki paralı özel Işık Lisesi’nde bile, modernleşme denen yeniliklerin bir kısmının güçsüzlere uygulanan baskının yenileşmesi demek olduğunu; artık falaka ya da değnek yerine, kenarlarına ince ve sert bir mika parçası geçirilmiş Fransız malı cetveller kullanan, Osmanlı’dan kalma ihtiyar ve aksi hocalar sezerlerdi sanırım.

Ödevini inatla yapmayan, yaramazlığıyla hocanın sabrını taşıran bir öğrenci teşhir edilmek için herkesin önüne çıkarılıp, o içler acısı dayak ve aşağılama dakikaları başladığında kalbim hızlanır, kafam karışırdı. Yaşımız büyüyüp tatlı ve annemsi kadın öğretmenlerden, jimnastik hocası, din hocası, müzik öğretmeni gibi hayattan bezmiş, öfkeli, yaşlı erkek öğretmenlerin eline düştükçe sıklaşan bu cezalandırma törenlerini, önce sıkıcı dersin ortasında seyirlik birkaç dakika diye memnuniyetle karşılardım. Öğrenci, süt dökmüş kedi gibi önüne bakıp, suçunu itiraf edip, inandırıcı birkaç özür sıralarsa cezası hafif olurdu. Ama özrü kabahatinden büyük olanlar, yalan da olsa suçunu hafifletecek bir bahane uydurmayanlar, uyduramayanlar, uydurmaya bile üşenip dayağı tercih edenler, öğretmen kendisini aşağılar, hırpalarken arada kaş-göz işareti yapıp sınıfı güldürenler, bir yandan beceriksiz yalanlar kıvırıp, bir yandan da “Bir daha yalan

söylemeyeceğim öğretmenim” diye içtenlikle yeminler edenler, dayak ve aşağılanmadan kan ter içinde kalmışken, işkencelerini daha da artıran bir başka yanlışı kapana kısılmış bir hayvan gibi bilmeden yapanlar bana insanlık ve hayat hakkında bütün Hayat Bilgisi kitaplarından ve Sınıf Bilgisi dergilerinden daha derin şeyler öğretirlerdi.

Bazan tertipli, hoş ya da kırılgan haline uzaktan sevgi duyduğum bir kızın bu aşağılanma ve özür anlarında yüzünün kıpkırmızı olduğunu, gözünde yaşlar biriktiğini gördüğümde onun kurtulmasını isterdim. Teneffüslerde bana da eziyet eden o sarı saçlı, şişko çocuğun konuştukça battığını, battıkça tokat yediğini gördüğümde olayı kalpsizlikle zevk alarak seyrederdim. Umutsuzca aptal ve duyarsız olduğuna karar verdiğim kara kuru, sessiz ve gururlu bir çocuğun öğretmeni çileden çıkaran direnişinin nedenini çözemediğimde, çocuğun gözlerinden yaşlar akarken, öğretmenle öğrenciye aynı anda hak vermekten yorulurdum. Bazı öğretmenler tahtaya çektikleri öğrencinin bilgisini sınamaktan çok cehaletini sergileyip aşağılamaktan ne kadar hoşlanırlarsa, bazı öğrenciler de durumu idare edip kurtarmaktan çok, aşağılanmaktan daha çok hoşlanır gibi davranırlardı. Bazı öğretmenler bir defterin yanlış renkli bir kâğıtla kaplandığını gördüklerinde kudurur, bazıları başka zamanlar hiç aldırmadıkları küçük bir fısıldaşmaya bir tokatla karşılık verir, bazı öğrenciler cevabını bildikleri basit bir soru karşısında gözleri araba lambasına yakalanmış tavşan gibi donup kalır, bazıları da –en çok onları takdir ederdim– cevabı bilmeseler de bildikleri herhangi bir şeyi iyi niyetle anlatırlardı.

Kimi zaman azarla ya da defterlerin, kitapların fırlatılmasıyla başlayan bu korkutucu anlarda, bütün sınıfta başka tek çıt çıkmazken başına böyle aşağılamalar gelmeyen talihlilerden olduğum için şükrederdim. Sınıfın üçte biri bu ayrıcalıklılardandı. Yoksulla zenginin aynı sınıfta okuduğu bazı devlet okullarının tersine bu özel okulda sürekli aşağılananlarla hiç hırpalanmayan talihlileri ayıran gizli çizginin öğrencinin zenginliği ya da fakirliğiyle ilgisi yoktu. Okula alışıp çocuksu bir kardeşlikle teneffüslerde koşturup oynarken mutlulukla unuttuğum ve ruhumun da reddettiği bu gizli çizgi, öğretmen kürsüdeki yerine bir iktidar anıtı gibi yerleşince birden

ortaya çıkıverirdi ve ben de bu dayak ve aşağılama anlarında basit ama güçlü bir merakla bazılarının neden öyle daha tembel, onursuz, iradesiz, duyarsız, kafasız ya da işte “öyle” olabildiklerini kendime sorardım. Ama hayatın karanlığına ve sınıf arkadaşlarımın ruhlarına açılan bu soruya ne o sırada okumaya başladığım ve kötülerin hepsinin çarpık ağızlı çizildiği resimli romanlar, ne de çocuksu sezgilerim cevap verir, ben de soruyu unuturdum. Bütün bunlardan, okul denen yerin aslında temel soruları cevaplamadığını, yalnızca onları hayatın gerçeği olarak benimsememize yardım ettiğini çıkarmıştım. Bu yüzden parmağımı kaldırıp kendimi çizginin daha rahat ve huzurlu tarafına atmaya lise yıllarına kadar özen gösterdim.

Gene de okulda öğrendiğim asıl şeyin hayatın sorgulanmayan “gerçeklerini” kabul etmek değil, onlarla büyülenmek olduğunu sezerdim. İlk yıllarda olur olmaz bahanelerle, ikide bir öğretmen dersin ortasında bize bir şarkı söyletmeye başlardı. İngilizce, Fransızca sözlerini anlayamadığım, sevmediğim bu şarkıları söylüyormuş gibi yaparken sınıf arkadaşlarımı seyretmekten hoşlanırdım. (Türkçeye bekçi baba, bekçi baba, bayram geldi düdük çal, gibi çevrilen şeyler söylerlerdi.) Yarım saat önce defterini gene evde unuttuğu için gözyaşı döken kısa boylu tombul çocuk şimdi ağzını kocaman açа aça mutlulukla şarkı söylüyor olurdu. Uzun saçlarını ikide bir kulaklarının arkasına atan kız, şarkının ortasında gene aynı jesti yapardı. Teneffüste koridorlarda beni kovalayan şişko haydutlardan biriyle, onun daha sinsi, zeki ve bütün alçaklığına rağmen gizli çizginin benim tarafımda kalacak kadar ihtiyatlı akıl hocası şimdi meleksi bir ifadeyle müziğin bulutları arasında kaybolmuş gitmiştiler. Tertipli kız şarkının ortasında kalem kutularının, defterlerinin yerini bir daha denetler, bahçeden sınıfa giderken ikişerli sıra olmak için “Eşim olur musun?” diye her soruşumda yalnızca sessizce elimi tutan çalışkan, zeki kız şarkıyı daha da iyi söylemek için dikkat kesilir, imtihanlarda kimse bakmasın diye kâğıdına emzirdiği bebek gibi kapanarak sarılan pinti ve şişko oğlan hiç kimseye açmadığı gövdesini açar gibi hareketler yapardı. Her gün dayak yiyen umutsuz salaklardan birinin de istekle şarkıya katıldığını, hınzırın tekinin öndeki

kızın saçını çektiğini, ikide bir ağlayan kızın şarkıyı dikkatle söylerken pencereden dışarı baktığını gördüğümüzde biz de kırmızı at kuyruklu kızla bir an birbirimizin gözlerinin içine bakar, gülümserdik. Hiç anlamadığım şarkının lay la lay la lay lay lay kısmına gelince ben de neşeyle herkesin yükselttiği sese katılır, sonra pencereden dışarı bakarken, biraz sonra, biraz sonra zilin çalacağını, bütün sınıfın bir anda bir uğultuyla paltolarına, çantalarına sarılacağını ve bir elim çantamda bir elim beni ve ağabeyimi üç dakikalık uzaklıktaki eve geri götüren kapıcının kocaman elindeyken sınıftaki bütün bu insanlıktan yorgun olacağımı, ama annemi göreceğim diye de adımlarımı hızlandıracağımı hayal ederdim.

Okula Gitmeyeceğim

[Öteki Renkler adlı deneme kitabından.
Yazarın kızı Rüya'nın ağzından yazılmış.]

Okula gitmeyeceğim. Çünkü çok uykum var. Üşüyorum. Okulda kimse beni sevmiyor.

Okula gitmeyeceğim. Çünkü orada iki çocuk var. Benden büyükler. Benden daha kuvvetliler. Ben yanlarından geçerken ellerini açıyorlar, böyle yolumu kesiyorlar. Korkuyorum.

Korkuyorum, okula gitmeyeceğim. Okulda vakit bir türlü geçmiyor. Her şey dışarıda kalıyor. Okulun kapısının dışında.

Evdeki odam mesela. Sonra annem, babam, oyuncaklarım, balkondaki kuşlar. Okulda onları düşünürken ağlamak istiyorum. Pencereden dışarı bakıyorum. Dışarıda, gökte bulut var.

Okula gitmeyeceğim. Çünkü orada hiçbir şeyi sevmiyorum.

Geçen gün bir ağaç resmi yaptım. Öğretmen "Çok ağaç olmuş, aferin," dedi. Bir tane daha yaptım. Bunun da yaprakları yoktu.

Sonra onlardan bir tanesi geldi, benimle alay etti.

Okula gitmeyeceğim. Akşam yatarken ertesi gün okula gideceğimi düşününce canım sıkılıyor. Diyorum ki: Okula gitmeyeceğim. Diyorlar ki: Hiç olur mu! Herkes okula gider.

Herkes mi? Herkes gitsin o zaman. Ben evde kalsam ne olur? Zaten dün gitmiştim. Yarın gitmeyeyim, öbür gün giderim.

Evde yatağımda olsaydım. Ya da odada. Kendi başıma. Şu okulda olmasaydım da nerede olursam olsaydım.

Okula gitmeyeceğim, hastayım. Görmüyor musunuz, okul deyince midem bulanıyor, karnım ağrıyor, o sütü bile içemiyorum.

Süt içmeyeceğim, hiçbir şey yemeyeceğim, okula da gitmeyeceğim. Çok üzülüyorum. Kimse beni sevmiyor. Okulda o iki çocuk var. Ellerini açıp benim yolumu kesiyorlar.

Öğretmene gittim. Öğretmen, "Peşimden niye geliyorsun?" dedi. Sana bir şey söyleyeyim mi, ama kızmayacaksın. Ben hep öğretmenin peşinden gidiyorum, öğretmen de "Benim peşimi bırak," diyor.

Artık okula gitmeyeceğim. Neden mi? Çünkü okula gitmek istemiyorum da ondan.

Teneffüs olunca bahçeye de çıkmak istemiyorum. Tam herkes beni unutmuşken teneffüs oluyor. O zaman her şey birbirine karışıyor, herkes koşuyor.

Öğretmen bana kötü bakıyor, güzel de değil. Okula gitmek istemiyorum. Beni seven o çocuk var, bir tek o iyi bakıyor. Kimseye söyleme ama, ben de o çocuğu sevmiyorum.

Oturduğum yerde öyle duruyorum. Kendimi çok yalnız hissediyorum. Gözlerimden yaşlar akıyor. Okulu hiç sevmiyorum.

Okula gitmek istemiyorum, diyorum. Sonra sabah oluyor ve okula götürüyorlar beni. Hiç gülemiyorum, önüme bakıyorum, ağlamak istiyorum. Sırtımda askerler gibi koca bir çanta, yokuş yukarı çıkıyorum, gözüm yokuşu çıkan küçük ayaklarımda. Her şey çok ağır, sırtımdaki torba, midemdeki sıcak süt. Ağlamak istiyorum.

Okula giriyorum. Bahçe kapısı demir ve kara, kapanıyor. Anne bak ben içeride kaldım, ağlıyorum.

Sonra sınıfa gidip oturuyorum. Dışarıdaki bulut olmak istiyorum.

Kalem, defter, silgi; kahrolsun hepsi!

Mevlut'un Ortaokul Yılları

[Yazarın yeni romanı *Kafamda Bir Tuhaflık*'tan.
Romanın kahramanı Mevlut Karataş'ın
ortaokul yıllarının anlatıldığı bölüm.]

Duttepe Atatürk Erkek Lisesi, Duttepe'yi ve arkasındaki diğer tepeleri İstanbul'a bağlayan yolun başındaki alçak bir düzlüğün üzerine öyle bir şekilde yerleşmişti ki, Bokludere boyunca dizilmiş sonraki mahallelerde, hızla gecekondularla kaplanan diğer tepelerde, bahçelerinde çamaşır asan anneler, oklavayla hamur açan teyzeler, çayhanelerde okey ve kâğıt oynayan işsiz erkekler, okulun turuncu rengi binasını, Atatürk büstünü ve büyük bahçede jimnastik ve din hocası Kör Kerim'in denetiminde sürekli jimnastik yapan (ayaklarında lastik ayakkabı, üzerlerinde pantolon ve kollu gömlekle) öğrencileri çok uzaktan renkli ve hareketli küçük noktalar halinde görebilirlerdi. Kırk beş dakikada bir, uzak tepelerden işitilmeyen bir zil çalar ve yüzlerce öğrenci bir anda bahçeye dağılır, sonra işitilmeyen başka bir zil çalar, hepsi bir anda kaybolurdu. Ama her pazartesi sabahı Atatürk büstünün çevresinde toplanan bin sekiz yüz öğrencinin hep birlikte

söylediği İstiklal Marşı tepeler arasında güçle yankılanır, civardaki on binlerce evden işitilirdi.

İstiklal Marşı söylenmeden önce, binanın giriş merdivenlerine çıkan lise müdürü Fazıl Bey, Atatürk'ten, vatan sevgisinden, milletten, unutulmaz eski askerî zaferlerden (Mohaç gibi kanlı ve fetihli olanları severdi) bahseden bir nutuk atar, öğrencilerden Atatürk gibi olmalarını isterdi. Lisenin yaşlı ve bozguncu öğrencileri kalabalıkta Mevlut'un ilk yıllarda anlayamadığı alaycı sözler söyledikleri, kimi terbiyesizler tuhaf, hatta çirkin sesler çıkardıkları için müdürün yanında dikilen muavini İskelet tek tek bütün öğrencileri polis gibi dikkatle gözlerdi. Bu aşırı denetim yüzünden Mevlut hem sağcı ve dindar, hem de solcu ve milliyetçi öğrencilerin (sağcı öğrencilerin hepsi dindar, solcuların hepsi milliyetçiydi) saygı ve hayranlık duyduğu ve kalabalık toplantılarda istediği zaman osurabilen muhalif ruhlu öğrenciyle ancak bir buçuk yıl sonra on dört yaşında okulun kurulu düzeninden şüpheye düştüğü günlerde tanışabilecekti.

Müdürün okulun ve Türkiye'nin geleceği konusunda kalbini en çok kıran şey bin sekiz yüz öğrencinin İstiklal Marşı'nı hep birlikte ve aynı anda söyleyememesiydi. Herkesin kendi köşesinde tek başına İstiklal Marşı'nı kendi bildiği gibi söylemesi, hatta bazı "dejenere yozların" hiç söylememesi müdürü çileden çıkarırdı. Bazan okul bahçesinin bir köşesindeki öğrenciler marşı bitirdiklerinde öteki köşedekiler yarısına gelmemiş olur, marşın hep birlikte, "tek bir yumruk" gibi söylenmesini isteyen müdür, yağmur kar aldırmaz, marşı bin sekiz yüz öğrenciye yeniden yeniden söyletir, bazı öğrenciler de bozgunculuktan ve inattan ahengi bozar, bu da gülüşmelere ve üşüyen vatansever öğrencilerle alaycı ve umutsuz bozguncular arasında kavgalara yol açardı.

İlk yıllarda siyasete hiç karışmak istemediği için Mevlut bu kavgaları uzaktan izler, arsızların şakalarına gülerken İskelet'e yakalanmamak için de yanaklarının içlerini ısırırdı. Ama az sonra ay yıldızlı bayrak göndere ağır ağır yükselirken suçluluk duygusuyla gözleri sulanır ve marşı içtenlikle söylerdi. Yaşı ilerledikçe ruhunda gelişen anarşistçe ve Batıni eğilimlere

rağmen hayatının sonuna kadar nerede –hatta filmlerde bile– yükselen bir Türk bayrağı görse Mevlut'un gözleri sulanmaya devam etti.

Mevlut pazartesileri okuldaki bayrak töreninde müdürün istediği gibi, "her şeyi vatanı için yapan Atatürk" gibi olmayı da çok isterdi. Bunun için üç yıllık ortaokulu ve üç yıllık liseyi bitirmesi gerekiyordu. Bunu ne aileden ne de bu yaz sonu geldiği köyden kimse şimdiye kadar başaramadığı için, bu hedef, daha okulun ilk günlerinden Mevlut'un kafasında bayrak gibi, vatan gibi, Atatürk gibi hayali güzel, ulaşılması zor kutsal bir şey olarak kaldı. Düztepe, Kuştepe gibi gecekondu mahallelerinden okula gelen öğrencilerin çoğu ya sokak satıcılığı yapan babalarının veya bir esnafın yanında çalışıyor ve biraz daha büyüyünce okulu bırakacağını biliyor ya da bir fırıncının, bir kaportacının, bir kaynak ustasının yanına çırak girebilmek için sıra bekliyordu. Babaları inşaatlarda, derme çatma atölyelerde, yakınlardaki fabrikalarda işçilik yapanların çoğu da okulu bitirmeyi değil, bir an önce bir yere çırak girmeyi hayal ederdi.

Kimi isyan ve huzursuzluk günlerinde öğrencileri okula polis çağırmakla tehdit eden müdür Fazıl Bey'in en büyük derdi, ön sırada oturan iyi aile çocuklarıyla yoksul öğrenci kalabalığı arasında uyum ve düzen sağlayıp okulda disiplini tesis etmekti. Bunun için, pazartesileri bayrak töreninde veciz bir şekilde ifade ettiği bir felsefe geliştirmişti. "İyi bir eğitim, zenginle fakirin farkını ortadan kaldırır!" Fazıl Bey bu sözü ile fakir çocuklarına "İyi okuyup okulu bitirirseniz siz de zengin olursunuz" mu demek istiyordu? Yoksa "İyi okursanız ne kadar fakir olduğunuz belli olmaz" mı demek istiyordu; Mevlut anlayamamıştı. Müdür Atatürk Erkek Lisesi'nde eğitimin iyi olduğunu bütün Türkiye'ye kanıtlamak için lise takımını İstanbul Radyosu Liselerarası Bilgi Yarışması'nda dereceye sokmak istiyor, bu hedefe ulaşmak için vaktinin çoğunu yukarı mahallenin iyi aile çocuklarından kurduğu bir takıma (kıskanç ve tembeller arasında okul takımı "hafızlar" diye bilinirdi) Osmanlı Padişahlarının doğum ve ölüm tarihlerini ezberlettirmekle geçiriyordu. Müdür herkesin toplandığı bayrak törenlerinde tamirci, kaynakçı çırağı olmak için okulu bırakan eski öğrencilerin arkalarından aydınlanmaya ve bilime ihanet etmiş zayıf kişilere

lanet eder gibi konuşur; hem okula gidip hem de Mevlut gibi öğleden sonraları yoğurt satanları azarlar; para kazanma derdine düşmüş öğrencileri doğru yola çekmek için, “Türkiye’yi pilavcılar, satıcılar, döner kebapçılar değil, bilim kurtaracak!” diye bağırırdı. Einstein de yoksuldu; hatta ortaokulda fizik dersinden sınıfta kalmıştı, ama üç beş kuruş kazanmak için okulunu asla bırakmamış, kazanan da o ve milleti olmuştu.

* * *

İskelet. Müdürümüzün öğrencilerimizi eğitime teşvik için iyi niyetlerle söylediği sözlerin yanlış anlaşılmaması için izninizle araya giriyorum. Duttepe Atatürk Erkek Lisemiz aslında Mecidiyeköy ve civarındaki yukarı mahallelerdeki modern ve Avrupai kooperatif evlerinde yaşayan memur, avukat ve doktor çocukları iyi bir milli eğitim alsınlar diye kurulmuştur. Ama ne yazık ki son on yılda arkalardaki boş tepelere kanun dışı yöntemlerle yayılan gecekondu mahallelerinden gelen Anadolulu yoksul çocuk sürülerinin işgaline uğrayınca bu güzel liseyi yönetmek neredeyse imkânsızlaşmıştır. Satıcılık yapıp okula gelmeyen, bir işe girip okula kaydını silen, hırsızlık, darp, öğretmeni tehdit ve taciz gibi suçlar işleyip okuldan atılan öğrenci kalabalığına rağmen sınıflarımız tıkış tıkıştır. Otuz öğrenci için yapılmış modern sınıflarda maatteessüf elli beş kişi ders yapar, iki kişilik sıralarda üç öğrenci dirsekleşerek oturur, teneffüslerde koşanlar, yürüyenler, oynayanlar birbirleriyle durmadan çarpışan arabalar gibi çarpışır. Zil çalınca, bir kavga çıkınca ve telaş olunca koridor ve merdivenlerdeki izdihamın neticesinde sıkışanlara, ezilip bayılan zayıf öğrencilere öğretmenler odasında üzülerek kolonya veririz. Bu kadar kalabalık bir ortamda öğrenciye dersleri anlatarak değil *ezberleterek* öğretmek haliyle daha etkili bir yöntemdir. Çünkü ezber hem çocuğun hafızasını geliştirir, hem de ona büyüklerine ve otoritesine saygı duymayı öğretir. Milli Eğitim Bakanlığımızın ders kitapları da aynı mantıkla yazılmıştır. Türkiye beş bölgeden oluşur. İneğin işkembesi dört kısımdan yapılmıştır. 1538 Preveze Deniz Muharebesi iki aşamaya ayrılır. Dünyada

beş kıta ve 1699 Karlofça anlaşmasında yedi madde vardır. Osmanlı Devleti ve fetihleri beş nedenden bir duraklama devrine girmiştir. Türk alfabesinde yirmi dokuz harf, suyun içinde de iki eleman vardır.

* * *

Orta bir ile orta ikinin ilk yarısında bir buçuk okul yılı, sınıfta nerede oturacağı konusunda Mevlut derin kararsızlıklar geçirdi. Bu sorunu çözmek için çaba harcadığı zamanlarda hayatta ne yapmalı sorusuna cevap arayan eski filozoflar gibi bunalımlara kapılıyordu. Okula başlamasının birinci ayında, müdürün dediği gibi "Atatürk'ün gurur duyacağı bir bilim adamı" olacaksa, defterleri, kravatları ve ev ödevleri düzgün ve tamam olan yukarı mahallenin iyi aile çocuklarıyla arkadaşlık etmesi gerektiğini anlamıştı. Hem kendi gibi gecekonduda oturan (öğrencilerin üçte ikisi) hem de derslerde çok başarılı olan bir öğrenciyle Mevlut henüz karşılaşmamıştı. Kendi gibi, hakkında "Aman bu çok akıllı çocuk, okusun" dendiği için gecekondu mahallesinde yaşamasına rağmen okulu ciddiye alan birkaç şaşkın öğrenciyle bahçede rastlaşmıştı, ama başka sınıflarda okuyan ve "inek" diye aşağılanan bu yalnız ruhlarla lisenin mahşeri kalabalığında iletişim kuramamıştı. Bunun bir nedeni, "inek"lerin sırf onlar gibi gecekonduda yaşadığı için Mevlut'a şüpheyle bakmasıydı. Mevlut ineklerin aşırı iyimser hayat görüşlerinin çürük olduğunu seziyordu: Ortaokul I Coğrafya kitabını ezberlerse ileride zengin olacaklarını sanan bu "akıllı" çocukların aslında aptal olduklarını Mevlut hissediyor ve onlara benzemek istemiyordu hiç.

Ön sıralarda oturan ve ödevlerini düzenli yapan bazı iyi aile çocuklarıyla arkadaşlık etmek, onların yanına oturmak Mevlut'un kendini daha iyi hissetmesine yol açıyordu. Ön sıraya geçebilmek için sürekli öğretmenlerin gözünün içine bakması, onların başladığı, ama eğitici bir mantıkla sonunu getirmediği cümleleri ağızlarından kapıp yüksek sesle bitirmesi gerekiyordu. Mesela tarihçi Ramses (gerçekten mumyaya benzerdi) "Atatürk, –ne mutlu neyim demiştir?" diyordu ve Mevlut "Türküm diyene!"

diye cümleyi hemen tamamlıyor, ve “Aferin!” demese bile Ramses’in bakışlarından Mevlut’u onayladığı hemen belli oluyordu. Öğretmen bir soru sorunca cevabını bilmese de Mevlut bir cevabı varmış gibi iyimser bir edayla parmağını sürekli kaldırıyordu. Tıpkı köydeki okulda olduğu gibi Mevlut derslerde kollarını göğsünün üzerinde kavuşturup hiç kıpırdamadan heykel gibi oturuyor, sürekli parmağını kaldırıyor, bazan kendini tutamayıp “Öğretmenim, öğretmenim, ben!” diye sesleniyordu. Bu iyi niyetli davranışları sayesinde müdürün iyi eğitimin zengin ile fakir arasındaki farkı ortadan kaldıracağı yolundaki teselli edici nutuklarının kanıtı olarak ön sıralarda kendisine geçici de olsa bir yer bulabiliyordu.

Ama aralarına girmeye çalıştığı yukarı mahallenin apartman çocukları da tuhaftı, insanın kalbini her an kırabilirlerdi. Orta birde, Mevlut’un ön sırada yanında oturma ayrıcalığı elde ettiği Damat karlı bir gün kalabalık teneffüshanede futbol oynayan (eski gazetelerden iple sıkıştırılmış bir top ile, çünkü okula futbol topu sokmak yasaktı), çılgınca koşuşturan, bağıran, kavga eden, toz içinde güreşen, itişerek birbirlerini pataklayan ve pandikleyen ve kumar oynayan (futbolcu resimleri ve üçe bölünmüş sigara parçalarıyla) kalabalığın içinde bir an ezilme tehlikesi atlatmıştı. Bir an öfkeye kapılan Damat, Mevlut’a dönmüş, “Köylüler doldurdu bu okulu,” demişti, “babam kaydımı aldıracak, başka bir okula gideceğim ben.”

Mevlut Damat’ın, gecekondulardan gelen öğrencilerden şikâyet etmesine rağmen sürekli yanında oturan arkadaşının gecekonduda yaşadığını hiç fark etmediğini, hiç düşünmediğini, hatta hayal bile etmediğini o gün anlamıştı.

* * *

Damat. Mevlut’un köyden yeni geldiğini ve gecekonduda yaşadığını bilmiyormuş gibi yapmamı Mevlut da bir çeşit nezaket olarak alırdı. Damat adını bana kravatımın ve ceketimin şıklığına aşırı özendiğim ve kadın doktoru olan babamın tıraş sonrası losyonunu bazı sabahlar bolca sürerek sınıfa geldiğim için okulun ilk ayında taktılar. Kir, nefes ve terle leş gibi kokan sınıfta koku herkesin içini açar, losyonu sürmediğim günler bana

“Damat, bugün düğün yok mu?” diye sorarlardı. Bazılarının sandığı gibi çıtkırıldım değilimdir hiç. Bir keresinde tıraş losyonunun kokusunu daha iyi koklamak bahanesiyle burnunu boynuma doğru sanki ben ibneymişim gibi alaycılıkla yaklaştıran bir maskarayı çenesine çaktığım sert bir yumrukla devirerek, arka sıralarda oturan kabadayıların saygısını kazanmıştım. Pinti babam özel okul parasını vermediği için burdayım.

Bir keresinde derste bu konularda dertleşiyorduk ki: “1019, Mevlut Karataş, çok konuşuyorsun arkaya geç!” demişti biyoloji hocası İri Melahat.

“Hocam hiç konuşmuyorduk!” demiştim ben, Mevlut’un sandığı gibi şövalye ruhlu olduğum için değil, Melahat’in benim gibi bir iyi aile çocuğunu asla arka sıraya sürgün etmeyeceğini bildiğim için.

* * *

Ama Mevlut arka sıraya atıldığı için fazla dertlenmedi. Daha önceleri de arkaya atılmıştı, ama usluluğu, saf ve çocuksu yüzü ve sürekli parmak kaldırması sayesinde bir yolunu bulup ön sıralara sızabiliyordu. Bazan bir öğretmen, sınıftaki yoğun gürültüye karşı önlem olarak bütün sınıfın yerini değiştirirdi. Tatlı yüzlü Mevlut böyle zamanlarda öğretmenin gözlerinin içine aşırı istek ve itaatle bakarak en öne oturmayı başarır, ama daha sonra kör talih onun yeniden arka sıraya atılmasına neden olurdu. Damat bir başka seferde iri memeli biyoloji hocası Melahat’ın Mevlut’u yeniden arkaya yollama kararına cesaretle itiraz etmişti.

“Hocam, otursun işte önde; ne var, çok seviyor sizin dersinizi.”

“Görmüyor musun sırık gibi boyu var,” demişti zalim Melahat. “Arkasındakiler onun yüzünden tahtayı göremiyor.”

İlkokulu bitirdikten sonra, babası boşu boşuna Mevlut’u bir yıl köyde tuttuğu için, Mevlut sınıf ortalamasından yaşlıydı. Bir de ortalamadan çok daha büyük bir gövdesi vardı. Mevlut ön sıradan arkaya dönerken utanır, yeni yeni alıştığı otuz bir çekme huyu ile iri gövdesi arasında kafası tuhaf bir ilişki kurardı. Mevlut’un aralarına dönüşünü arka sıradakiler alkışlarla ve “Mevlut yuvaya!” sloganlarıyla karşılarlardı.

Arka sıralar haydutların, tembellerin, kafasızların, çaka çaka başı dönen umutsuzların, iri yarı kabadayıların, yaşlıların ve yakında okuldan atılacakların yeriydi. Bir iş bulup okulu bırakanlar da yavaş yavaş arka sıralara sürülenler arasından çok çıkar, ama bazı öğrenciler de okul dışında hiç iş bulamadan arka sırada yaşlanırdı. Bazıları zaten suçlu, aptal, yaşlı ya da fazla iri yarı olduklarını bildikleri için, okulun ilk gününden arka sıraya kendiliğinden gider otururdu. Mevlut gibi başka bazıları ise, arka sıraların kendileri için kötü bir kader olduğunu bir türlü kabul edemez, asla zengin olamayacağını ancak hayatının sonunda anlayabilen bazı yoksullar gibi, uzun çabalardan ve hayal kırıklıklarından sonra acı gerçeği kavrarlardı. Son iki sırada oturanların yaş ortalaması Mevlut'un bir kere yaptığı hesaba göre (orta birinci sınıfa gitmenin yaşı on iki olmasına karşılık) on dört buçuktu. Başta tarih hocası Ramses olmak üzere pek çok öğretmen arka sıralara seslenmenin, oralarda oturan öğrencilere bir şey öğretmeye çalışmanın beyhudeliğini tecrübeyle biliyorlardı. Başkaları ise (mesela Mevlut'un yavaş yavaş ve farkına varmadan âşık olduğu genç ve ürkek İngilizce hocası Eda Hanım) arka sıralarla bir çatışmaya girmekten, herhangi bir öğrenciyle tartışmaktan korktukları için o yöne neredeyse hiç bakmazlardı bile. Mevlut birinci sınıfın ilk aylarında Eda Hanım'la göz göze gelebilme mutluluğu için de ön sıralarda oturmayı çok istemişti.

Hiçbir öğretmen, bazan bin sekiz yüz erkeği aynı anda korkutabilmeyi başaran müdür bile, arka sıralarla doğrudan çatışmaya girmek istemezdi. Çünkü bu gerginlikler süratle bir kan davasına dönüşebilir, yalnız arka sıralar değil, bütün sınıf o öğretmene karşı saldırıya geçebilirdi. Bütün sınıfı öfkelendiren hassas konu, gecekondu mahallelerinden gelen öğrencilerin şivelerinin, tiplerinin, bilgisizliklerinin ve yüzlerinde her gün ortanca çiçekleri gibi kıpkırmızı açan sivilcelerin öğretmenler tarafından alay konusu yapılmasıydı. Bazı öğrenciler derslerde öğretmenlerin anlattıklarından çok daha eğlenceli hikâyeler anlattıkları, sürekli şakalar yaptıkları için öğretmenler onları cetvelle döverek, aşağılayarak itibarsızlaştırmak, susturmak isterlerdi. Bir dönem herkesin nefret ettiği genç kimya öğretmeni Fiyaka Fevzi kurşun oksitlerin formülünü yazmak

için tahtaya her dönüşünde tükenmez kalem içleri boşaltılarak yapılan üfleme borularından kurşun gibi yağan pirinç tanelerine hedef olmuştu. Çünkü sindirmek istediği Doğulu bir öğrencinin (o zamanlar kimse Kürt kelimesini kullanmazdı) şivesi ve kıyafeti ile alay etmişti.

Arka sıraların kabadayıları bazan sırf nam olsun diye, bazan zayıf buldukları ürkek öğretmeni korkutmanın keyfi için, bazan da yalnızca içlerinden öyle geldiği için hocanın sözünü de keserlerdi:

“Yeter hocam, bu ders çok tıraşladın, sıkıldık artık, biraz da Avrupa seyahatinizden bahsetsenize bize!”

“Hocam, sen gerçekten ta İspanya’ya kadar tek başına trenle mi gittin?”

Arkalardakiler, yazları bahçe sinemalarında perdedeki film hakkında sürekli konuşanlar gibi, derste olup bitenler hakkında hiç durmadan yüksek sesle konuşur, hikâyeler anlatır ve hep birlikte öyle gürültüyle kahkahalar atarlardı ki, tahtada soru soran öğretmen ile ona birinci sıradan cevap veren öğrenci bazan birbirini işitemezdi. Mevlut arka sıralara her sürgün edilişinde, kürsüde öğretmenin ne anlattığını zorlukla takip ederdi. Ama yanlış anlaşılmasın, Mevlut için en mükemmel okul mutluluğu, hem arkadakilerin yaptığı şakalara gülebilmek hem de Eda öğretmeni dinleyebilmekti.

* * *

Mustafa Efendi. Mevlut yazın benle köye geldi elbette. Ertesi sonbahar İstanbul’a döndüğümüzde Orta II’de hâlâ sokaklarda “Yoğurtçu!” diye bağırmaktan utanıyordu ama sırtına sırığı alıp yoğurt kovalarını ve boza güğümlerini taşımaya artık alışmıştı. Öğleden sonraları tembihlediğim gibi tek başına bir yerden başka bir yere, mesela Beyoğlu’nun arka sokaklarındaki bir lokantadan Sirkeci’deki depoya boş tepsileri taşır, sonra depodan aldığı dolu yoğurt tepsilerini ya da Vefa’dan aldığı işlenmemiş boza güğümünü Beyoğlu’na, Rasim’in kızarmış yağ ve soğan kokan yerine bırakır ve Duttepe’ye dönerdi. Bazı akşamlar benimle bozaya geliyor, bazı akşamlar evde Cin ile birlikte kalıp ders çalışırken uyuyakalıyordu.

Uyuduğunu gören Cin pencereden içeri Mevlut’un rüyasına girerdi. Akşamları eve geldiğimde Mevlut’u hâlâ masanın başında tek başına çalışırken bulursam, “Maşallah bizim köyden çıkan ilk profösör sen olacaksın bu gidişle” derdim. İyi çalışmışsa, “Baba beni dinler misin şimdi” der, gözlerini tavana diker, dersini ezberden okumaya başlardı. Bir yere takılınca, gözünü tavandan bana çevirirdi. “Okuma yazma bilmez babandan medet umma evladım, ezberin benim yüzümde yazmıyor” derdim. Ortaokulun ikinci yılında okuldan da, satıcılıktan da hiç soğumamıştı. Kimi akşamlar, “Ben seninle bozaya geleceğim, yarın okul yok!” derdi. Sesimi çıkarmazdım. Bazı günler de, “Yarına dersim var, ben okuldan doğrudan eve gideceğim,” derdi. Biz bu gidişle değil İstanbul’da, köyde bile ev sahibi olamayacağız demezdim. Çünkü evladım ne kazanıyorsa hepsini babasına veriyor, amcaoğulları Korkut ile Süleyman gibi cep harçlığı, kitap defter parası bahanesiyle babasından hiç para kaçırmıyordu.

* * *

Mevlut Atatürk Erkek Lisesi öğrencilerinin çoğu gibi, okul dışı hayatını sır gibi saklıyor, son dersten çıktıktan sonra yaptıklarını kendisi gibi satıcılık yapanlarla bile paylaşmıyordu. Bazan bir öğrenciyi, civar köylerden Sarıkayalı Nusret’e olduğu gibi, babasıyla yoğurt satarken sokaklarda görür, ama görmezlikten gelir, ertesi gün sınıfta karşılaştıklarında da hiçbir şey olmamış gibi davranırdı. Ama çocuğun nasıl ders çalıştığını, satıcı olduğunun derslerde belli olup olmadığını dikkatle gözlerdi de. Babasıyla birlikte elma-portakal satan Erzincanlı bir sınıf arkadaşını da Şişli’nin arka sokaklarında üç tekerlekli bir manav arabasını iterken görmüş, babası tarafından azarlanan çocuğu görmezlikten gelmişti. At arabasını atın koşumundan tutarak süren babasıyla sokak sokak gezip eski gazeteler, boş şişeler, teneke yığınları toplayan Mardinli’ye de yıl sonunda Tarlabaşı’nda karşılaştıklarında dikkat etmişti Mevlut. Yüzünde hulyalı bir ifade, derslerde sürekli pencereden dışarıya bakan çocuğun orta ikiye başlamasından dört ay sonra yok olduğunu, artık hiç okula

uğramadığını ve kimsenin ondan ve yokluğundan bir kere bile bahsetmediğini bir gün fark etti Mevlut ve bir iş bulup, çıraklığa başlayıp ortaokuldan ayrılan bütün arkadaşlarına yaptığı gibi, hafızasının onu da kısa bir süre sonra sonsuza kadar unutacağını anladı.

Sınıf arkadaşlarını birdenbire kaybediyor olmak Mevlut ’ta okulu sevmek, onu bir çeşit ev gibi benimseyebilmek için öğretmenlere daha da yakın olma ihtiyacının gelişmesine yol açtı. Böylece farkına bile varmadan genç İngilizce hocası Eda Hanım’a iyice bağlandı. Eda Hanım’ın beyaz bir teni, iri yeşil gözleri ve kütüphanede nöbetçilik yaparken giydiği yeşil yapraklı bir önlüğü vardı. İngilizce kelimeleri söylerken Mevlut onun başka bir âlemden geldiğini anlıyordu. Kitaplara meraklı olduğu için, Eda öğretmen bazı günlerde kütüphane yöneticiliği de yapıyordu. Mevlut o kütüphanedeyken tek başına gidip kitap almayı çok hayal etmişti, ama kütüphane ortaokullara yasaktı. Mevlut öğretmenin ilgisini sürekli onun güzel yeşil gözlerinin içine bakarak ve dersi aşkla dinleyerek çekiyordu. Ortaokul ikinci sınıfın ilk yarısı biterken beklenmedik bir şekilde Eda öğretmen tarafından sınıf başkanı seçildiği ilan edilince Mevlut kendine bile itiraf edemediği gizli aşkının karşılıksız olmadığını hissetti.

Başka pek çok lisede olduğu gibi Atatürk Erkek Lisesi ’nde de, eskiden “mümessil” denilen sınıf başkanlığı görevi öğrencilerin dertlerini hafifletmekten çok, öğretmenlerin sınıfa hakim olmasına yardım etmek için icat edilmişti. Sınıftaki yaramazlara, kural tanımazlara gücü yetmeyen bir hocanın tutacağı en mantıklı yolun (tıpkı uzak ve dağlık bölgelere gücü yetmeyen Osmanlı padişahları gibi) arka sıralardaki kabadayılar ve yaşlılarla iktidarını paylaştırması olduğunu okul yöneticileri biliyorlardı. Sınıf başkanı bu yüzden öğrenciler tarafından değil, öğretmenler tarafından seçilirdi. Bazan modern ve Avrupai gözükmek için oylama yapılır, ama oyların sayımı değil, kimin başkan olduğu ilan edilirdi yalnızca. Hem ön sırada oturduğu, hem de sınıf ortalamasına göre iri gövdeli olduğu için sınıf başkanlığına Mevlut’un seçilmesi yerindeydi!

Eda öğretmen “Sınıf başkanımız Mevlut Karataş’tır” deyince Mevlut kulaklarına inanamadı ve arka sıraların iğneleyici sözlerine aldırmadan

“Şeref duyarım hocam!” deyip görevi kabul etti. Kalbi küt küt atıyordu. Sınıf başkanının yoklama yapmak, hoca gelmeden önce azgınlık yapan sınıfı sakinleştirmek, ödevleri toplamak, sobanın kömürünün yeterli olup olmadığını denetlemek, okul-aile birliğine, Kızılay’a ve Atatürk heykeli derneğine verilecek yardımları toplamak gibi pek çok görevi vardı. Başkan bu işleri yaparken ve para toplarken yumruklarını kullanabilirdi. Ama sınıf başkanının esas görevi, öğretmenin söz geçiremediği, elle veya cetvelle vurursa karşılık almaktan korktuğu haydutları ders sırasında tekmeyle, tokatla, tehditle susturup dersin akışına yardım etmekti. Eda öğretmen gibi disiplinsizlik ve gürültü karşısında aciz kalan kadın öğretmenlerin çok ihtiyaç duyduğu bu hizmeti vermeye –özellikle öğretmenin gençliği güzelliğine göre– arka sıralardan pek çok aday çıkar, bazıları kadın öğretmenlere yardım olsun diye derslerde kendiliğinden yerlerinden kalkıp sınıfın huzurunu bozan ufaklıkları, enselerine tokat atarak, kulaklarını çekerek yola getirirlerdi. Zarif Eda öğretmenin derslerde disiplini koruyan böyle pek çok koruyucu hayranı vardı. Bu gönüllüler verdikleri hizmeti Eda öğretmen fark etsin diye, yaramaz öğrencinin sırtına sıkı bir yumruk indirmeden önce yüksek sesle “Dersi dinlesene ulan!” ya da “Öğretmene saygısızlık etme bakayım!” diye bağırırlardı. Eda öğretmenin, arka sıralara hiç bakmasa bile bu hizmetlerden memnun olduğunu fark ettiğinde Mevlut kıskançlığa kapılır, kendi de bir iki gürültücüyü dövmek isterdi. Defalarca çiğneyeceği önemli bir hayat kuralını da Mevlut o günlerde öğrendi: Kıskançlık acısı çekmek istemiyorsa herkesin beğendiği güzel kadınlarla ilgilenmemeliydi.

Mevlut başkanlığı ile yeterince gururlanamadan İskelet sınıf başkanlarını toplayıp onlara özel bir yeni görevleri olduğunu anlattı. Geliri kıt okul yönetimi bir kooperatif kurmuş, öğrencilere simit satıyordu. Sattıkları simit çok temiz ve sağlıklıydı. Ama öğrenciler, kapı ve duvar boyunca dizilen sokak satıcılarından kirli ve ucuz simit almayı tercih ediyorlardı. İskelet sokak satıcılarının simidinde mikrop, pislik ve kolera kalıntıları bulunduğunu bir bayrak töreninde bütün okula anlatmıştı ama çoğunluk onu dinlemiyordu. Sınıf başkanlarının bir yeni görevi teneffüslerde alçak okul

duvarı boyunca, bir hapishanedeki nöbetçiler gibi aşağı yukarı yürüyüp, satıcılardan alışveriş edenleri durdurmaktı.

İskelet sınıf başkanlarına bekçilik görevi verirken, Türk ordusu ve bürokrasisinin sorun çıkan bölgeye orantısız miktarda adam-asker-polis sevketme ilkesini uygulamıştı yalnızca. Mevlut uzun orta teneffüste bahçe duvarına yetişince kalabalığı gördü ve hiç kimseyi durduramayacağını anladı. Gövdeleri kendisinden iki kere büyük, bıyıklı, sivilceli liseliler Mevlut'un babası yaşındaki satıcılardan yoğun bir şekilde alışveriş ediyorlardı. Duvar boyunca dizilmiş simitçiler, leblebi-çekirdekçiler, macuncular, pamuk helva satıcıları hiç yasak yokmuş gibi bağıra çağıra satış yapıyorlar, aceleci bir öğrenci topluluğu da her şeyi telaşla ve hızla satın alıyordu. İskelet'in ve müdürün yasaklarının onca sınıf başkanına rağmen uygulanamamasına Mevlut önce şaştı. (Eda öğretmen acaba bu duruma ne derdi?) Günler sonra bu imkânsızlığın kendisinin anlayamadığı esrarengiz bir nedeni olduğuna hükmetti. Birkaç hafta sonra da aklının ermediği bu esrarengiz nedeni kabul etti. Sigara içen, bıyıklı ve yaşlı sınıf başkanlarından biri, Mevlut'a alışveriş eden, yasak çiğneyen bir öğrenciymiş gibi davranarak numarasını sordu. Bu Mevlut'un iktidarsızlık kâbusunu daha da derinleştirdi ve Mevlut Eda öğretmenin onayını kaybetmekten korktu. Bazan arsızca alışveriş eden (üç dört simit birden) bir öğrenciye –kendisinden daha küçük, gözlüklü, sinek gibi birine– bağırıp çağırmak, onu korkutmak, numarasını almak geliyordu içinden, ama bir rüyadaki gibi ağzını açıyor ve hiç sesi çıkmıyordu. Karlı yağmurlu 1971 kışında pek çok gün öğrenciler bahçeye hiç çıkmadı. Mevlut yüzlerce çocuğun delirtici bir gürültü çıkardığı teneffüshaneden bahçeye bakarken, ne duvar boyunca dizilen satıcıları görebildi, ne de sınıf başkanı olduğunu hatırladı.

1971'in mart ayında bir askeri darbe oldu, yılların başbakanı Demirel can derdiyle çekildi. Devrimci örgütler bankaları soyuyor, diplomatları kaçırıp rehin alıyor, devlet de ikide bir sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan ediyor, askerler polisler sürekli evleri arıyordu. Şehrin duvarlarını arananların, şüphelilerin resimleri kaplamış, kaldırımlardaki kitapçı

tezgâhları yasaklanmıştı. Bunlar sokak satıcıları için iyi haber değildi; babası bu “anarşiye sebep olanlara” lanet okuyordu. Ama on binlerce kişi hapse atılıp işkenceden geçirildikten sonra da durum sokak satıcıları ve kayıtsız kuyutsuz iş yapanlar için düzelmedi.

Askerler İstanbul’un bütün kaldırımlarını, kirli ve düzensiz gördükleri her yeri (aslında bütün şehir öyleydi), iri çınar ağaçlarının gövdelerini ve Osmanlı’dan kalan duvarları kireç boyasıyla beyaza boyayıp şehri kışlaya çevirdiler. Dolmuşların her istedikleri yerde durup yolcu indirip bindirmeleri (bu, dolmuşların sonunun başlangıcıydı), satıcıların büyük meydanlara ve caddelere, havuzlarında su olan şık parklara, gemilere, trenlere girmeleri de yasaklandı. Ünlü kabadayıların yönettiği yarı gizli kumarhanelere, randevuevlerine ve Avrupa sigarası ve içkisi satan kaçakçı depolarına polis gazetecilerle birlikte baskınlar düzenledi.

Radyo ve televizyondaki düzen, disiplin, temizlik sözlerinden Atatürk Erkek Lisesi de etkilendi. Bahçe duvarlarına, hela kapılarına, kuytu yerlere yazılmış siyasi sloganlar, müstehcen deyişler, öğretmenler hakkında yazılmış çeşit çeşit edepsiz hikâye ve temsili çizimlerin (İskelet ile İri Melahat bir resimde çiftleşiyordu) hepsi boyayla kapatıldı. Öğretmenlere başkaldıranlar, bozguncular, ikide bir siyasi slogan atan ya da her dersi siyasi tartışma ve propagandaya sürükleyen azgınlar sindirildi. Müdür ve İskelet bayrak törenlerinde İstiklal Marşı’nı herkes aynı anda okuyabilsin diye Atatürk heykelinin yanına, minarelere konan hoparlörlerden birer tane yerleştirdiler ama bu da, uyumsuzlar korosuna yeni ve madeni bir sesin katılmasından başka bir sonuç vermedi. Üstelik hoparlörün sesi bütün sesleri bastırdığı için İstiklal Marşı’nı okuyanlar da azalmıştı. Jimnastik derslerinde Kör Kerim’in daha sert hareketler yaptırdığı ve daha çok bağırıp çağırdığı arkalardaki tepelerden de fark ediliyordu. Ramses de tarih derslerinde kanlı zaferlerden, bayrağın renginin kandan geldiğinden ve Türklerin kanının diğer milletlerin kanından bir başka olduğundan daha çok bahsediyordu artık. Mevlut gecekondudan gelen bir yoksul olduğunu değil, Orta Asya’dan gelerek bütün dünyaya medeniyet götüren bir asil olduğunu kendisine kanıtlarıyla ve haritasıyla öğreten tarih derslerinden zaten baştan

beri çok zevk alıyor, hem de bilim denen şeyin ne kadar önemli olduğunu anlıyordu.

* * *

Mohini. Asıl adım Ali Yalnız'dır. Mohini, Hindistan başkanı Pandit Nehru'nun 1950 yılında Türk çocuklarına hediye ettiği filin adıdır. İstanbul liselerinde Mohini takma adını hak etmek için fil gibi iri yarı, doğuştan ihtiyar ve benim gibi sallanarak ağır ağır yürümek yetmez. Ayrıca yoksul ve duyarlı da olmak gerekir. Hazreti İbrahim'in de buyurduğu gibi, filler çok hassas hayvanlardır. 1971 askeri darbesinin okulumuzdaki en vahim siyasi sonucu pek çoğumuzun İskelet ve diğer öğretmenlere karşı kahramanca mücadeleler vererek koruduğumuz uzun saçlarımızın kesilmesidir. Bu yalnızca pop müziğe meraklı doktor, memur çocukları arasında değil, gecekondu mahallelerinden gelen güzel saçlı liseliler arasında da pek çok gözyaşı dökülmesine yol açan bir faciadır. Ben Mevlut ile orta ikide aynı sınıfta olmama rağmen bu acıları yalnız kendi saçlarım yüzünden değil, arkadaşlarımla da yaşadım. Çünkü sınıfın en yaşlısıyım (16 yaşındayım) ve teneffüslerde sigara otlanmak için bodrum kattaki liseliler helasına eski sınıf arkadaşlarım arasına gidiyorum. Her sınıfta bir kere çaktığım için iyice uzaklaştığım yaşıtlarımı özlüyorum. Müdür ve İskelet Avrupalı yoz şarkıcıların etkisiyle erkeklerin kadın gibi uzun saç bırakmalarının lisemize yakışmadığını pazartesileri bayrak töreninde söyleyip öğrencileri sık sık tehdit etmişlerdi ama saçların kesilmesi ancak darbeden sonra liseye askerlerin gelmesiyle başarıldı. Bazılarına göre, askeri jipten çıkan yüzbaşı okula Doğu'daki deprem felaketzedelerine yardımı örgütlemek için gelmişti. Ama fırsatçı İskelet hemen Duttepe'nin en becerikli berberini okula getirdi. Ne yazık ki ben de askerleri görünce korkuya kapılarak saçlarımı kestirdim. Saçlarım kesilince daha da çirkin gözükmeye başladım ve asker korkusuyla hemen otoriteye boyun eğip kendi ayaklarımla tıpış tıpış gidip berberin sandalyesine oturduğum için kendimden daha da nefret ettim.

* * *

Her gün 11:10’daki uzun teneffüsten önce Mevlut ile Mohini sınıftan çıkar, karanlık ve nemli koridorlardan ve merdivenlerden geçip bodrum kata inerlerdi. Aşağıda Mohini önce kömürlüğün bitişiğinde Mevlut’un kapısına bile korkuyla baktığı liseliler helasına uğrar, sigara dumanından kesif bir mavi sisle kaplanmış pis kokulu yerde dilenerek bir çeyrek sigara arar, acıyan olur da bulursa yakıp içer ve kapıda sabırla kendisini beklemekte olan Mevlut’a pişkinlikle “Sinir ilacımı aldım” derdi. Sonra mutfakta önce sıra beklerler, sonra Mohini neredeyse kendi büyüklüğündeki bir güğümü sırtlayıp merdivenlerden yukarı çıkarıp sınıf sobasının üzerine dikkatle yerleştirirdi.

İri kaba güğümün içinde UNICEF’in yoksul ülke okullarına bedava dağıttığı süt tozundan leş kokulu mutfakta yapılmış pis kokulu kaynar süt olurdu. Teneffüste Mohini bir ev kadını dikkatiyle sütü öğrencilerin evden getirdiği renk renk, çeşit çeşit plastik bardaklara doldururken nöbetçi öğretmen gene UNICEF tarafından bedava verilen ve herkesin nefret ettiği mavi bir kutudan çıkan balık yağı haplarını öğrencilere mücevher verir gibi özenle tek tek dağıtır ve bu pis kokulu şeyleri öğrencilerin yuttuğuna emin olmak için sıraların arasında polis gibi dolanırdı. Öğrencilerin çoğu hapları ya pencereden aşağıya, bahçenin futbolcu resimleri ve küçücük kalemlerle kumar oynanan, çöplerle dolu köşesine fırlatır ya da sınıfı pis kokutma zevki için yere atıp üstüne basarlardı. Bazıları içi boşaltılmış tükenmez kalem borularıyla balık yağı toplarını kara tahtaya üflerlerdi. Duttepe Atatürk Erkek Lisesi’nin kara tahtalarının sayısız balık yağı bombardımanından kalma bir kayganlığı ve yabancıları huzursuz eden pis bir kokusu vardı. Bir keresinde üst kattaki 9-C sınıfındaki kara tahtanın hemen üstündeki Atatürk portresi isabet alınca İskelet telaşa kapılmış, İstanbul Emniyet ve Milli Eğitim Müdürlüğü’nden müfettiş yollanmasını, soruşturma açılmasını istemiş, ama tecrübeli ve babacan Milli Eğitim Müdürü kimsenin ne Cumhuriyet’in kurucusuna ne de herhangi bir devlet büyüğüne hakaret etmek gibi bir niyeti olmadığını anlayıp olayı kapatmıştı.

Süt tozu ve balık yağı törenlerini siyasallaştırma gayretleri o yıllarda başarısızlığa uğramıştı ama yıllar sonra hem İslamcılar, hem milliyetçiler, hem de solcular Batılı güçlerin baskısıyla çocukluklarında devlet zoruyla kendilerine zehirli ve pis kokulu haplar yutturulduğundan çok şikâyet edecekler, hatta bu konuda kitaplar, hatıralar yazacaklardı. Oysa Mevlut ne UNICEF'in sütünden ne de hapından şikâyetçiydi. Sınıfta masalarına oturup pis kokulu sütü içmeden ve pis kokulu hapları yutmadan durumu idare etmeye çalışanları görmezlikten gelir ve beş çayının gelmesine sevinen kibar bir beyefendi gibi sütüyle evden getirdiği bir dilim ekmeği tadını çıkararak yerdi. Eda öğretmen teneffüste nöbetçiyse hareketlerine özel bir dikkat gösterirdi. Kendi gibi UNICEF sütü saatini bekleyen, bunun için evden kuru ekmek dilimi, peksimet, bisküvi, kesme şeker getiren öğrenciler de vardı ve Mevlut öğretmenin de istediği gibi onlara ekmeğinden vermeyi ya da peksimet, hatta bisküvi getirmiş olanlarla değiştokuş etmeyi severdi.

Benzeri hoş duygulara müzik derslerinde hep birlikte Onuncu Yıl Marşı'nı söylerken ya da adını bilmediği başka bir marşın "Ey Vatan Gözyaşların Dinsin, Yetiştik Çünkü Biz" nakaratını tekrarlarken de kapılıyordu. Edebiyat derslerinde Yahya Kemal'in Osmanlı akıncılarının ellerinde kılıçlar Balkanlar'ı fethederken hissettikleri şenlik duygusunu anlatan mısralarını okurken de mutlu olurdu Mevlut. Boş derslerde vakit öldürmek için hep birlikte şarkı söylenirken, bazan en arka sıranın en bozguncu öğrencileri bile meleksi bir saflığa bürünür ve Mevlut dışarıda yağmur yağarken (yoğurt satan babasını bir an düşünürdü) sıcacık sınıfta şarkı söyleyerek sonsuza kadar oturabileceğini, annesinden, kız kardeşlerinden uzak olmasına rağmen şehir hayatının köydeki hayattan çok daha güzel olduğunu anlardı.

Askeri darbeden (ya da o zamanlar dendiği gibi askerlerin muhtırasından) birkaç ay sonra, sıkıyönetim, sokağa çıkma yasakları ve ev aramalarının sonucu on binlerce kişi hapse atıldı ve kısa süre sonra da yasaklar her zamanki gibi gevşemeye, satıcılar İstanbul sokaklarına daha rahat çıkmaya ve Atatürk Erkek Lisesi'nin duvarı boyunca dizilmeye başladılar. Mevlut

sıcak bahar günlerinde alışveriş yasağını saygısızca delenler içinde kendi yaşında bir çocuğa dişlerini geçirebileceğini hissetti. Tanıdık yüzlü çocuğun elinde üzerinde kocaman harflerle:

KISMET
KAZI ve KAZAN

yazan karton bir kutu vardı. Kutuda cazip hediyelerle –karton, plastik askerler, çikletler, futbolcu resimleri, el aynaları, bilyeler– büyük bir plastik futbol topu görmüştü Mevlut.

“Satıcılardan alışveriş etmek ve futbol topu yasak, bilmiyor musun?” dedi kararlı gözükmeye çalışarak.

“Geçen sene seninle sınıflarımız yan yanaydı ya...” dedi çocuk. “Hatırlamadın mı beni Mevlut?”

“Hatırladım. Nedir o sattığın?”

“Bir şey satmıyorum. Talihinin rengini görmek isteyenlere yardım ediyorum yalnızca. Bazı insanları Allah diğerlerinden daha çok sever, bilirsin. Sonunda onlar zengin olur. Bazılarını daha az sever. Onlar da fakir kalır. Kimi seviyor, kimi sevmiyor, önemli bilgidir. Bu renkli deliklerden birini toplu iğneyle kazıyorsun, altından senin hediyenin ne olduğu, talihli olup olmadığın çıkıyor.”

“Bu oyunu sen mi yaptın?” diye sordu Mevlut. “Nereden alıyorsun hediyeleri?”

“Hediyeleriyle birlikte bütün oyunu takım olarak hazır satıyorlar. Hepsi senin için otuz iki lira. Şehri sokak sokak gezip yüz deliği de tanesi altmış kuruştan satıp kazıtırsan eline altmış lira geçer. Haftasonu parklarda iyi para var. Denemek, muhbir ve muktedir Mevlut mu olacaksın, yoksa fakir ve hakir görülmüş Mevlut mu olacaksın, hemen görmek ister misin? Bir tane kazı, cevabı oku...”

“Ben fakir olmayacağım, görürsün. Kaça?”

“Sana bedava.”

Mevlut kararsızlık geçirmeden uzandı ve satıcı çocuğun hünerle verdiği toplu iğneyi eline aldı. Kartonda kazınmamış pek çok yuvarlak vardı. Özenle bir delik seçti, kazıdı.

"Kör talih! Boş çıktı," dedi satıcı çocuk.

"Ver bakayım şuna," dedi Mevlut, sinirlenerek. Kazınmış renkli alüminyumun altında ne bir kelime vardı ne de bir hediye. "Ne olacak şimdi?"

"Boş çıkana bunu veriyoruz," dedi satıcı çocuk. Kibrit kutusu büyüklüğündeki bir gofret parçasını Mevlut'a verdi. "Evet talihin yerinde değil," dedi. "Ama kumarda kaybeden aşkta kazanır. Hayatın için de asla kötümser olma. Hatta şimdiden bazı iyi haberler bile var senin için."

"Ne gibi?" dedi Mevlut Eda öğretmeni düşünürek. Gofreti ağzına atmış, saman tadındaki berbat şeyi çiğniyordu ki ağzı durdu.

"Daha on üç yaşındasın ama şimdiden rüşvet yemeyi öğrenmişsin," dedi satıcı çocuk.

"Merak etme paranı vereceğim," dedi Mevlut sinirlenerek. Elini cebine attı. "Adın ne senin, numaran kaç?"

"375 Ferhat Yılmaz. Beni İskelet'e ihbar mı edeceksin?"

Mevlut (hiç olur mu anlamında) öyle bir el hareketi yaptı, Ferhat da öyle bir hiç olur mu ifadesi takındı ki çok iyi arkadaş olacaklarını anladılar hemen.

Mevlut, kendi yaşında olmasına rağmen Ferhat'ın sokakların dilini, şehirdeki dükkânların yerini ve insanların sırlarını bilmesine hayrandı en çok. Ayrıca Ferhat'ın siyasi görüşlerinin sert ve kesin olmasından da etkileniyordu. Okul kooperatifinin bir üç kâğıtçılar yuvası, tarihçi Ramses'in budalanın teki ya da öğretmenlerin çoğunun kazasız belasız (yani kabadayı öğrenciler tarafından dövülmeden) dersten çıkıp maaşını almaktan başka hiçbir şey düşünmeyen berbat insanlar olduğunu söylerdi Ferhat. Okuldaki kurulu düzenin, Türkiye'deki rezil sömürü sisteminin yalnızca bir yansıması (Ferhat bu güzel lafları nereden nasıl buluyordu?) olduğu yolundaki görüşe de hak veriyordu Mevlut. Ama çok geçmeden Ferhat sivri dilini ona yöneltirdi. Kurulu düzenin bekçisi olmak, İskelet'in

yoksul öğrencileri ezmek için kurduğu bir sistemde sınıf başkanlığı yapmak onurlu birine hiç yakışmıyordu. Ferhat böyle biriyle Kısmet ya da herhangi başka bir şeyi sokaklarda satmak için arkadaşlık etmekten bile utandığını hissettirmişti bir kere.

“Etmezsen etme ulan arkadaşlık!” demişti Mevlut ve bir hafta Eda öğretmenin gözlerinden başka hiçbir şeye bakmamış, Ferhat dahil kimseyle okulda konuşmamıştı. Bir başka seferinde Ferhat’ın iğnelemelerinden (“Sen kurban mısın, yoksa cellat mı?”) yılmış, derslere, sınavlara hiç aldırmamış, bir hafta boyunca her öğleden sonra ve akşam babasıyla sokaklara yoğurt satmaya çıkmıştı. Mart ayında birkaç gün de gene okulu kırmıştı.

Soğuk bir gün İskelet uzun zamandır hademeler, temizlikçiler, mutfakta süt tozu kaynatanlar ve kömürlük bekçisinden dikkatle örgütlediği küçük bir orduyla, duvar boyunca dizilen satıcılara bir saldırı düzenledi. Bir simitçinin sehpası devrilip açmalar, simitler çamura düştü, bir leblebi-çekirdekçi ile kömürlüğe bakan Abdülvahap yumruklaştılar. İskelet polis çağırma, sıkıyönetim komutanlığına telefon etme tehditleri savurunca Mevlut, Ferhat’ın suçlamalarına hak verdi.

“Aslında benim sınıf başkanlığında gözüm hiç yok!” dedi suçluluk duygularıyla.

“Hemen derste parmağını kaldır, istifa ettiğini söyle” dedi Ferhat.

“Beni başkan yapan Eda öğretmene çok ayıp olur.”

“Niye? Senin anan mı o, yoksa âşık mısın sen de ona?”

Ferhat aşk kelimesini hiç düşünmeden kullanmıştı ama Mevlut bir yıldır kafasını karıştıran duygunun aslında bu kelimeyle anlatılabileceğine o an karar verdi. “Evet,” dedi gururla, “Eda öğretmene ben âşığım.”

Bu itiraf hiç bitmeyen bir dizi şaka ve aralarında kavga ve bağlılık nedeni oldu. En kötü dönemde, Mevlut, Ferhat’ın bu sırrını başkalarına –tabii alaycılıkla– anlattığını hayal eder, Ferhat’ın şakalarında bu ihanetinin ipuçlarını bulurdu. “Tanışarak evleneceğinize göre, görücü usulü değil, modern bir evlilik olacak bu!” derdi en alaycı zamanında Ferhat. Ya da, “Aşkta yaş farkının önemli olmadığına ben de inanıyorum.” Mevlut bu şakalara bozulur, Ferhat fazla ileri giderse çok daha iri ve güçlü olduğu için

arkadan kolunu büküp onu sustururdu. Bu ilk tanışmalarından sonraki bir yıl boyunca her karşılaşmalarında Ferhat'ın Mevlut'un aşkı hakkında şakalar yapması tıpkı sigara ikram etmek ya da akşamki televizyon programından bahsetmek gibi dostluklarını pekiştiren bir tören oldu. İtirafından bir hafta sonra Mevlut da zaten âşık olduğunu "şaka olsun" diye söylediğini belirtmişti.

Ama Eda öğretmeni hiç durmadan düşünüyor, onun hakkında konuşmak için Ferhat'tan başka birine güvenemiyordu. Yaz tatilinde köye dönünce Gümüşdere köyünden bir çobana İstanbul'da yaşadığı bir aşkın hikâyesini ballandırarak anlattı: Yoğurtçuluk yaparken kendisini beğenen genç bir kadınla aşk yaşıyordu Mevlut. Kadının tıpkı Eda öğretmen gibi kuş yuvası benzeri topuz yaptığı kumral saçları, soluk bir teni, yeşil gözleri ve çok kibar, çok ince bir havası vardı. Ama tabii Mevlut ileride kendi yaşında, eline erkek eli değmemiş bir kadınla evlenecekti.

Orta III'te Eda öğretmen gene ikisinin de İngilizce hocasıydı. Mevlut ön sırada sürekli onun gözlerinin içine bakarak oturuyor, tuhaf bir acı çekiyordu. Onunla teneffüshanede karşılaşınca hâlâ kalbinin hızlandığını, ne yazık ki onu hep düşündüğünü bir zayıflık anında Ferhat'a itiraf etti.

Ferhat bu sefer konuyu siyasi yönünden aldı. Herkes kendi sınıfından birine âşık olmalıydı. Fakir ile zenginin aşkı ve hele evliliği ancak Türk filmlerinde olurdu. Parmağındaki yüzükten de anlaşılacağı gibi, Eda öğretmen evliydi. Kocası arada şiirleri de yayımlanan (Mevlut bir an şair olmak istedi) ünlü bir kadın doktoruydu. Gizli gizli kürtaj yaparak çok para kazandığını herkes biliyordu. Eda öğretmen ayrıca özel liselerde de ders veriyor, oralardaki zengin çocuklarına çok iyi davranıyor, memur olmak için ders verdiği bizim okulda yaptığı gibi dersleri kaçıran öğrencileri aşağılamıyordu hiç. Ona bağışladığı sınıf başkanlığı ile Mevlut'un gözleri kamaşmıştı, ama Eda öğretmenin yaramazların, ders kıranların, siyasi sorular soranların numaralarını İskelet'e verdiğini Mevlut biliyor muydu? Ayrıca fakir çocuklara İngilizce öğretirken kendini İngiliz sanmasını, dili İngilizce kelimelere dönmeyen köylü çocukların beceriksizlikleriyle alay etmesini de doğru bulmuyordu Ferhat.

Mevlut'u doğru yola çekecek son bir ders vermek için çok uğraşan Ferhat 1972 Nisan'ında ortaokullu olmalarına rağmen Eda öğretmenden kütüphaneye girme izni koparmayı başardı. Güneşli, pırıl pırıl bir bahar sabahı (bahçedeki tek ağacın çevresinde neşeli ve aceleci serçeler vardı) Mevlut ile Ferhat, tarih dersini kırdılar, bahar sıcağından hiç etkilenmemiş soğuk ve karanlık koridorlardan, gölge gibi hızlı hızlı geçtiler. Lise II Fen B'de hep birlikte "Dağ Başını Duman Almış"ı söylendiğini, Lise I D'de İri Melahat'ın tiz sesinin herkesi susturduğunu ve Lise III Edebiyat B'de hocanın gelmediğini ve sınıfın yarısı hasır taklidi plastikten çöp tenekesini pota yapıp basket topu yapıp oynarken diğer yarısının taraf tutup bağırdığını işittiler. (Yıllar sonra hayatında çok önemli bir yeri olan o saatleri hatırlarken Mevlut aslında liseyi sonuna kadar bitiremeyeceğini daha o koridordayken sezdiğini anlayacaktı.)

Eda öğretmen eski kâğıt ve toz kokan küçük kütüphaneye onları aldı, kenarda bir masaya ikisini yan yana oturttu, çok özel, çok yetenekli öğrencilere çıkardığı ve başka kimseye göstermediği bir kitabı önlerine koydu. "*Around the World in Eighty Days* by Jules Verne." Longman'in, yalnızca bin İngilizce kelime bilenler için ürettiği basitleştirilmiş ve kısaltılmış bir yayınıydı bu.

"Bilmediğiniz bir kelimeyle karşılaşırsanız bir kâğıda yazın, sonra sözlüğü istersiniz veririm, çünkü aynı anda hem kitaba hem sözlüğe bakmak yasaktır," dedi Eda öğretmen. "Boş derslerde, istediğiniz zaman gelip birlikte okuyabilirsiniz!" Mevlut'un korku ve hayranlık akan gözlerinin içine yeşil gözleriyle bir an baktı. Ve hayatlarında ilk defa İngilizce kitap okuyan iki arkadaşı az sonra unuttu.

Kütüphane bir dersaneden birazcık küçüktü. Ortada Mevlut ile Ferhat'ın hiç anlayamadan Jules Verne okudukları masanın karşısında elli kişilik bütün bir sınıfın çevresinde oturacağı upuzun bir yemekhane masası vardı. Raflarda yukarı mahallenin emekli memurlarının ölümlerinden sonra dul karılarının bağışladığı tozlu kitaplar, ansiklopediler ve kuleler halinde eski dergi koleksiyonları dizilmişti. Eda öğretmen güzel ve değerli kitapları, kirlenmesinler diye, öğrencilere çıkarmazdı hiç. Resimli eski dergiler

öğrencilere okumayı sevdirtmek için daha uygundu. Ayrıca yıpranıp kirlenmelerinin önemi yoktu çok. Mevlut ile Ferhat, Phileas Fogg'un ne yaptığını sözlüğe bakmadan çıkarmaya çalışırlarken gürültüyle kapı açıldı ve içeri bir kalabalık girdi. Dersi boş geçen III Edebiyat B'lilerdi bunlar. Az önce sınıfta basketbol oynarken korkunç bir gürültü çıkaran öğrenciler, İskelet'in azarlarını dinleyerek şaşırtıcı bir sessizlikle masanın çevresindeki sandalyelere oturdular. Lisenin en azgın öğrencileri bile onu görünce mum gibi olduğu için de Eda öğretmene bir kere daha hayran oldu Mevlut. Eda öğretmen, dersleri boş geçtiği için kütüphaneye gelen bütün sınıflara yaptığı gibi *Güzel Atatürk*, *Arkeoloji ve Sanat*, *Ruh ve Madde*, *Bizim Türkiyemiz*, *Tıp Dünyası*, *Bilgi Hazinesi* gibi dergilerin yirmi otuz yıllık eski ve sararmış sayılarını, iki öğrenciye bir tane düşecek şekilde dikkatle dağıttı. Her iki kişiye bir dergi düştüğünden emin olunca, Mevlut'un dinlemeye can attığı, okuma üzerine kısa ve ünlü konuşmasını yaptı.

"Kitap okurken asla konuşulmaz"dı bu konuşmanın, alaycıların sık sık taklidini yapacağı ünlü ilk cümlesi ve aynı zamanda nakaratı. "Okuduğunuz şeyi hiç ses çıkarmadan, içinizden okuyacaksınız. Yoksa bilgilerden yararlanamazsınız. Sabırla kendinizi vererek okuyun, başınızı sakın dergiden kaldırmayın ve kitabın sesini içinizden işitin. Başka hiçbir şey düşünmeyin. Okuduğunuz sayfanın dibine gelince, hemen sayfayı çevirmeyin, arkadaşınızın da o sayfayı tamamen okuduğuna emin oluncaya kadar bekleyin. Sonra parmağınızı tükürüklemeden ve kâğıdı buruşturmadan sayfayı çevirin. Sayfalara yazmayın. Karalama yapmayın, hele resimlerin üzerine sakın bıyık, gözlük, sakal gibi şeyler eklemeyin. Bir derginin yalnız resimlerine bakılmaz, yazıları da okunmalıdır. Her sayfada önce yazıları okuyun, sonra resimlere bakarsınız. Dergiyi baştan sona okuyup bitirirseniz elinizi sessizce kaldırın, ben görür, gelir, derginizi değiştiririm. Ama derginin hepsini okumanıza zaten vaktiniz yok." Eda öğretmen bir an sustu, sözlerinin etkisini kafası karışmış ve alaycı III Edebiyat B öğrencilerinin yüzünde görmeye çalıştı, sonra ellerini kendi diktiği önlüğünün ceplerine koydu ve sabırsız askerlerine son hücum ve yağma emrini veren bir paşa gibi son sözünü söyledi:

“Şimdi okuyabilirsiniz.”

Bir uğultu ve gürültü duyuldu, telaş ve merakla çevrilen sarı sayfaların hışırtısı. Sonra bir sessizlik başladı.

“Görüyor musun, tam bir faşist!” diye fısıldadı Ferhat.

“Hayır, hayır, çok iyi bir kadın!” diye fısıldadı Mevlut, kafasını Jules Verne’in anlaşılmaz İngilizcesinden kaldırmadan.

“Sen onu böyle sert olduğu için mi seviyorsun?”

“Bu kadar azgın ve disiplinsiz öğrenciyi sen nasıl bastırırdın?” dedi Mevlut.

“Ben kimseyi bastırmazdım,” dedi Ferhat. Yüzünde Mevlut’un onda daha önceden hiç görmediği bir öfke belirdi ve parmağını kaldırdı.

“Ne yapıyorsun?” dedi Mevlut. “İndir parmağını. Görecek.”

“Ben de görsün diye kaldırıyorum.”

Mevlut, kolundan tutup Ferhat’ın kalkan parmağını indirmeye çalıştı, Ferhat direniyordu ki, Eda öğretmen ikisinin kütüphanede itiştiğini gördü. Mevlut o anda Eda öğretmenin yüzünde beliren hoşnutsuzluk ifadesini hayatının sonuna kadar unutamayacağını anladı.

“Ne oluyor orada?” dedi Eda öğretmen, azgınlarla, terbiyesiz saygısızlarla konuşurken kullandığı ses tonuyla.

“Öğretmenim bir şey sormak istiyorum,” diye bağırdı Ferhat.

“Hayır,” diyerek rüyadaki gibi umutsuzca fısıldıyordu Mevlut.

“Hocam, raflarda daha çok dergi, kitap var!” dedi Ferhat. “Niye herkese bir tane değil de, iki kişiye bir tane veriyorsunuz?”

Eda öğretmen bu kaba sorudan ne kadar üzüldüğünü ve hayal kırıklığına uğradığını gösteren bir ifade takındı. Mevlut onun tarafını tutmak istedi. Ama arkadaşlığa ihanetin Kuran ’da yazanlardan da büyük bir günah olduğunun farkındaydı.

“Lütfen okuma saatini bozmayın, burası sınıf değil!” dedi Eda öğretmen. “Sana söz vermemiştim. Zaten kütüphane de gerçekten ortaokul öğrencilerine göre değilmiş. Numaralarınız nedir sizlerin?”

Bütün Lise III Edebiyat B sınıfı iki ortaokul öğrencisine eğlenerek bakıyordu.

“375”

“1019”

Mevlut ağlamak üzere olduğunun anlaşılacağını sanmıştı, ama sesi iyi çıktı.

“Sizinle sonra görüşeceğim,” dedi Eda öğretmen. “Şimdi sınıfınıza dönün hemen.”

Kapıdan çıktılar. Karanlık koridorlardan sınıfa sessizce dönerlerken Mevlut artık yaşamak istemediğini hissetti.

“Takma kafaya” dedi Ferhat. “Seni bir başkasıyla evlendiririz. O zaten seni sevmiyormuş.”

Koridorun en karanlık köşesindeydiler. Mevlut Ferhat’ın omzuna sert bir yumruk attı. O gün aralarında bir daha konuşmadılar.

Mevlut iki hafta okula gitmedi. Okulu kırdığı toplam gün sayısı otuz olmasın, devamsızlıktan kalmasın diye Mohini yoklamada adını yazmıyor, sınıf defterinin olmayanlar listesine adı yazılmışsa sildiriyordu. Mevlut iki hafta babasıyla bütün gün sokaklarda yoğurt ve boza sattı. Nisan başında boza mevsimi bitince okula gitmeye başladı. İlk gün kendiliğinden arka sıralarda bir yere oturdu. Arka sıradakiler babası ölen, köye dönen ya da bir yerde çalışan ama bir gün beklenmedik bir şekilde sınıfa geri gelen bir arkadaşlarına yaptıkları gibi, ona da hiçbir şey olmamış gibi davrandılar. Mevlut gürültülü bir derste Ramses’in sınıf başkanının on gündür hasta olduğunu öğrenince Damat’ı yerine seçtiğini hemen öğrendi. Geçen sene kendisini seçen Eda öğretmen demek ki bu karara da itiraz etmemişti. Mevlut ihanete uğradığını hissetti ve Eda öğretmenin dersinde parmak kaldırdı.

“Beni siz başkan seçtiniz, ama ben ortaokulların kütüphaneye alınmamasını protesto etmek için istifa ettim!” dedi. Bunu planlamamıştı. Dersi anlayamıyor, kafası öfke, alaycılık ve hayaller arasında gidip geliyordu.

Eda öğretmen arka sıralardan birinin dersle ilgilenip parmak kaldırmasından önce memnun olmuştu. Ama konunun bambaşka olduğunu anlayınca huzursuz oldu.

“Numaran kaçtı senin? İstiyorsan öne bir yere otur!”

“Hayır,” dedi Mevlut. “Ben arka sıralarda oturacağım.”

Arka sıralardan bir iki alaycıyla şimdiden hayatı kaymış iyice yaşlı bir öğrenci bir iki el alkışladılar ama Mevlut’un isyanı hiç iz bırakmadan çabuk unutuldu.

Zil çalınca Mevlut, bazı kabadayıların öfke anlarında yaptıkları gibi kapıdan çıkmadan Eda öğretmenin yolunu kesti. Ama söyleyeceğini tam hazırlamamıştı. “Yoğurt” diye bağırmak isteyip sesi çıkmadığı zamanlarda olduğu gibi bir an ağzından hiç ses çıkmadı.

“Sen bir yerde çalışmaya mı başladın?” dedi Eda öğretmen.

“Hayır,” dedi Mevlut “Babam öldü.”

Başka bazı öğretmenler satıcılık yaptığını gizleyen öğrenciye avuçlarını açtırır, nasırlara bakıp utanç verici gerçeği öğrenince dudak bükerlerdi.

“Başın sağ olsun,” dedi Eda öğretmen. “Adın, numaran neydi senin?”

Kapıda birikenler “Sus oğlum, dikkat et sana takar,” diye Mevlut’u uyarıyor, kaş göz işareti yapıyorlardı. Eda öğretmen kalabalıktan ürktü, Mevlut’un cevabını dinlemeden çıkıp gitti.

Mevlut, yıl sonuna kadar Eda öğretmenin derslerine girdi. Ama arka sıradan zaten ucunu kaçırdığı derse yetişip anlaması imkânsızdı artık.

Haziranın ilk haftasında karneler dağıtılınca Mevlut İngilizceden bütünlemeye kaldığını gördü.

“Gördün mü, sana taktı,” dedi Ferhat. “Babana söyleme, seni öldürür.”

Mevlut da öyle düşünüyordu, ama babasının ortaokul diplomasını kendi gözleriyle görmek isteyeceğini de biliyordu. Ortaokulu bitirebilmek için Mevlut bütün yaz köyde İngilizce çalıştı. İngilizce-Türkçe sözlüğü de yoktu, köyde ona yardım edebilecek herhangi biri de. Temmuz ayında yandaki Gümüşdere köyüne Taunus marka arabası ve televizyonuyla gelen bir Almancı’nın oğlundan ders almaya başladı. Alman ortaokuluna giden ve Türkçesi ve İngilizcesi Alman aksanlı çocukla bir ağacın altına ellerinde kitap bir saat oturabilmesi için Mevlut’un her seferinde üç saat (gidiş-geliş) yol yürümesi ve bazan da çocuğun tarladan dönmesini bir iki saat beklemesi gerekiyordu. Dağlık köy yolunda kayalar ve palamut ağaçları arasından

yürürken aşağıdaki ovaya bakar ve Eda öğretmenle İngilizce bütünleme sınavında nasıl karşılaşacaklarını hayal ederdi. Onu bilgisi ve kendine güveniyle etkileyecek, özür diletecekti. Aklının bir yanıyla İngilizcenin kullanmak için değil, ortaokul diploması almak için yutulması gereken UNICEF'in hapları gibi bir şey olduğunu düşünüyordu artık. İngilizce hapını pis kokulu sütle değil, Eda öğretmene aşkıyla yuttuğu için de talihli olduğunu seziyordu.

Ağustos sonunda bütünleme sınavına yetişebilmek için İstanbul'a her zamankinden iki hafta önce döndüler. Sistepe'deki ev, yaz sonunda, Mevlut'un buraya üç yıl önce ilk adım attığı zaman olduğu gibi nem ve toprak kokuyordu.

Üç gün sonra Atatürk Erkek Lisesi'nin en büyük sınıfında girdiği sınava Eda öğretmen gelmedi. Mevlut'un kalbi kırıldı. Ama gene de uğraşıp soruları başarıyla cevapladı. İki hafta sonra liseye başladığı günlerde, İskelet'in odasına ortaokul diplomasının aslını almak için gidince, Eda öğretmenin başka bir okula tayin edildiğini öğrendi.

"Aferin 1019, işte orta diploman!" dedi İskelet.

Mevlut bütün gün çantasından çıkarıp çıkarıp seyrettiği diplomayı akşam babasına gösterdi.

"Artık polis ya da bekçi olabilirsin," dedi babası.

Katil ile Maktul Arasında İlk ve Son Konuşma

[Kar adlı romandan. Konuşmanın sonunda öldürülen eğitim enstitüsü müdürü tarafından gizlice kaydedilmiştir. 1990’lı yılların ortasında Kars şehrinde bir pastanede iki kişi.]

“Merhaba hocam, beni tanıdınız mı?”

“Hayır, çıkaramadım.”

“Ben de öyle düşünmüştüm hocam. Hiç tanışmadık çünkü. Dün akşam ve bu sabah sizinle görüşebilmek için birer teşebbüste bulunmuştum. Dün okulun kapısından polisler geri çevirdiler. Bu sabah içeri girmeyi başardıysam da sekreteriniz beni sizinle görüştürmedi. Ben de dersaneye girmeden önce kapıda önünüze çıkmak istedim. Beni o sırada gördünüz. Hatırlıyor musunuz hocam?”

“Hatırlayamadım.”

“Beni gördüğünüzü mü hatırlamıyorsunuz, beni mi?”

“Ne görüşmek istiyordunuz benimle?”

“Aslında sizinle saatlerce, günlerce, her konuda görüşmek isterim. Çok muhterem, okumuş, münevver bir insan, bir ziraat profesörüsünüz. Biz maalesef okuyamadık. Ama bir konuda çok okumuşumdur. Sizinle konuşmak istediğim konu da odur. Hocam, affedersiniz, vaktinizi almıyorum değil mi?”

“Estağfurullah.”

“Affedersiniz, izninizle oturabilir miyim hocam? Etraflı bir konudur çünkü.”

“Buyrun, rica ederim.” (Sandalye çekme ve oturma sesi.)

“Cevizli çörek yiyorsunuz hocam. Bizim Tokat’ta çok büyük ceviz ağaçları vardır. Hiç Tokat’a geldiniz mi?”

“Ne yazık ki hayır.”

“Çok üzüldüm hocam. Gelirseniz lütfen bende kalacaksınız. Bütün ömrüm, otuz altı yılım Tokat’ta geçmiştir. Tokat çok güzeldir. Türkiye de çok güzeldir. (Bir sessizlik) Fakat ne yazık ki memleketimizi tanımıyoruz, insanımızı sevmiyoruz. Hatta bu ülkeye, bu millete saygısızlık etmek, ihanet etmek marifet bile sayılıyor. Hocam affedersiniz, bir soru sorabilir miyim, siz ateist değilsiniz değil mi?”

“Değilim.”

“Öyle diyorlar, ama ben de sizin gibi okumuş bir adamın Allah’ı, –hâşâ– inkâr edebileceğine hiç ihtimal vermiyorum. Söylemeye gerek yok, Yahudi de değilsiniz değil mi?”

“Değilim.”

“Müslümansınız.”

“Müslümanım elhamdülillah.”

“Hocam gülüyorsunuz ama, o zaman lütfen şu sorumu ciddiye alarak cevap verin bana. Çünkü bu soruma sizden bir cevap alabilmek için karda kışta Tokat’tan geldim buraya.”

“Tokat’ta beni nereden duydunuz?”

“Hocam dinine, kitabına bağlı tesettürlü kızlarımızı Kars’ta okula sokmadığınızı İstanbul gazeteleri yazmıyor. Onlar İstanbul’daki manken kızların rezaletleri ile meşgul. Ama güzel Tokat’ta Bayrak diye Müslüman bir radyomuz vardır, memleketin neresinde müminlere haksızlık ediliyor, haberini verir.”

“Ben müminlere haksızlık etmem, ben de korkarım Allah’tan.”

“Hocam, iki gündür karlı, fırtınalı yollardayım; otobüslerde hep sizi düşündüm, inanın bana ‘Ben Allah’tan korkarım!’ diyeceğinizi de çok iyi biliyordum. O zaman aklımda size şu soruyu soracağımı da hep hayal ettim.

Eğer Allah'tan korkuyorsan sayın Profesör Nuri Yılmaz ve Kuran-ı Kerim'in Allah'ın sözü olduğuna inanıyorsan sayın hocam, o zaman bana Nur suresinin o güzelim otuz birinci ayeti kerimesi hakkında ne düşündüğünü de söyle bakalım."

"Bu ayette, evet, kadınlar başlarını örtsün, hatta yüzlerini de gizlesin diye çok açık bir şekilde belirtilir."

"Çok güzel dürüstçe söyledin, sağ ol hocam! O zaman bir soru sorabilir miyim. Allah'ın bu emrini başı örtülü kızlarımızı okula almamakla nasıl bağdaştırıyorsun?"

"Başı örtülü kızların dersanelere ve hatta okullara sokulmaması laik devletimizin emridir."

"Hocam, affedersiniz bir soru sorabilir miyim: Devletin emri Allah'ın emrinden büyük müdür, hocam?"

"Güzel bir soru. Ama bunlar laik bir devlette ayrı şeylerdir."

"Çok doğru söylediniz hocam, elinizi öpeyim. Korkmayın hocam verin, verin, bakın doya doya öpeceğim elinizi. Oh. Allah razı olsun. Size ne kadar saygı duyduğumu anladınız. Şimdi hocam lütfen bir soru sorabilir miyim?"

"Buyrun, rica ederim."

"Hocam, peki laiklik dinsizlik mi demektir?"

"Hayır."

"O halde dinlerinin gereğini yerine getiren mümin kızlarımız niye laiklik bahanesiyle derslere alınmıyor?"

"Vallahi oğlum, bu konuları tartışmakla bir yere varılmıyor. Bütün gün İstanbul televizyonlarında bu konular konuşuluyor da ne oluyor? Ne kızlar başörtülerini çıkarıyor, ne de devlet onları o haliyle derslere alıyor."

"Peki hocam, bir soru sorabilir miyim? Af buyurun ama, başlarını örten kızların, bizim binbir emekle yetişmiş o çalışkan, o terbiyeli, o itaatkâr kızlarımızın eğitim haklarının ellerinden alınması Anayasamıza, eğitim ve din özgürlüğüne hiç uyuyor mu? Sizin vicdanınıza sığıyor mu söyleyin lütfen hocam?"

“O kızlar o kadar itaatkârsa başlarını da açarlar. Oğlum senin adın nedir, adresin, işin nedir?”

“Hocam ben Tokat’ta meşhur Pervane Hamamı’nın hemen bitişiğinde Şenler Çayevi’nde ocakçıyım. Ocaklar, demlikler orada benden sorulur. Adım önemli değil. Bütün gün de Bayrak Radyosu’nu dinlerim. Müminlere işlenmiş bir haksızlık bazan kafama takılır ve hocam demokratik bir ülkede yaşadığım ve kafasına uyduğu gibi yaşayan özgür bir insan olduğum için, Türkiye’nin neresinde olursa olsun otobüse biner, kafama takılan kişiye gider, yüzüne karşı bu haksızlığı sorarım. Bu yüzden lütfen soruma cevap verin hocam. Devletin buyruğu mu büyüktür, Allah’ın buyruğu mu?”

“Bu tartışmayla bir yere varılmaz oğlum. Sen hangi otelde kalıyorsun?”

“Polise mi ihbar edeceksin? Korkma hocam benden. Hiçbir dinî örgüte mensup değilim. Terörden nefret ederim ve fikir mücadelesine ve Allah sevgisine inanırım. Zaten bu yüzden, o kadar sinirli biri olmama rağmen, fikir mücadelesi sonunda kimseye fiske vurmuş değilim. Yalnız şu soruma cevap vermeni istiyorum. Hocam, affedersiniz, Allah’ın sözü olan Kuran-ı Kerim’in Ahzap ve Nur surelerinde çok açık bir şekilde belirtildiği halde üniversite kapılarında zulmettiğiniz bu kızların çilesi vicdanınızı sızlatmıyor mu?”

“Oğlum, Kuran-ı Kerim hırsızın elini de kesin diyor, ama devletimiz kesmiyor. Buna niye karşı çıkmıyorsun?”

“Çok güzel bir cevap hocam. Elinizi öperim. Ama hırsızın koluyla kadınlarımızın namusu aynı şey midir? Amerikalı Müslüman zenci profesör Marvin King tarafından yapılan istatistiğe göre kadınların tesettürlü olduğu İslam ülkelerinde ırza geçme vakaları yok denecek kadar azalmakta, taciz olayına ise neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Çünkü çarşaf içinde tesettürlü bir kadın, kıyafetiyle erkeklere önce şöyle der: ‘Lütfen beni taciz etmeyiniz.’ Hocam, lütfen bir soru sorabilir miyim: Başını örten kadını eğitimsiz bırakıp toplum dışına sürmekle, açılıp saçılanı da baştacı etmekle kadınlarımızın namusunu seks devrimi sonrasındaki Avrupa’da olduğu gibi iki paralık etmek, kendimizi de af buyurun pezevenk durumuna mı düşürmek istiyoruz?”

“Oğlum ben çöreğimi yedim, kusura bakma ben gidiyorum.”

“Otur yerine hocam, otur da bunu kullanmayayım. Bu nedir hocam görüyor musun?”

“Tabanca.”

“Evet hocam, kusura bakmayın, ben sizin için bu kadar yol gelmişim, aptal biri değilim, belki beni dinlemezsiniz bile diye düşündüm, tedbirimi aldım.”

“Oğlum, sizin adınız nedir?”

“Vahit Süzme, Salim Feşmekân, ne önemi var hocam. Ben bu laik, materyalist ülkede imanları için mücadele eden ve haksızlığa uğrayan adsız kahramanların adsız bir savunucusuyum. Hiçbir örgüte mensup değilim. İnsan haklarına saygılıyım ve şiddetten hiç hoşlanmam. Bu yüzden tabancamı cebime koyuyorum ve sizden yalnızca bir soruma cevap vermenizi istiyorum.”

“Peki.”

“Hocam, yetiştirilmesi yıllar süren, analarının babalarının gözbebeği, o akıllı, o çalışkan, hepsi sınıfının birincisi o kızlara Ankara’dan gelen bir emirle önce yok muamelesi yaptınız. Yoklamada adını yazmışsa, başörtülü diye sildiniz. Biri başörtülü yedi öğrenci hocasıyla oturuyorsa, tesettürlüyü yok sayıp ocaktan onlara altı çay istediniz. Yok sayılan kızları ağlattınız. Bu da yetmedi. Ankara’dan gelen yeni bir emirle önce onları sınıfa almayıp koridora attınız, sonra koridordan da kapı dışarı ettiniz. Direnen, başını açmayan bir avuç kahraman kız dertlerini duyurmak için okul kapısında soğuktan titreyerek beklerken telefon edip polis çağırdınız.”

“Polisi biz çağırmadık.”

“Hocam, cebimde tabanca var diye korkup yalan söyleme bana. Polisin kızları sürükleyerek gözaltına aldığı günün akşamı sen hangi vicdanla uyuyabiliyordun, sorum budur.”

“Tabii başörtü meselesinin bir simge, siyasi bir oyun haline getirilmesi kızlarımızı daha mutsuz etti.”

“Ne oyunu hocam, okuluyla namusu arasında kalan, bunalıma kapılan bir kız da ne yazık ki intihar etti. Bu oyun mu?”

"Oğlum, çok öfkelisin, ama bu türban meselesinin böyle siyasi bir hale gelmesinin altında Türkiye'yi ikiye bölüp zayıf düşürmek isteyen dış güçlerin olduğu hiç aklına gelmedi mi?"

"Sen bu kızları okula alsan hocam türbancı kız mı kalır!"

"Yalnız benim isteğimle mi oğlum? Bunlar Ankara'nın isteği. Benim karım da örtülüdür."

"Hocam bana yaltaklanma da deminki soruma cevap ver."

"Hangi soruna?"

"Vicdanın sızlamıyor mu?"

"Ben de babayım evladım, tabii ki bu kızlar için üzülüyorum."

"Bak ben kendimi tutmasını çok iyi bilirim, ama asabi adamımdır. Tepem bir attı mı artık film kopar. Hapiste esnerken ağzını kapamıyor diye adam dövdüm ben; bütün koğuşu adam ettim, hepsi kötü alışkanlıklarından kurtuldular, namaza başladılar. Şimdi sen kıvırtma da soruma cevap ver bakalım. Ben ne dedim demin?"

"Ne dedin oğlum, indir o tabancayı."

"Senin kızın var mı, üzülüyor musun, bunu sormadım."

"Affedersiniz oğlum, ne sordun?"

"Tabancadan korkup bana yağ çekme şimdi. Ne sorduğumu hatırla..." (Bir sessizlik.)

"Ne sormuştunuz?"

"Vicdanın sızlıyor mu diye sormuştum imansız."

"Sızlıyor tabii."

"O zaman niye yapıyorsun, şerefsiz."

"Oğlum ben sizin babanız yaşında bir hocayım. Kuran-ı Kerim'de büyüğünüze tabanca tutup hakaret ediniz diye bir buyruk mu var?"

"Sen Kuran-ı Kerim'i ağzına hiç alma, tamam mı. Sağına soluna da bakma öyle yardım dilenir gibi, bağırırsan da acımam vururum. Anladın mı şimdi?"

"Anladım."

"O zaman şu soruma cevap ver: Başı örtülü kızların başlarını açmalarının bu memlekete ne faydası olacak; içine, vicdanına sindirdiğin bir neden

söyle, mesela de ki başını açarsa Avrupalılar onu daha bir insan yerine koyuyor, hiç olmazsa maksadını anlayacağım, seni vurmayacağım, koyuvereceğim.”

“Sayın evladım. Benim de bir kızım var, başı açıktır. Başı örtülü anasına nasıl hiç karışmıyorsam, ona da hiç karışmadım.”

“Kızın niye açtı başını, artist mi olmak istiyor?”

“Bana hiç öyle bir şey söylemedi. Ankara’da halkla ilişkiler okuyor. Bu türban meselesinde ne yazık ki boy hedefi olduğum, çok sıkıntı çekip üzüldüğüm, iftiralara, tehditlere, sizin gibi haklı olarak öfkelenenlerin ve düşmanlarımın kızgınlıklarına muhatap olduğum zamanlar kızım bana çok destek olmuştur. Ankara’dan telefon edip...”

“Aman baba dişini sık da ben de artist olayım mı der?”

“Hayır oğlum, öyle demez. Babacığım, ben bütün kızların başörtülü olduğu bir sınıfa kendim de örtüsüz girmeye cesaret edemez, istemeden örtünürdüm, der.”

“Ne zararı olur peki istemeden örtünürse?”

“Valla ben bunları tartışmam. Siz bana bir gerekçe söyle dediniz.”

“Yani, şerefsiz, Allah’ın emrine uyan tesettürlü, imanlı kızları sen kendi kızının keyfi olsun diye mi kapıda polislere coplatıyor, zulmedip intihar etmelerine yol açıyorsun?”

“Kızımın gerekçesi, aynı zamanda başka pek çok Türk kadınının da gerekçesidir.”

“Türkiye’deki kadınların yüzde doksanı örtünürken başka hangi artistin gerekçesi oluyor anlayamadım. Kızının soyunmasıyla gururlanıyorsun, seni şerefsiz zalim, ama şunu kafana koy, ben profesör değilim, ama bu konuda senden çok okudum.”

“Beyefendi, silahınızı lütfen bana doğru tutmayın, sinirleniyorsunuz, sonra patlarsa belki üzülürsünüz.”

“Niye üzüleceğim, ben karda kıyamette iki günlük yolu bir kâfiri temizlemek için almışım zaten. Kuran-ı Kerim inanana zulmedenin, zalimin katli vaciptir der. Gene de acıdığım için son bir şans verdim sana: Bana

tesettürlü kızların açılıp saçılmasının vicdanına sığan tek bir gerekçesini söyle, bak o zaman yemin ediyorum vurmayacağım seni.”

“Kadın başörtüsünü çıkarırsa, toplum içinde daha rahat, daha saygın bir yer edinir.”

“Senin artist olmak isteyen kızın için belki. Ama tesettür, bilakis kadını tacizden, ırza geçme ve aşağılanmadan korumuş ve daha rahat toplum içine çıkar hale getirmiştir. Aralarında eski göbek dansözü Melahat Şandra’nın da olduğu, sonradan çarşaflanan pek çok kadının da belirttiği gibi, tesettür kadını sokakta erkeğin hayvani hislerine hitap eden ve diğer kadınlarla çekici olma rekabetine giren ve bu yüzden sürekli makyaj yapan zavallı bir nesne durumundan çıkarmıştır. Amerikalı zenci profesör Marvin King’in de belirttiği gibi, ünlü artist Elizabeth Taylor son yirmi yılda çarşaf içine girseydi, şişmanlığından utanıp akıl hastanelerine düşmeyecek, mutlu olacaktı. Affedersiniz hocam, bir soru sorabilir miyim: Niye gülüyorsun hocam, lafım çok mu komik? (Bir sessizlik.) Söylesene ulan şerefsiz ateist, niye gülüyorsun?”

“Sayın evladım, inanın gülmüyorum, güldüysem de sinirden gülmüşümdür!”

“Hayır, inanarak güldün!”

“Sayın evladım, içim bu memleketin senin gibi, türbancı kızlar gibi, davalarına inandığı için acı çeken genç insanlarına şefkatle dolu.”

“Boşuna yaltaklanma. Ben hiç acı çekmiyorum. Ama intihar eden kızlara güldüğün için sen şimdi çekeceksin. Güldüğüne göre nedamet getireceğin de yok. O zaman ben hemen sana durumunu bildireyim. İslamcı Mücahit Adaleti seni çoktan ölüme mahkûm etti, karar beş gün önce Tokat’ta oylama sonucu ittifakla alındı, beni de infaza yolladılar. Gülmeseydin, pişman olsaydın belki affederdim. Al şu kâğıdı idam kararını oku bakalım... (Bir sessizlik.) Karı gibi ağlamadan yüksek sesle oku, hadi şerefsiz, yoksa hemen vururum seni.”

“Ben ateist profesör Nuri Yılmaz, sayın evladım ben ateist değilim...”

“Hadi, oku.”

“Evladım, okuyunca beni vuracak mısınız?”

“Okumazsan vuracağım. Hadi, oku.”

“Dinine bağlı, imanlı kızlara, başlarını açmıyorlar, Kuran-ı Kerim’in sözünden dışarı çıkmıyorlar diye, laik T.C. Devleti’ nin Müslümanları Batı’nın kölesi haline getirme, onursuzlaşma, dinsizleştirme gizli planına alet olarak öyle zulmettim ki, en sonunda bir mümin kız acıya dayanamayarak intihar etti... Sayın evladım, burada izninizle bir itirazım var; sizi yollayan heyete de bildirin lütfen. O kızımız okula alınmadığı için ya da babasının baskıları yüzünden değil, Milli İstihbarat Teşkilatı’nın bizlere bildirdiği gibi, ne yazık ki aşk acısından kendini asmıştır.”

“Ölürken bıraktığı mektupta öyle demiyor.”

“Hatta affınıza sığınarak söylüyorum evladım; –lütfen indirin o tabancayı– daha evlenmeden önce bu cahil kızımız, bekâretini kendinden yirmi beş yaş büyük bir polise düşüncesizce verdikten sonra adamın ne yazık ki evli olduğunu ve kendisiyle evlenmeye hiç niyeti olmadığını söyleyince...”

“Sus rezil. O işi senin orospu kızın yapar.”

“Yapma evladım, yapma çocuğum. Beni vurursan senin de geleceğin kararır.”

“Pişmanım de!”

“Pişmanım çocuğum, ateş etme.”

“Aç ağzını, tabancayı sokacağım... Şimdi benim parmağımın üzerinden tetiği sen çek. Bir imansız gibi, ama hiç olmazsa şerefinle geberirsin.” (Bir sessizlik)

“Evladım, bak ne hallere düştüm, bu yaşta ağlıyorum, yalvarıyorum, bana değil kendine acı. Senin de gençliğine yazık, katil olacaksın.”

“O zaman tetiği kendin çek! İntihar nasıl bir acıymış bir de sen gör.”

“Evladım, ben bir Müslümanım, intihara karşıyım!”

“Aç ağzını. (Bir sessizlik.) Ağlama öyle... Bir gün hesap sorulacağı daha önce hiç mi aklına gelmedi. Ağlama, yoksa vururum.”

(Uzaktan yaşlı garsonun sesi.) “Efendim, çayınızı bu masaya getireyim ister misiniz?”

“Yok, istemez. Şimdi kalkıyorum.”

“Garsona bakma, idam kararının devamını oku.”

“Oğlum, affedin beni.”

“Oku diyorum.”

“Bütün yaptıklarımdan utanıyorum, ölümü hak ettiğimi biliyorum ve yüce Allah’ın beni affetmesi için...”

“Hadi oku...”

“Saygıdeğer evladım, bırak ağlasın bu ihtiyar adam biraz. Bırak son kere karımı, kızımı düşüneyim.”

“Zulmettiğin genç kızları düşün. Biri sinir krizi geçirdi, dört tanesi üçüncü sınıfta okuldan atıldı, biri intihar etti, okul kapısında tir tir titremekten hepsi ateşlenip yatağa düştü, hepsinin hayatı kaydı.”

“Ben çok pişmanım sayın evladım. Ama sen de benim gibi birini öldürüp katil olmaya değer mi, onu düşün.”

“Peki.” (Bir sessizlik) “Ben düşündüm hocam, bakın aklıma ne geldi.”

“Ne?”

“Ben seni bulmak ve cezanı infaz etmek için iki gün bu sefil Kars şehrinde eli boş dolaştım. Tam kısmet değilmiş diye Tokat’a dönüş biletimi almış, son bir çay içiyordum ki...”

“Evladım, beni vurup son otobüsle Kars’tan kaçmayı düşünüyorsan, yollar kardan kapandı, altı otobüsü kalkmayacak, sonra pişman olma.”

“Tam dönüyordum ki, Allah seni şu Yeni Hayat Pastanesi ’ne yolladı. Yani seni Allah affetmiyor, ben mi edeceğim. Son sözünü söyle, tekbir getir.”

“Otur sandalyene oğlum, bu devlet hepinizi yakalar, hepinizi asar.”

“Tekbir getir.”

“Sakin ol evladım, dur otur, bir daha düşün. Çekme onu, dur.” (Silah sesi, bir sandalyenin gürültüsü.) “Yapma evladım!” (İki el silah sesi daha. Sessizlik, bir inilti, televizyonun sesi. Bir silah sesi daha. Sessizlik.)

Öpüş

[*Kara Kitap*'tan. 1980 yılında köşe yazarı
Celâl Salik gençliğini hatırlıyor.]

Tam bir hafta önce, birisi sana selam söyledi. "Tabii ki söylerim selamını," dedim, ama arabaya binene kadar da unutmuşum. Selamı değil, selam söyleyen adamı. Üzülüyor da değilim hani buna. Bana kalırsa, akıllı bir koca, karısına selam söyleyen bütün erkeklerin selamını unutmalıdır. Çünkü ne olur ne olmaz. Hele karınız ev kadınıysa: Çarşı pazarda gördüğü bakkalla çakkalın ve akraba çevresinin dışında, ev kadını denen talihsiz kişi zaten o bıktırıcı kocasından başka erkek de görmez hayatında. O zaman, biri ona selam söylerse düşünür o ince kişiyi, buna vakti de olur. Gerçekten de incedir ya bu kişiler. Eskiden böyle bir gelenek mi vardı allahaşkına? İnce kişiler olsa olsa kimliksiz, belirsiz bir hareme saygı yollardı o güzel eski zamanlarda. Eski tramvaylar daha iyiydi.

Evlenmediğimi, hiç evlenmediğimi, gazeteci olduğum için hiç evlenemeyeceğimi bilen okurlarım ilk cümleden başlayarak bir şaşırtmaca verdiğimi anlamışlardır. Kimdi bu seslendiğim "sen"? Hokus-pokus! Yaşlı köşe yazarınız yavaş yavaş kaybettiği hafızasından söz edecek; benimle birlikte bahçemin solan güllerini koklamaya buyurun siz de gelin, anlarsınız. Ama fazla sokulmayın, iki adım ötede durun bakalım da çok da

aman aman bir şey olmayan yazı numaramızı, hilelerimiz anlaşılmadan rahat rahat yapalım.

Şöyle bir otuz yıl önce, gazeteciliğimin ilk yıllarında Beyoğlu muhabiriyken kapı kapı dolaşır, haber yakalamaya çalışırdım. Pavyonlarda, esrar tüccarları, Beyoğlu gangsterleri arasında yeni bir cinayet, intiharla biten bir aşk hikâyesi var mı diye bakar, otel otel gezer, İstanbul'a ünlü bir yabancı geldi mi, ya da ünlü bir yabancı diye okurlarıma sunabileceğim ilgi çekici bir Batılı şehrimize uğradı mı diye, ayda bir, bir iki buçukluk toka ettiğim kâtiplerden kayıt defterlerini alır okurdum. O zamanlar dünya şimdiki gibi ünlülerle dolup taşmıyordu; hiçbiri gelmezdi İstanbul'a. Kendi ülkelerinde hiç tanınmadıkları halde, gazetemde ünlü diye tanıttıklarım da, gazetedeki resimlerini gördüklerinde, sonucu hep vefasızlık olan bir şaşkınlığa kapılmışlardır. Aralarında biri, onun için gazetemde öngördüğüm şan ve şöhrete yıllar sonra gerçekten ülkesinde ulaştı da: Ünlü kadın modacısı filanca dün şehrimizdeydi, diye ben haberi geçtikten yirmi yıl sonra, gerçekten ünlü bir Fransız –ve egzistansiyalist– modacısı oldu, ama bana bir teşekkür yok: Batılı nankördü.

Vasıfsız ünlüler ve yerli gangsterlerle (şimdi bunlara Mafya deniyor) uğraştığım o günlerin birinde, ilginç bir haber olabilecek ihtiyar bir eczacıyla tanıştım. Bu adam, benim şimdi çektiğim uykusuzluk ve hafıza kaybı hastalıklarının ikisine de yakalanmıştı. Bu iki hastalığın yanyana gelmesindeki korkunç yan, biriyle (uykusuzluk sonucu fazla zaman) ötekini (hafıza eksikleri) kapatacağınızı sanırken, tam tersi olmasıdır bunun: Uykusuzluk gecelerinde, tıpkı benim gibi, anıları ihtiyardan öyle bir kaçıyormuş ki, bir türlü geçmeyen zamanın ve gecenin ortasında, kimliksiz, kişiliksiz, kokusuz, renksiz bir dünyada, o zamanlar yabancı dergilerden çeviri yazılarda sözü çok edilen "Ay'ın öteki yüzünde" yapayalnız olduğunu sanıyormuş adam.

İhtiyar, hastalığını benim gibi yazı yazarak tedavi edeceğine, eczanenin laboratuvarında bir ilaç icat etmişti. Benimle birlikte, bir de bir akşam gazetesinden esrarkeş bir muhabirin katıldığı iki kişilik (eczacıyla birlikte üç ediyorduk) basın toplantısında, kamuoyuna tanıttığı pembe renkli sıvısını

şişesinden bir bardağa gösterişle doldurup doldurup içtikten sonra, gerçekten yıllardır aradığı uykusuna kavuşmuştu da. Uykusu kadar hafızasının cennet anılarına da kavuştu mu, ihtiyar eczacı hiç uyanmadığı için, bir Türk en sonunda bir şey icat etti heyecanına kapılan kamuoyu bunu hiç öğrenemedi.

Karanlık bir gün, sanırım iki gün sonra, gittiğimiz cenazesinde, hatırlamak istediği şeyin ne olduğunu düşünmüştüm hep. Hâlâ da düşünürüm: Hafızamızın, biz yaşlandıkça fazla yük taşımak istemeyen huysuz bir yük hayvanı gibi attığı ağırlıklar en sevmediği yükler midir, en ağırları mı, yoksa en kolay düşenler mi?

İstanbul'un en güzel köşelerindeki küçük odalarda tül perdeler arasından süzülen güneş ışığının gövdelerimize nasıl vurduğunu ben unuttum. Gişedeki soluk Rum kızına âşık olarak deliren bilet karaborsacısının, hangi sinemanın kapısında çalıştığını unuttum. Gazeteniz için rüyalarınızı yorumlarken, benimle aynı rüyaları gören sevgili okuyucularımın adlarını ve onlara mektupla yolladığım esrarı çoktan unuttum.

Yıllar sonra, köşe yazarımız, o kayıp zamana yeniden bakarken, geceyarısı uykusuzluk içinde tutunacak bir dal ararken, aklına İstanbul sokaklarında geçirdiği korkunç bir gün geliyor: Bir keresinde bütün gövdemi, bütün ruhumu sonuna kadar kaplayan bir öpüşme isteğine kapılmıştım.

Eski sinemaların birinde, bir cumartesi öğleden sonra, belki sinemadan da eski bir Amerikan dedektif filmini (*Kızıl Fener*) seyrederken pek de uzun olmayan bir öpüşme sahnesi görmüştüm. Siyah beyaz filmlerdeki öteki öpüşme sahnelerinden farkı olmayan ve bizim sansürcüler tarafından dört saniyeden fazlası kesilmiş sıradan bir öpüşme sahnesiydi, ama nasıl oldu bilmiyorum, bir kadınla aynı şekilde, dudaklarımı onun dudaklarına bastırarak, evet, bütün gücümle bastırarak öpüşme isteği öyle bir şekilde yükseldi ki içimde, mutsuzluktan tıkanacak gibi oldum. Yirmi dört yaşındaydım, ama daha kimseyle dudaktan öpüşmemiştim. Hayır, kerhanelerde kadınlarla yatmamış değildim hiç, ama o kadınlar hiç öpüşmedikleri gibi, ben de istemezdim onların dudaklarını öpmeyi.

Caddeye çıktığımda film bitmemişti; şehrin bir yerinde bir yerde, benimle öpüşmek isteyen bir kadın beni bekliyormuş gibi bir sabırsızlık ve telaş vardı üzerimde. Tünel'e kadar koşturur gibi yürüdüğümü, sonra gerisin geri hızla Galatasaray'a döndüğümü ve umutsuzca, karanlıkta bir şey aranır gibi, bir yüzün anısını, bir gülümseyişi, bir kadın hayalini çıkarmaya çalıştığımı hatırlıyorum. Öpüşebileceğim hiçbir tanıdık, hiçbir akraba yoktu; bir sevgili bulabilme umudu hiç yoktu; sevgilim olabilecek bir kimseyi tanımıyordum ki hiç! Sanki kalabalık şehir bomboş gibiydi.

Ama gene de, Taksim'e gelir gelmez, bir otobüse binmiş buldum kendimi. Ana tarafımdan uzak bir akraba ailesi, babam bizi terk ettiği yıllarda bize ilgi göstermişti; benden iki yaş küçük ve o zamanlar birkaç kere dokuz taş oynadığım bir kızları vardı. Bir saat sonra, tâ Fındıkzade'deki evlerine varıp kapılarını çaldığımda, öpmeyi hayal ettiğim kızın çoktan evlendiğini hatırladım. Bugün ikisi de rahmetli olan anneyle baba beni içeri buyur ettiler. Biraz şaşırmışlar, yıllar sonra neden geldiğimi anlayamamışlardı. Şundan bundan konuşarak (gazeteci olmam bile ilgilerini çekmiyordu: Dedikoduculuk gibi aşağılık bir meslekti bu onlar için), radyodaki futbol maçını dinleyerek çay içtik, simit yedik. Akşam yemeğine de kalmamı bekliyorlardı iyi niyetle, ama birden bir şeyler mırıldanarak kendimi dışarı attım.

Dışarı çıktığımda, soğuk havayı hissettiğimde, öpüşme isteği bütün şiddetiyle içimde alev alev yanıyordu hâlâ: Sanki tenim buz gibi, ama etim ve kanım alevler içinde olduğu için, derin, dayanılmaz bir huzursuzluk duyuyordum. Eminönü'nden vapura binip Kadıköy'e geçtim. Mahallesindeki öpüşken bir kızın (yani evlenmeden önce öpüşen bir kızın) maceralarını anlatan bir lise arkadaşım vardı. Fenerbahçe'ye onun evine yürürken, o kız olmasa bile, arkadaşım onun gibi başkalarını bilir, diye düşünüyordum. Arkadaşımın bir zamanlar oturduğu yerde, karanlık ahşap konaklar ve servi ağaçlarının çevresinde dört döndüm, ama evini bulamadım. Bugün çoktan hepsi yıkılmış o ahşap yapılar arasında yürürken bazı aydınlık pencerelere bakıyor ve evlenmeden önce öpüşen kızın orada oturduğunu hayal ediyordum. "İşte, benimle öpüşecek kız orada!" diye

düşünüyordum bir pencereye bakarak. Aramızda çok bir uzaklık yoktu, bir bahçe duvarı, kapı, ahşap merdivenler, ama ulaşamıyordum ona; öpüşemiyordum; herkesin bildiği o esrarlı, tuhaf, inanılmaz ve rüya kadar yabancı ve sihirli şey, o korkutucu ve çekici şey o an ne kadar yakın ve ne kadar da uzaktı!

Yeniden Avrupa yakasına dönerken, vapurda gördüğüm kadınlardan birini zorla ya da bir an bir yanlışlık olmuş gibi yaparak öpsem ne olur diye düşündüğümü hatırlıyorum, ama ince eleyip sık dokuyacak gibi olmadığım halde, çevremde öyle bir yüz göremiyordum. Hayatımın başka dönemlerinde de İstanbul kalabalıkları içersinde soluk alıp verirken umutsuzluk ve acıyla şehrin boş, bomboş olduğu duygusuna kapıldığım zamanlar olmuştur, ama hiçbir zaman bu duyguyu o günkü gibi şiddetle hissetmemiştim.

Üzeri nemle kaplı kaldırımlarda uzun uzun yürüdüm. Bu boş, bomboş şehre istediğimi elde etmek için, başka bir zaman, şan ve şöhretle gelecektim elbette. O anda ise, köşe yazarınızın, annesiyle oturduğu evine gidip, zavallı Rastignac'ı Türkçe çevirisinden anlatan Balzac'tan başka hiçbir tesellisi yoktu. Ama kitapları, o zamanlar, kendi keyfim için değil, tam bir Türk gibi, ilerde bana yararı olacak şeyler diye görev duygusuyla okurdum. İlerde yararı olacak şey ise şimdiyi hiç mi hiç kurtarmaz! Böylece, odama kapandıktan az sonra, sabırsızlık içinde dışarı çıktım. Banyonun aynasına baktığımı, insanın hiç olmazsa kendisini öpebileceğini düşündüğümü, aynaya bakarken filmdeki oyuncuları gözümün önüne getirdiğimi hatırlıyorum.

Zaten o oyuncuların dudakları hiç gitmiyorlardı gözümün önünden (Joan Bennett, Dan Duryea). Ama kendimi bile değil, en fazla aynayı öpecektim; dışarı çıktım. Annem masaya oturmuş, kim bilir hangi uzak akrabanın zengin akrabasından aldığı patronlar ve şifon kumaş kesikleri arasında, bir düğün için gece elbisesi yetiştiriyordu.

Ona bir şeyler anlatmaya başladım. İlerde yapacağım şeyleri, başarılarımı, hayallerimi çağrıştıran hikâyeler ve hayaller olmalıydı bunlar, ama annem kendini vererek beni dinlemiyordu. Anladım ki, ne anlatırsam

anlatayım, önemli değildi; önemli olan bir cumartesi akşamı evde annemle oturup yârenlik etmemdi. Bir öfke duymaya başladım. Saçları o akşam nedense bakımlı ve taralıydı, dudaklarına belli belirsiz bir boya sürmüştü; kiremit kırmızısı rengini hâlâ hatırladığım bir dudak boyası. Annemin dudaklarına, sık sık benimkine benzetilen ağzına bakarken kalakalmışım.

“Tuhaf tuhaf ne bakıyorsun öyle bana?” dedi korkuyla.

Uzun bir sessizlik oldu. Anneme doğru yürüdüm, ama iki adım sonra da durdum; bacaklarım titriyordu. Daha fazla yaklaşmadan, bütün gücümle bağırmaya başlamışım. Ne söylediğimi açık seçik hatırlayamıyorum şimdi; ama hemen, aramızda sık sık çıkan o korkunç kavgalardan biri başlamıştı. Komşular bizi dinliyor korkusu bir anda ikimizin de yüreğinden çıkmıştı. İnsanın karşısındakine her şeyi söyleyiverdiği o öfke ve özgürlük anlarından biriydi: Böyle durumlarda bir fincan kırılır ya da soba devriliverecekmiş gibi olur.

Zorlukla kendimi evden dışarı attığımda, şifon kumaşların, makaraların ve ithal toplu iğnelerin (ilk Türk toplu iğnesi 1976’da Atlı firmasınca üretilmiştir) arasında annem ağlıyordu. Geceyarısına kadar şehrin sokaklarında dolaştım durdum. Süleymaniye Camii’nin avlusuna girdim, Atatürk Köprüsü’nden geçtim, Beyoğlu’na çıktım. Sanki ben, ben değildim; sanki bir çeşit öfke ve intikam ruhu beni izliyordu; sanki olmam gereken kişi peşimdeydi.

Beyoğlu’nda bir muhallebiciye oturmuştum; sırf kalabalık içersinde olmak için; ama cumartesi akşamının o sonsuzluk saatini doldurmaya çalışan benim gibi biriyle göz göze gelirim diye kimseye de bakmıyordum: Benim gibi olanlar, birbirlerini hemen tanır ve küçümserler çünkü. Az sonra, bir karı-koca bana yaklaştılar. Adam bir şeyler anlatmaya başladı. Anılarımın arasındaki bu beyaz saçlı hayalet kimdi?

Evini Fenerbahçe’de bir türlü bulamadığım eski arkadaşmış. Evlenmiş, Devlet Demir Yolları’nda çalışıyormuş, saçları şimdiden beyazlamış, o yılları da çok iyi hatırlıyormuş. Yıllar sonra rastladığınız eski bir arkadaşınız, yanındaki karısı ya da ahbabına, kendi geçmişini ilginç gösterebilmek için, sizi çok ilginç buluyormuş, ortak ne anılarınız, ne

sırlarınız varmış gibi yaparak sizi şaşırtır ya, o da öyle yaptı bana, ama ben şaşırmadım. Yalnızca hayali anıları daha da ilginç kılan o role, benim onun geçmişte bıraktığı sefil ve acıklı hayata hâlâ devam ettiğim oyununa girmedim.

Şekersiz su muhallebimi kaşıklarken, çoktan evlendiğimi, çok iyi para kazandığımı, senin beni evde beklediğini, Chevrolet arabamı Taksim'e bırakıp, senin nazın üzerine buraya sana tavukgöğsü almaya geldiğimi, Nişantaşı'nda oturduğumuzu, onları arabamla yolum üzerinde bir yere bırakabileceğimi itiraf ettim: Teşekkür etti, hâlâ Fenerbahçe'de oturuyormuş çünkü. Meraklı olduğu için önce çekine çekine, sonra, senin "iyi bir aileden" olduğunu öğrenince de, iyi ailelere olan yakınlığını karısına kanıtlamak için soruşturdu: Fırsatı kaçırmadım ve seni hatırlaması gerektiğini söyledim. Memnuniyetle hatırladı. Sana derin saygılarını yolladı. Elimde tavukgöğsü paketi muhallebiciden çıkarken önce onu, sonra filmlerden öğrenilmiş kibar Batılı havasıyla karısını da öptüm. Ne tuhaf okurlarsınız siz, ne tuhaf ülke burası.

Alâaddin'in Dükkânı

[Kara Kitap'tan. Gazeteci Celâl Salik,
1980'de Nişantaşı'ndaki bir dükkânı anlatıyor.]

Ben 'pitoresk' bir yazarım. Sözlüklere baktım ama, pek de çözemedim bu kelimenin anlamını; ben yalnızca havasını seviyorum. Hep başka şeyleri anlatmayı düşledim: Atlı silahşörleri, puslu bir sabah karanlık bir ovanın iki ucunda birbirlerine saldırmak üzere hazırlanan üçyüz yıl öncesinin ordularını, kış geceleri meyhanelerde birbirlerine aşk hikâyeleri anlatan mutsuzları, karanlık şehirlerin içinde bir esrarın peşinde kaybolan âşıkların bitip tükenmeyen maceralarını anlatmayı düşledim hep, ama Allah bana başka türlü hikâyeler anlatmam gereken bu köşeyle siz okurlarımı verdi yalnızca. Karşılıklı idare ediyoruz.

Hafızamın bahçesi kurumaya başlamasaydı belki hiç de şikâyetçi olmayacaktım bu durumdan, ama elime kalemi her alışımda gözlerimin önünde gene benden bir şeyler bekleyen siz okurlarımın yüzleri ve çorak bir bahçede hepsi bir bir benden kaçan anılarımın izleri canlanıyor. Hatıra yerine, onun yalnızca bir iziyle karşılaşmak, sizi bırakıp gitmiş ve hiç dönmeyecek sevgilinin koltuğun üzerinde bıraktığı izine gözyaşlarıyla bakmaya benziyor.

Alâaddin'le konuşmaya böyle karar verdim. Gazetede kendisinden söz edeceğimi, ama önce bir görüşme yapmak istediğimi öğrenince kara gözlerini açarak dedi ki:

“Ağbi, şimdi bu benim aleyhime mi olacak?”

Olmayacağını anlattım. Nişantaşı’ndaki dükkânının hayatımızda tuttuğu yeri anlattım. Küçük dükkânında sattığı binlerce, on binlerce çeşit malın hepimizin hafızalarında nasıl renk renk, koku koku capcanlı kaldığını anlattım. Evlerinde, yataklarında hasta yatan çocukların kendilerine Alâaddin’in dükkânından hediye, oyuncak (kurşun asker) ya da kitap (Kırmızı Saçlı Çocuk) ya da resimli roman (Kinova’nın dirildiği onyedinci sayısı) almaya giden annelerinin dönüşünü nasıl sabırsızlıkla beklediklerini anlattım. Çevredeki okullarda, son zilin çalmasını bekleyen binlerce öğrencinin, hayallerinde çoktan çaldırdıkları o zilden sonra, o dükkâna hayallerinde nasıl girip içinden futbolcu (Galatasaraylı Metin), güreşçi (Hamit Kaplan) ya da film artisti resmi (Jerry Lewis) çıkan gofretlerden aldıklarını anlattım. Akşam Sanat Okulu’na gitmeden önce, tırnaklarındaki soluk ojeyi çıkarmak için küçük bir şişe aseton alan kızların, yıllar sonra, yavan bir evliliğin yavan bir mutfağında çocuklar ve torunlar arasında, mutsuzlukla ilkgençlik aşklarını hatırladıklarında, Alâaddin’in dükkânını nasıl uzak bir masal gibi hayal ettiklerini anlattım.

Çoktan bizim eve gelmiş, karşılıklı oturmuştuk. Alâaddin’e dükkânından yıllar önce aldığım yeşil bir tükenmez kalemle, kötü çevrilmiş bir polisiye romanın hikâyesini anlattım: İkinci hikâyenin sonunda, kitabı hediye ettiğim ve çok sevdiğim kahraman, hayatının sonuna kadar o polisiye romanları okumaktan başka hiçbir şey yapmamaya mahkûm olmuştu. Tarihimizi, bütün Doğu’nun tarihini değiştirecek bir kumpası, bir hükümet darbesini planlayan yurtsever subaylarla gazetecilerin ikisinin, ilk tarihi toplantılarından önce, Alâaddin’in dükkânında nasıl buluştuklarını anlattım. Bir akşam vakti, bu tarihi buluşma gerçekleşirken, tavana doğru yükselen kitap ve kutu kuleleriyle kaplı tezgâhının arkasında Alâaddin’in hiçbir şeyden habersiz, ertesi sabah iade edeceği gazeteleri ve dergileri, parmaklarını tükürükleyerek saydığını anlattım. Vitrinine ve kapısının önündeki kestane ağacının iri gövdesine sararak sergilediği dergilerde poz veren yerli ve yabancı çıplak kadınların, kaldırımlardan dalgın dalgın geçen yalnız erkeklerin o gece görecekleri rüyalarda, tıpkı Binbir Gece

Masalları'ndaki o hiç doymayan esir kızlar ve Padişah karıları gibi fink attıklarını anlattım. Konu Binbir Gece Masalları'ndan açıldığı için, adını taşıyan hikâyenin, aslında binbir gecenin hiçbirinde anlatılmadığını ama Antoine Galland tarafından kitap ikiyüzelli yıl önce Batı'da ilk yayımlanırken, sayfaların arasına el çabukluğu marifet sıkıştırılıverdiğini anlattım. Aslında, hikâyeyi Galland'a Şehrazat'ın değil, onun Hanna dediği bir Hristiyan'ın anlattığını anlattım. Ama aslında, Hanna'nın Yohanna Diyab adlı Halepli bir âlim olduğunu ve hikâyesinin bir Türk hikâyesi olduğunu, büyük bir ihtimalle İstanbul'da geçtiğini ve bunun da içindeki kahve ayrıntısından anlaşıldığını anlattım. Ama aslında, insanın artık hiçbir zaman hikâyenin aslı hangisidir, hayatın aslı hangisidir anlayamayacağını anlattım. Çünkü, aslında, her şeyi unuttuğumu, her şeyi unuttuğumu, her şeyi unuttuğumu anlattım. Çünkü aslında yaşlı, mutsuz, huysuz ve yalnız olduğumu ve ölmek istediğimi anlattım. Çünkü aslında, Nişantaşı Meydanı'ndan akşam trafiğinin gürültüsü ve radyodan insanı kederle gözyaşlarına boğan bir müzik geliyordu. Çünkü aslında, ben de bütün ömrüm boyunca hikâye anlattıktan sonra, ölmeden önce Alâaddin'den unuttuğum her şeyin, dükkânındaki kolonya şişelerinin, damga pullarının, kibritlerin üzerlerindeki resimlerin, naylon çorapların, kartpostalların, artist resimlerinin, seksoloji yıllıklarının, firketelerin ve namaz kitaplarının hikâyelerini bir bir dinlemek istediğimi anlattım.

Hayali hikâyeler içine düşmüş bütün gerçek kişiler gibi, Alâaddin'de dünyanın sınırlarını zorlayan gerçekdışı bir yan ve kurallarını zorlayan yalın bir mantık vardı. Basının dükkânına gösterdiği ilgiden memnun olduğunu açıkladı. Otuz yıldır, günde on dört saat vızır vızır işleyen köşedeki dükkânında çalışıyor, pazar öğleden sonraları, herkes radyodaki futbol maçını dinlerken, saat iki buçuk ile dört buçuk arasında evinde uyuyordu. Asıl adının başka bir şey olduğunu, ama bunu müşterilerinin bilmediğini anlattı. Yalnızca *Hürriyet* gazetesi okuduğunu anlattı. Dükkânında siyasi buluşma olamayacağını, çünkü tam karşısında Teşvikiye Karakolu'nun bulunduğunu ve siyasetle de ilgilenmediğini anlattı. Dergileri tükürükleyerek saydığı da doğru değildi; dükkânının bir efsane ya da masal

köşesi olduğu da. Bu tür yanılgılardan şikâyetçiydi: Bazı yoksul ihtiyarlar vitrinindeki oyuncak plastik saatleri gerçek saat sanıp ucuzluğuna şaşarak heyecanla içeri dalıyorlardı. Salonda at yarışı alıp oynayan ya da kendi elleriyle seçtikleri Milli Piyango'dan gene bir şey çıkmayınca öfkeye kapılan bazıları, bu oyunları Alâaddin imâl ediyor sanıp gürültü çıkarıyorlardı. Naylon çorabı kaçan kadın da, yediği yerli çikolatadan bütün derisi pul pul dökülen çocuğun anası da, okuduğu gazetenin siyasi görüşlerini beğenmeyen okur da, imalatçıyı değil yalnızca bir aracı olan Alâaddin'i suçluyordu. İçinden kahve değil, kahverengi ayakkabı boyası çıkan paketten Alâaddin sorumlu değildi. Şuh sesli Emel Sayın'ın ilk şarkısından sonra sarsıla sarsıla boşalıp akarak transistörlü radyoyu kapkara bir sıvıyla berbat eden yerli pilden Alâaddin sorumlu değildi. Nereye gidersen git hep kuzeyi göstereceğine, hep Teşvikiye Karakolu'nu gösteren pusuladan Alâaddin sorumlu değildi. İçinden hülyalı işçi kızın aşk ve evlilik mektubu çıkan Bafra paketinden de Alâaddin sorumlu değildi, ama paketi açan badanacı çırağı mutlulukla etekleri zil çalarak koşa koşa gelmiş, elini öperek Alâaddin'den nikâh şahidi olmasını istemiş ve kızın adını ve adresini sormuştu.

Dükkânı bir zamanlar İstanbul'un "en iyi" denilen bir semtindeydi, ama müşterileri her zaman, her zaman şaşırtırdı onu. Sıra diye bir şey olduğunu hâlâ öğrenememiş kravatlı beylere şaşıyordu, öğrendiği halde bekleyemeyenlere dayanamayıp bağırıyordu. Otobüsün köşeden her gözüküşünde üç-beş kişi, yağmacı Moğol askeri heyecanıyla, "bilet, bilet, aman çabuk bilet" diye bağırarak dükkâna daldığı, etrafı dağıttığı için otobüs bileti satmaktan vazgeçmişti. Milli Piyango seçerken kavgaya tutuşan kırk yıllık karı-kocalar, bir paket sabun almak için otuz çeşidini koklayan boyalı kadınlar, düdük almadan önce bütün bir kutuyu tek tek öttüren emekli subaylar görmüştü, ama alışmıştı artık, aldırmıyordu. En son sayısı on bir yıl önce çıkmış bir fotoromanın eski sayılarından biri yok diye söylenen ev kadınına, posta pulu almadan önce arkasını yalayarak zamkının tadına bakan şişman beyefendiye ve krepondan yapma karanfili kokmuyor diye ertesi gün öfkeyle geri getiren kasap karısına aldırmıyordu artık.

Dişleriyle tırnaklarıyla kurmuştu bu dükkânı. Yıllarca eski *Teksas* ve *Tommiks*'leri kendi eliyle ciltlemiş, sabahları bütün şehir uyurken dükkânını açıp süpürmüş, gazete ve dergileri kapıya ve kestane ağacına mandallamış, en son yenilikleri vitrinine yerleştirmiş, istiyorlar diye, en tuhaf malları (mıknatıslı aynası yaklaştırılınca dönen oyuncak balerinleri, üç renkli ayakkabı bağlarını, gözlerinde mavi ampuller yanan alçıdan küçük Atatürk heykellerini, Hollanda değirmeni şeklinde kalemtıraşları, Kiralık Ev ve Bismillahirrahmanirrahim levhalarını, içinden birden yüze numaralı kuş resimleri çıkan çam aromalı çikletleri, yalnızca Kapalıçarşı'da satılan pembe tavla zarlarını, Tarzan ve Barbaros çıkartmalarını, futbol takımlarının rengindeki kukuletaları –kendi de mavi renkte birini on yıl giymişti–, bir ucu ayakkabı çekeceği öbür ucu gazoz açacağı olan demir aletleri) müşterilerine sunabilmek için yıllarca bütün İstanbul'u karış karış, dükkân dükkân gezmiş, en akla hayale sığmaz isteklerde bile, (Gülsuyu kokulu o mavi mürekkeplerden var mı sizde? Acaba şarkı söyleyen yüzüklerden bulunur mu?) "yok" dememiş; sorulduğuna göre bir örneği vardır diye düşündüğü için, "Yarın getiririz!" deyip, defterine not almış, ertesi gün de, şehrin içinde bir esrarı aramaya çıkan yolcu gibi, dükkân dükkân sorup, arayıp bulmuştu. İnanılmayacak ölçülerde satan fotoromanlarla ya da resimli kovboy hikâyeleriyle ya da boş suratlı yerli artist resimleriyle yorulmadan para kazandığı dönemler de olmuştu; kahvenin, sigaranın karaborsaya düşüp rahatının kaçtığı kuyruklu, soğuk, yavan günleri de. Dükkânından baktığında, kaldırımdan akan insanların hiç de "öyle, öyle..." olduğunu anlayamazdın, ama "bir... bir... –ne bileyim–" idi insanlar.

Bir bakıyordun, hepsi ayrı bir havada gözüken o kalabalık, hep birlikte bir müzikli sigara kutusu merakına kapılıyor, derken Japonya'dan gelen, küçük parmağım büyüklüğündeki dolmakalemleri kapış kapış kapışıyorlar, ertesi ay ise hepsini unutup tabanca biçimindeki çakmaklardan öyle bir almaya başlıyorlardı ki, Alâaddin yetiştiremiyordu. Sonra, bir plastik ağızlık modası başlıyor, bütün millet içtiği sigaranın iğrenç ziftini sapık bir bilim adamı zevkiyle seyrederek altı ay saydam ağızlık kullanıyor, derken;

onu bırakıp sağcısı solcusu, dinsizi dindarı Alâaddin'den boy boy, renk renk tespih alıp her yerde çekmeye başlıyor, bu fırtına dinip Alâaddin elinde kalan tespihleri iade edemeden, bir rüya modası çıkıyor, herkes rüyaları yorumlayan küçük kitapçığı alabilmek için kapıda kuyruk oluyordu. Bir Amerikan filmi gelir, bütün gençler kara gözlük alırdı, bir gazete haberi çıkar bütün kadınlar dudak kremi, bütün erkekler imamlara yakışır takkelerden isterdi, ama çoğu zaman, istekler hiç anlaşılmayan bir şekilde bir veba gibi yayılırdı. Niye binlerce, onbinlerce kişi aynı anda radyolarının, kaloriferlerinin üstüne, arabalarının arka camının önüne, odalarına, iş masalarına, tezgâhlarına o tahta yelkenlileri yerleştirmeye başlamıştı? Anne çocuk, kadın erkek, ihtiyar genç herkesin hep aynı resmi, gözünden kocaman bir damla yaş akan mahzun ve Avrupalı suratlı çocuk resmini anlaşılmaz bir istekle alıp duvarlara, kapılara asmasını nasıl anlamak gerekiyordu? Bu millet, bu insanlar bir... bir... "tuhaf" diye Alâaddin'in bulamadığı kelimeyi ben yetiştirdim, "anlaşılmaz" diye, "hatta korkutucu" diye, çünkü kelimeleri bulmak Alâaddin'in değil benim işimdi. Bir süre karşılıklı sustuk.

Daha sonra, yıllardır sürekli sattığı, selüloidden yapılmış, başlarını sallayan küçük kazları anlatırken, içinden vişne likörü ve bir vişne çıkan şişe biçimindeki o eski çikolataları anlatırken ya da uçurtma için en iyi ve en ucuz çıtayı İstanbul'da nerede bulabileceğini anlatırken, Alâaddin'in müşterileriyle arasında kendisinin de bulamayacağı kelimelerle anlatılabilecek bir bağ olduğunu anladım. Babaannesiyle dükkâna gelip o zilli çemberlerden alan küçük kızı da, Fransız dergisini kapıp, dükkânın bir köşesine çekilip sayfalar içindeki çıplak kadınla kaşla göz arasında sevişmeye teşebbüs eden sivilceli delikanlıyı da seviyordu. Hollywood yıldızlarının inanılmaz hayatlarının hikâye edildiği romanı alıp, gece evde okuyup, ertesi sabah "Bu bende varmış!" diye iade etmek isteyen gözlüklü banka memuresini de seviyordu, Kuran okuyan kız posterinin resimsiz bir gazeteye sarılmasını özellikle rica eden ihtiyarı da. Ama gene de ihtiyatlı bir sevgiydi bu: Moda dergilerinin içindeki patronları harita gibi açıp dükkânın ortasında kumaş kesmeye kalkışan ana kızı, oyuncak tanklarını

daha dükkândan çıkmadan önce savaşa tutuştururken birbirleriyle döğüşerek kıran çocukları belki biraz anlıyordu da, kalem şeklinde el feneri, ya da kurukafalı anahtarlık soran insanların kendisine hiç bilmediği, hiç anlayamadığı bir âlemden sanki işaretler yolladığı duygusuna kapılıyordu. Karlı bir kış günü dükkânına gelip öğrenci ödevleri için kullanılan “Kış Manzarası”nı değil, ısrarla “Yaz Manzarası”nı isteyen esrarengiz adam hangi esrarın belirtisini taşıyordu? Bir gece, tam dükkânı kapamak üzereyken içeri giren iki karanlık kişi, hazır elbiseler giyen, kollarını aşağı yukarı kaldıran boy boy bebekleri, canlı bebekleri tutan doktorlar gibi dikkat, şefkat ve alışkanlıkla ellerine almışlar, pembe yaratıkların gözlerini açıp kapayışlarını büyülenmiş gibi seyretmişler, bir şişe rakıyla birlikte bir bebeği paketlettirip Alâaddin’in tüylerini ürperten karanlığın içinde kaybolmuşlardı. Buna benzer birçok olaydan sonra başına geldiği gibi, şimdilerde de Alâaddin rüyalarında dükkânında kutular ve plastik torbalar içinde sattığı bebekleri görüyor, geceleri dükkânını kapadıktan sonra, bebeklerin ağır ağır gözlerini açıp kapadıklarını, saçlarının uzadığını hayal ediyordu. Acaba bu neyin işareti diye soracaktı belki de bana, ama fazla konuştuğunu, kendi dertleriyle dünyayı fazla işgal ettiğini birden hissediveren vatandaşlarımızın kapıldığı o çaresiz ve hüzünlü sessizliğe kaptırmıştı kendini. Bu sefer, sessizliğin uzun bir süre bozulmayacağını bilerek karşılıklı sustuk.

Çok sonra, evden özür diler gibi bir havayla çıkarken Alâaddin, artık benim daha iyi bileceğimi, artık benim istediğim gibi yazacağımı söyledi: Bir gün belki o bebeklerden ve rüyalarımızdan söz açan iyi bir yazı yazabilirim, sevgili okurlarım.

Boğaz'ın Suları Çekildiği Zaman

[*Kara Kitap*'tan.
Köşe yazarı Celâl Salik'in hayalleri.]

Boğaz'ın sularının çekilmekte olduğunu fark ettiniz mi? Sanmıyorum. Bayram şenliğine çıkmış çocukların keyfi ve heyecanıyla birbirimizi öldürdüğümüz bugünlerde hangimiz bir şey okuyup dünyadan haberdar oluyor ki? Köşe yazarlarımızı bile, dirsekleştiğimiz vapur iskelelerinde, kucak kucağa yuvarlandığımız otobüs sahanlıklarında, harflerin tir tir titrediği dolmuş koltuklarında yarım yamalak okuyoruz. Ben haberi bir Fransız jeoloji dergisinde okudum.

Karadeniz ısınıyor, Akdeniz soğuyormuş. Bu yüzden esneyerek yayılan deniz sahanlıklarının dibindeki muazzam mağaralara deniz suları boşalmaya, aynı tektonik kıpırdanmalar sonucu da Cebelitarık, Çanakkale ve İstanbul boğazlarının tabanı yukarı çıkmaya başlamış. Boğaz kıyısında konuştuğumuz son balıkçılardan biri, eskiden demirlemek için bir minare boyu zincir attığı sularda şimdi teknesinin karaya oturduğunu söyleyerek sordu: Başbakanımız bu konuyla ilgilenmiyor mu hiç?

Bilmiyorum. Bildiğim, giderek artan bir hızla ilerlediği açıklanan bu gelişmenin yakın gelecekteki sonuçlarıdır. Besbelli, kısa bir zaman sonra, bir zamanlar 'Boğaz' dediğimiz o cennet yer, kara bir çamurla sıvalı kalyon leşlerinin, parlak dişlerini gösteren hayaletler gibi parladığı bir zifiri bataklığa dönüşecek. Sıcak bir yaz sonunda ise, bu bataklığın, küçük bir

kasabayı sulayan alçakgönüllü bir derenin tabanı gibi yer yer kuruyup çamurlaşacağını, hatta binlerce geniş borudan şelâleler gibi gürül gürül akan lâğımların suladığı yamaçlarda otların ve papatyaların yeşereceğini tahmin etmek zor değil. Kız Kulesi'nin bir tepenin üstünde korkutucu gerçek bir kule gibi yükseleceği bu derin ve vahşi vadide yeni bir hayat başlayacak.

Ellerinde ceza fişleri oradan oraya koşan belediye memurlarının bakışları arasında, eskiden 'Boğaziçi' denen bu boşluğun çamurunda kurulmaya başlayacak yeni mahallelerden söz ediyorum: Gecekondulardan, salaş bar, pavyon ve eğlence yerlerinden, atlı karıncalı lunaparklardan, kumarhanelerden, camilerden, derviş tekkeleri ve Marksist fraksiyon yuvalarından ve kapkaççı plastik atölyeleriyle naylon çorap imalathanelerinden... Bu kıyametimsi kargaşanın içinde Şirketi Hayriye'den kalma yan yatmış gemi leşleriyle gazoz kapağı ve deniz anası tarlaları görülecek. Suların bir anda çekildiği son günde karaya oturmuş Amerikan transatlantikleriyle yosunlu İon sütunları arasında açık ağızlarıyla tarih öncesinden kalma bilinmeyen tanrılara yalvaran Kelt ve Likyalı iskeletleri olacak. Midyeyle kaplı Bizans hazineleri, gümüş ve teneke çatal bıçaklar ve bin yıllık şarap fıçıları ve gazoz şişeleri ve sivri burunlu kadırga leşleri arasında yükselecek bu medeniyetin antik ocak ve lambalarını yakacak enerjiyi uskuru bir bataklığa saplanmış köhne bir Romen petrol tankerinden alacağını da hayal edebiliyorum. Ama asıl hazırlıklı olmamız gereken şey, bütün İstanbul'un koyu yeşil lâğım şelâleleriyle sulayacağı bu lânet çukurda, tarih öncesinin, yeraltından fokurdayan zehirli gazlar, kuruyan bataklıklar, yunus, kalkan ve kılıç leşleri ve yeni cennetlerini keşfeden fare orduları içersinde çıkacak yepyeni bir salgın hastalığıdır. Biliyorum ve uyarıyorum: O gün, dikenlitellerle karantinaya alınacak bu hastalıklı bölgede olup biten felâketler hepimizin içine işleyecek.

Bir zamanlar, Boğaz'ın ipek sularını gümüş gibi ışıldatan mehtabı seyrettiğimiz balkonlardan, gömülemedikleri için alelacele yakılan ölülerden çıkan mavimsi dumanın aydınlığını seyredeceğiz artık. Boğaz kıyılarındaki erguvan ve hanımellerinin bayıltıcı serinliğini koklayarak rakı

içtiğimiz masalarda, çürüyen ölülerin genzimizi yakan o küfle karışık kekre kokusunun tadını alacağız. Balıkçıların sıra sıra dizildiği o rıhtımlarda Boğaz akıntılarının ve bahar kuşlarının huzur veren şarkıları değil, bin yıl süren genel aramaların korkusuyla denize dökülmüş çeşit çeşit kılıçları, hançerleri, paslanmış pala ve tabanca tüfekleri ele geçirip ölüm korkusuyla birbirine girenlerin haykırışları duyulacak. Bir zamanlar deniz kıyısındaki köylerinde yaşayan İstanbullular, akşam evlerine yorgun argın dönerlerken yosun kokusunu duymak için otobüs pencerelerini fayrap açmayacaklar; tam tersi, çürümüş ölü ve çamur kokusu sızmasın diye, alevlerle aydınlanan aşağıdaki o korkunç karanlığı seyrettikleri belediye otobüslerinin pencere kenarlarına gazete ve kumaş parçaları sıkıştıracaklar. Baloncu ve kâğıt helvacılarla birlikte toplaştığımız kıyı kahvelerinde, bundan sonra, donanma şenliğine değil, meraklı çocukların kurcalayıp kendileriyle birlikte havaya uçurdukları mayınların kan kırmızısı aydınlığına bakacağız. Ekmek paralarını, fırtınalı denizin kumsallara getirip attığı Bizans mangırları ve boş konserve kutularını toplamakla kazanan lodosçular, bir zamanlar sel sularının kıyı köylerindeki ahşap evlerden kopartıp Boğaz'ın derinliklerine yığdığı kahve değirmenlerinden, kuşları yosun tutmuş guguklu saatlerden ve midyelerin zırhıyla kaplanmış kara piyanolardan çıkaracaklar artık. İşte o günlerin birinde ben, dikenli teller içinden, bu yeni cehennemin içine kara bir Cadillac'ı bulmak için bir geceyarısı süzüleceğim.

Kara Cadillac, bundan otuz yıl önce ben bir acemi muhabirken serüvenlerini izlediğim ve patronu olduğu bir batakhanenin girişindeki iki İstanbul resmine hayran olduğum bir Beyoğlu haydutunun ("gangster" demeye dilim varmıyor) caka arabasıydı. Arabanın İstanbul'da birer eşi o zamanların demiryolu zengini Dağdelen ile tütün kralı Maruf'ta vardı. Son saatlerini bir hafta tefrika ederek hikâye ettiğimiz ve biz gazetecilerin efsaneleştirdiği haydutumuz bir geceyarısı polis tarafından sıkıştırılınca, sevgilisiyle, bir iddiaya göre esrar sarhoşluğundan, bir iddiaya göre de bilerek, atını uçuruma süren eşkiya gibi Akıntı Burnu'ndan Cadillac'ıyla birlikte Boğaz'ın karanlık sularına uçmuştu. Dalgıçların deniz dibi akıntısında günlerce arayıp bulamadıkları, gazetelerin ve okuyucuların da

kısa bir süre sonra unuttukları Cadillac’ı nerede bulacağımı ben şimdiden kestirebiliyorum.

Orada, eskiden ‘Boğaz’ denilen yeni vadinin derinliklerinde, içine yengeçlerin yuva yaptıkları yedi yüzyıllık ayakkabı ve çizme tekleri ve deve kemikleri ve bilinmeyen sevgiliye yazılmış aşk mektuplarıyla dolu şişelerin işaret ettiği çamurlu bir uçurumun aşağılarında, elmaslar, küpeler, gazoz kapakları ve altın bileziklerin parladığı sünger ve midye ormanlarıyla kaplı yamaçların gerisinde bir yerde, çürümüş bir mavna leşinin içine alelacele kurulmuş eroin laboratuarının ve kaçak sucukçuların kestikleri beygir ve eşeklerin kova kova kanıyla suladıkları istiridye ve deniz minareli kumluğun az ötesinde olacak.

Eskiden ‘Sahil Yolu’ denilen, şimdiyse daha çok bir dağ yoluna benzeyen asfalttan geçen arabaların kornalarını dinleyerek indiğim leş kokulu bu karanlığın sessizliğinde arabayı ararken, içlerinde boğuldukları çuvallardaki iki büklüm durumlarını hâlâ koruyan saray kumpasçılarının ve haçlarını ve asalarına sarılı Ortodoks papazlarının bileklerine gülle bağlı iskeletlerine rastlayacağım. Tophane rıhtımından Çanakkale’ye asker gönderen Gülcemal vapurunu torpillemek isterken, uskuru balıkçı ağlarına, burnu da yosunlu kayalara çarptıktan sonra deniz dibine çöken İngiliz denizaltısının soba borusu gibi kullanılan periskobundan çıkan mavimsi dumanları görünce, oksijensizlikten ağzı açık kalmış İngiliz iskeletlerinin temizlendiği ve kadifeyle kaplı albay koltuğunda Çin porselenleriyle akşam çayını artık Liverpool tezgâhlarında imal edilmiş yeni yuvalarına huzurla alışan vatandaşlarımızın içtiğini anlayacağım. Karanlığın içinde, daha ötede Kayzer Wilhelm’e bağlı bir zırhlının paslı çıpası olacak; sedefleşmiş bir televizyon ekranı bana göz kırpacak. Yağmalanmış bir Ceneviz hazinesinin artıklarını, ağzı çamurla tıkanmış kısa namlulu bir topu, yıkılıp kaybolmuş bazı devlet ve kavimlerin midyeyle kaplı tasvir ve putlarıyla burun üstü duran pirinç bir avizenin patlak ampullerini göreceğim. Gittikçe aşağılara inerek çamur ve kayalar içinde yürürken, zincirli küreklerinin başında sabırla oturup yıldızları gözleyen köle iskeletlerini seyredeceğim. Yosun ağaçlarından sarkan gerdanlık, gözlük ve şemsiyelere dikkat etmeyeceğim

belki, ama inatla hâlâ ayakta dikilen muhteşem at iskeletlerine bütün silah, zırh ve takım ve taklavatlarıyla binen Haçlı şövalyelerine bir an dikkat ve korkuyla bakacağım. Üzeri midyelerle kaplı sembol ve silahlarıyla Haçlı iskeletlerinin hemen yanıbaşlarında duran Kara Cadillac'ı beklediklerini o zaman korkuyla anlayacağım.

Nereden geldiği anlaşılamayan fosforlu bir ışıkla arada bir belli belirsiz aydınlanan Kara Cadillac'a ağır ağır, korkuyla, yanıbaşındaki Haçlı muhafızlarından izin alır gibi saygıyla yaklaşacağım. Cadillac'ın kapısının kulplarını zorlayacağım ama, baştan aşağı midye ve deniz kestaneleriyle kaplı araç bana geçit vermeyecek, sıkışmış ve yeşilimsi pencereleri yerlerinden hiç oynamayacak. O zaman, cebimden tükenmez kalemimi çıkarıp sapıyla camlardan birini kaplayan fıstıki yeşil yosun tabakasını yavaş yavaş kazıyacağım.

Geceyarısı, bu korkunç ve büyülü karanlıkta kibritimi yakınca arabanın Haçlı zırhları gibi hâlâ parlayan güzelim direksiyonunun, nikelajlı sayaçlarının, ibre ve saatlerinin madeni ışığında haydutla sevgilisinin bilezikli ince kollarıyla ve yüzüklü parmaklarıyla birbirlerine sarılarak ön koltukta öpüşen iskeletlerini göreceğim. Yalnız iç içe geçen çene kemikleri değil, kafatasları da ölümsüz bir öpüşle birbirine kaynaşmış olacak.

O zaman, kibritimi bir daha yakmadan gerisin geriye şehrin ışıklarına dönerken, felâket anlarında ölümü karşılamanın en mutlu yolunun bu olduğunu düşünerek uzak bir sevgiliye acıyla sesleneceğim: Canım, güzelim, kederlim, felâketler zamanı gelip çattı, gel bana, nerede olursan ol gel, ister sigara dumanıyla dolu bir yazıhanede, ister çamaşır kokan bir evin soğanlı mutfağında, ister dağınık mavi bir yatak odasında, nerede olursan ol, vakit tamam, gel bana; yaklaşan korkunç felâketi unutmak için perdeleri çekili yarı karanlık bir odanın sessizliğinde bütün gücümüzle birbirimize sarılarak ölümü beklemenin zamanı geldi artık.

PAMUK, ORHAN *(İstanbul, 7 Haziran 1952)* Romancı.

Şeküre Hanım ile Gündüz Pamuk ’un oğlu. İktisat tarihçisi Şevket Pamuk ağabeyidir. Robert Kolej ’den (1970) sonra üç yıl İTÜ Mimarlık Fakültesi ’ne devam etti. 1976 ’da İÜ Gazetecilik Enstitüsü ’nden mezun oldu; aynı okulda yüksek lisans eğitimi gördü (1977- 79). New York ’ta üç yıl kaldı. İstanbul ’da yaşıyor; bir çocuk babası.

İlk şiirleri on sekiz yaşındayken *Yeditepe* dergisinde yayımlandı (1970). 1974 ’ten başlayarak düzenli bir şekilde yazmayı kendine iş edindi. Öykü, anı, deneme ve eleştiri türündeki ürünlerini *Gösteri*, *Yeni Düşün*, *Kadın*, *Milliyet Sanat*, *Defter*, *Express*, *Öküz*, *Cumhuriyet Gençlik*, *Cumhuriyet Kitap* ve *Radikal İki* dergileriyle *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Radikal* ve *Milliyet* gazetelerinde yayımladı. *Kara Kitap* ’ın “Karlı Gecenin Aşk Hikâyeleri” bölümündeki bir öykü ve Metin Erksan ’ın “Sevmek Zamanı” filminden yola çıkarak yazdığı *Gizli Yüz* senaryosu Ömer Kavur tarafından filme alındı (1990). Romanları onlarca dile çevrilen Orhan Pamuk dünya çapında tanınan bir isim oldu. 2006’da Nobel Edebiyat Ödülü ’nü kazandı.

İlk romanı *Cevdet Bey ve Oğulları* ’nda İstanbullu bir ailenin üç kuşağını kapsayan serüveni eşliğinde Türkiye ’nin yüz yıllık modernleşme tarihini anlattı. Abdülhamit döneminin sonlarında (1905) Müslüman bir tüccarın iş hayatında kendini kabul ettirmesi, toplumda yer bulması ve Cumhuriyet dönemiyle birlikte burjuva niteliği kazanması sürecini verirken geleneksel 19. yüzyıl romanının formlarına sadık kaldı. “Irmak roman” olarak nitelendirilebilecek bu aile romanı, Batılı anlamda kapitalistleşmeye çalışan Cevdet Bey ve oğullarının Vefa ’daki bir evde başlayıp Nişantaşı ’ndaki bir apartmanda sonuçlanan “başarma arzusu”nun öyküsüdür. Thomas Mann ’ın kuşaklar boyu bir aileyi anlatan ve adeta kapitalistleşmeye ağıt olan *Buddenbrook Ailesi* ’nden etkilendiğini belirten Pamuk, “kendi ailem ve hayatımdan pek çok şey var” dediği bu kitapta başlangıçta benimsedikleri birtakım “yüksek fikirler”den vazgeçmek pahasına sonunda zengin olan bir aileyi anlatır.

Üç mutsuz kardeşin İstanbul yakınlarındaki küçük bir sahil kasabasında (Cennethisar), doksan yaşındaki babaannelerinin evinde geçirdiği bir haftayı konu alan *Sessiz Ev* ’de ise çeşitli üslup denemelerine giriştiği, hem modern hem de klasik romanın olanaklarını başarılı bir denge içinde kullandığı kabul edildi. Romanda, biri tarihçi, biri devrimci ve biri de zengin olmayı kafasına koymuş üç torunun, dedelerinin (Doktor Selahattin) yetmiş yıl önce bir siyasi sürgün olarak yaptırdığı evde kalırken akıllarından geçenler bilinç akışı tekniği ile verilir. Beş ayrı kahramanın bakış açısından yazılan romanda, dedenin, Doğu ile Batı arasındaki uçurumu çabucak kapatacağını

sandığı büyük bir ansiklopediyi yazışı hatırlanır. Pamuk, 1970 sonrası şiddet olaylarının toplumsal ve bireysel kaynaklarını araştırdığı bu romanı için, “Romandaki gençler çevresi, araba yarıştırmak, evlere toplanıp kafayı çekmek, diskoteğe gitmek, sahilde buluşup vakit öldürmek gibi ayrıntılar da 1970 ’lerin başındaki Bayramoğlu Sahil Mahallesi ’nden benim de arkadaşlarımın hikâyesinden çıkmadır” der. Abidin Dino ’nun “Gerçek bir dilsel yoğunlukla değişik açılar ve perspektiflerden bir olaylar dizisi kuruyor” dediği *Sessiz Ev* özellikle Fransa ’da büyük ilgi gördü ve yazara “Avrupa Keşif Ödülü”nü getirdi.

Temelde kültür ve kimlik farklılığı sorunlarını irdelediği ve yazarın “benim bütün meselem, bu fazlasıyla siyasi olan sorunun, Doğu- Batı, gelenek- modernlik dertlerinin güncelliğinden kurtulabilecek bir kitap yazmaktı” dediği üçüncü romanı *Beyaz Kale* ’de ise düşle gerçeğin birbirine karıştığı bir üslup gözlenir. 17. yüzyılda korsanlara tutsak düşen bir Venedikliyle onu köle olarak satın alan bir Türk’ün ilişkileri çerçevesinde gelişen *Beyaz Kale* ’de, genel olarak egemen kültürle bir başka kültürden gelen iki insanın baskı, yalnızlık ve çevrenin şiddeti altındaki ilişkisi, daha derinde de kültür- mutluluk ilişkisi üstünde durulur. IV. Mehmet dönemi çerçevesinde canlandırılan roman, tarihsel sorunları dile getiren bir “tarihi roman” değildir. *New York Times* gazetesinin “Doğu’da bir yıldız yükseldi” sözleriyle karşıladığı *Beyaz Kale* belli başlı bütün Batı dillerine çevrildi; Amerika ’da “ustaca kurulmuş paradokslarla örülü, hayranlık uyandıran, zarif bir postmodern hikâye” olarak anıldı.

Orhan Pamuk, “Benim bütün kitaplarım bir önceki kitabın içinden doğar. Oradaki bir ayrıntıdan, bir cümleden. *Cevdet Bey* ’deki gençlerden bir anlamda *Sessiz Ev* doğdu. *Sessiz Ev* ’deki tarihçi Faruk ’tan *Beyaz Kale* çıktı. *Beyaz Kale* ’nin düşsel ortamından, oradaki kimi tarihi sahnelerden, esrarlı mavi gece diyebileceğim karanlık sahnelerden *Kara Kitap* çıktı” der bir söyleşide. Yazarın postmodern romana yönelişinin en önemli örneği olan *Kara Kitap,* karmaşıklığı ve çeşitliliği ile modern Türk edebiyatının en çok tartışılan kitaplarından biri oldu. Galip ’in, çocukluk aşkı, arkadaşı, amcasının kızı, sevgilisi ve kayıp karısı Rüya ’yı karlı bir kış günü İstanbul ’da köşe bucak arayışıyla başlayan romanda Galip ’e çocukluğundan beri yazılarını hayranlıkla okuduğu yakın akrabası gazeteci Celâl Salik ’in köşe yazıları eşlik eder; Galip ’in araştırmalarını Celâl ’in köşe yazıları tamamlar. Ayrıntılar üzerinde titizlikle iz süren yazarın deyişiyle “hayatın esrarını gösterme” çabası içinde yazılmış bir dedektiflik öyküsü gibidir *Kara Kitap*.

Parodi, pastiş, eğretileme ve alegorilerle yüklü, metinlerarası alışveriş tekniklerine ve çağrışımlara dayalı, “tarih parçacıkları, gelecek parçacıkları, şimdiki zaman, değişik, birbirine yabancı gibi görünen hikâyeler”in kolajından oluşan *Kara Kitap* modern ve postmodern anlatının özelliklerini taşıyan yapısıyla dikkat çekti. Berna Moran “Üstkurmaca Olarak Kara Kitap” başlıklı yazısında, *Kara Kitap* ’ın, Doğu edebiyatının *Binbir Gece Masalları, Mantıku ’t- tayr, Mesnevi* ve *Hüsn ü Aşk* gibi yapıtlarında görülen “öykü içinde öykü” düzeninin ve “arayış” motifinin (post)modern bir uyarlaması olduğunu belirttikten sonra Pamuk ’un “romanda ve özellikle Türk romanında ‘kendi olmak ’ sorununa bir çözüm” getirdiğini, “eski bir gelenekten yola çıkarak ve buna çağdaş romanın anlatım tekniklerini ekleyerek yeni tür bir roman yazmayı başardığını” belirtti.

Orhan Pamuk bir söyleşide *Kara Kitap* ’ı şöyle anlattı: “*Kara Kitap* ile yaptığıma, İstanbul ’da hayatın şiddetine, renklerine, karmaşasına uygun bir hikâye dokusu bulmaktır da diyebilirim. Romanın uzun cümleleri, kendi etrafında dönen baş döndürücü barok cümleler bana şehrin karmaşasından, tarihinden ve bugünkü zenginliğinden, kararsızlığından ve enerjisinden çıkmış gibi gelir. *Kara Kitap* İstanbul ile ilgili her şeyi bir anda söyleyebilme heyecanıyla yazıldı ve kitap bir anda pek çok şeyi söylemeye çalışır. *Binbir Gece Masalları* ’nı İstanbul ’da yaşatmaya çalışmak da kitabın bir iddiasıdır. (...) Benimkisi kişisel bir İstanbul ansiklopedisi... Kalbinde ise gene Nişantaşı, apartman hayatı, Alaaddin ’in Dükkânı gibi gerçek yerler yer alıyor. Bu noktadan bütün Beyoğlu ’na ve bütün İstanbul ’a açılıyor kitap. Oradan da Doğu ’nun hikâye geleneğine, tasavvufî hikâyelere, mesellere, Mevlana ’ya ve Şeyh Galip ’e. Rüya ile Galip ’in aşkı, Galip ’in İstanbul ’da gezinmelerini anlatırken Şeyh Galip ’in *Hüsn ü Aşk* ’ını da akılda tutuyordum.”

“Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti” cümlesiyle başlayan ve esrarengiz bir kitaptan etkilenen üniversiteli gençleri anlatan *Yeni Hayat*, ölüm, kaza ya da rastlantı, zaman, aşk, yazı, mutsuzluk, ikinci sınıf vatandaş olmak, taşrada yaşamak, ezik ve kırık kalpli olmak çevresinde geliştirilmiş sezgilerle varoluşun anlamını hüzünlü ve coşkulu bir dille kurcalayan bir yolculuk romanıdır. Bu romanın diğerlerinden farkı, yazarın kendi ifadesiyle “hikâyenin iç ritmiyle, iç renkleriyle bir şair gibi konuşabilmeye cüret etmesi”dir. Kitabın çıkış noktalarından biri “Novalis ’in ve Alman Romantikleri ’nin hayal dünyasıdır. Biraz masalımsı, biraz da saflık, romantik düşçülük ve mutlak ’ı arayan birinin hikâyesi”dir çünkü. Dante ’nin *Yeni Hayat* ’ındaki Beatrice ile Rilke ’nin *Duino Ağıtları* ’ndaki “melek imgesi” bu romanda Canan olarak ortaya çıkar. *Yeni Hayat* ’ın başkişisi Osman, yazarın kendi gençliğinden yarattığı yalnız, kırılgan ve karamsar bir tip, Rıfkı Amca ise Devlet Demiryolları ’nda memur olarak çalışmış, Cumhuriyet ’in ilk yıllarındaki gibi demiryollarının Türkiye ’yi kalkındıracağına inanmış, çocuklara resimli romanlarla bir şeyler öğretmek isteyen, nesli tükenmiş, naif bir Cumhuriyetçi, yazarın tanımlamasıyla “Çehov ’un dünyasından çıkmış bir taşra kahramanıdır.”

Pamuk ’un “en renkli ve en iyimser romanım” dediği romanı *Benim Adım Kırmızı*, 1591 yılında İstanbul ’da, karlı dokuz kış gününde geçen olayları anlatır. Dört yıldır savaştan dönmeyen kocasının yerine yeni bir sevgili arayan güzel Şeküre, birbiriyle sürekli çatışan iki küçük oğluyla birlikte yaşamakta ve babasının sırayla eve çağırdığı saray nakkaşlarını saklandığı yerden izlemektedir. Osmanlı Padişahı ’nın (III. Murat) gizlice hazırlattığı bir kitap için babasının denetiminde Frenk etkisi taşıyan tehlikeli resimler yapan usta nakkaşlardan biri öldürülünce, Şeküre ’ye âşık teyzesinin oğlu Kara devreye girer. *Sessiz Ev* ’deki gibi herkesin birinci tekil şahısla konuştuğu, ölülerin ve eşyanın dillendiği, ölüm, sanat, aşk, evlilik ve mutluluğu konu alan ve “ilk bakışta aşk” teması üzerinde duran bu roman için yazarın ilk düşündüğü ad “İlk Resimde Aşk”tır.

Çocukluk anılarını, romanlarını nasıl yazdığını, gezi notlarını, sevdiği yazarlar ve kitaplar hakkındaki eleştirilerini, politik görüşlerini, kültür ve gündelik hayat konusundaki heyecanlarını dile getiren *Öteki Renkler* ise yazarın dünyasını ortaya koyan bir seçki niteliğinde. Kitapta ayrıca bir çocuğun gözünden anlatılan “Pencereden Bakmak” adlı uzun bir öykü vardır.

İstanbul, Orhan Pamuk ’un hem yirmi iki yaşına kadar olan hatıralarını aktardığı, anne babası, ailesi ile ilişkilerini anlattığı bir hatıra kitabı, hem de kendi bildiği İstanbul üzerine bir denemedir.

Masumiyet Müzesi aşkı için bir müze kuran bir adamın romanı gibi görünse de 1975 ’te bir bahar günü başlayıp günümüze kadar gelen, İstanbullu zengin çocuğu Kemal ile uzak ve yoksul akrabası Füsun ’un hikâyesi çevresinde evlilik, aşk, cinsellik, tutku, aile, mutluluk gibi kavramlar irdeleniyor ve 70 ’li, 80 ’li yılların İstanbul ’undaki günlük hayatın inceliklerine de değiniliyor. Pamuk, romana adını veren müzeyi 2012’de İstanbul Çukurcuma’da açtı ve aynı yıl müzenin kataloğu olan *Şeylerin Masumiyeti*’ni yayımladı.

Manzaradan Parçalar, yazarın deneme, anı ve röportajlarından yapılmış seçmelerden oluşan ikinci kitaptır.

Yazarın Harvard Üniversitesi’nde verdiği Norton derslerinin toplandığı *Saf ve Düşünceli Romancı*’da Pamuk, roman sanatında en önemli bulduğu meseleleri (romanda görsellik, yazar ve okur türleri, romanın gizli merkezi) Türk ve dünya edebiyatından örneklerle ve kendi romancılığının da dönüm noktalarından bahsederek tartıştı.

Ödül: “Karanlık ve Işık” (*Cevdet Bey ve Oğulları*) ile 1979 Milliyet Roman Yarışması Ödülü (birinciliği M. Eroğlu ile paylaştı); *Cevdet Bey ve Oğulları* ile 1983 Orhan Kemal Roman Armağanı; *Sessiz Ev* ile 1984 Madaralı Roman Ödülü; *Sessiz Ev* (Fransızca çevirisi) ile 1991 Prix de la découverte européenne (Avrupa Keşif Ödülü); *Gizli Yüz* ile 1991 28. Antalya Altın Portakal Film Festivali En İyi Senaryo Ödülü; *Kara Kitap* (Fransızca çevirisi) ile 1995 Prix France Culture (Fransa); *Benim Adım Kırmızı* (Fransızca çevirisi) ile 2002 Prix du Meilleur Livre Etranger (Fransa); *Benim Adım Kırmızı* (İtalyanca çevirisi) ile 2002 Premio Grinzane Cavour (İtalya); *Benim Adım Kırmızı* (İngilizce çevirisi) ile 2003 IMPAC Dublin Literary Award (İrlanda); 2005 Alman Yayıncılık Sektörü Barış Ödülü (Almanya); *Kara Kitap* (Fransızca çevirisi) ile 2005 Prix Medicis Etranger (Fransa); 2005 Ricarda- Huch Ödülü; 2006 Nobel Edebiyat Ödülü; 2006 Washington University ’s Distinguished Humanist Award (ABD); 2006 Puteburg Award (ABD); 2008 Ovid Ödülü (Romanya).

Yapıtları: Roman: *Cevdet Bey ve Oğulları*, İst.: Karacan, 1982; *Sessiz Ev*, İst.: Can, 1983; *Beyaz Kale*, İst.: Can, 1985; *Kara Kitap*, İst.: Can, 1990; *Yeni Hayat*, İst.: İletişim, 1994; *Benim Adım Kırmızı*, İst.: İletişim, 1998; *Kar*, İst.: İletişim, 2002; *Masumiyet Müzesi*, İst.: İletişim, 2008.

Diğer: *Öteki Renkler- Seçme Yazılar ve Bir Hikâye*, İst.: İletişim, 1999; *İstanbul-Hatıralar ve Şehir*, İst.: YKY, 2003; *Babamın Bavulu*, İst.: İletişim, 2007; *Manzaradan Parçalar*, İst.: İletişim, 2010; *Saf ve Düşünceli Romancı*, İst.: İletişim, 2011; *Şeylerin Masumiyeti*, İst.: İletişim, 2012.

Senaryo: *Gizli Yüz*, İst.: Can, 1992.

Kaynaklar: Necatigil, *İsimler*, 306; “Pamuk, Orhan”, *TDEA*, VII, 229; F. Akerson, “Anlatımda Kurgunun İşlevi”, *Çağdaş Eleştiri*, S. 8 (Ekim 1982); A. Özkırımlı, “Bir Romanı Değerlendirirken Önce Romanın Dünyasına Bakmalı”, *Günümüzde Kitaplar*, Haziran 1984; A. Eken, “Tarih,

Edebiyatın Alt Kollarından Biridir", *Argos*, Ekim 1989; Fethi Naci, "Eleştiri Günlüğü", *Yeni Düşün*, Yaz 1990; H. Çağdaş, "Orhan Pamuk Kara Kitap 'ı Anlatıyor", *Gösteri*, Nisan 1990; O. Koçak, "Aynadaki Kitap, Kitaptaki Ayna/Postmodern Anlatının Bazı Sorunları", *Defter*, S. 17 (Ağustos-Aralık 1991); N. Esen (haz.), *Kara Kitap Üzerine Yazılar*, İst., 1992; Moran, III, 93- 104; Y. Ecevit, *Orhan Pamuk 'u Okumak*, İst., 1996; O. Çalışlar, "Nakkaşın Mürekkebi Kırmızı", *Cumhuriyet Dergi*, 20 Aralık 1998; C. Dündar, "Kendimi Döve Döve Yazar Yaptım", *Öküz*, Haziran 1999; O. Pamuk, *Öteki Renkler*, İst., 1999; Kılıç (der.), *Orhan Pamuk 'u Anlamak*, İst., 1999; Y. Ecevit, "Benim Adım Kırmızı 'da Çoğulcu Estetik", *Varlık*, S. 1098 (Mart 1999); Özgüç, II, 374; Y.Solmaz, *Orhan Pamuk 'un Anlam Çağrısı*, Ank.: 2005; *Orhan Pamuk Edebiyatı*, İst: 2007; E.Kılıç- N.Esen, *Orhan Pamuk 'un Edebi Dünyası*, İst: 2008; A.S. Akçay, *Okumanın Farkı: Orhan Pamu*k, İst.: 2011; J. Parla, *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*, İst.: 2011; B. Işık, *Aydınlıktan Karanlığa İktidar: Orhan Pamuk Romanlarında Demiryolu*, İst.: 2012; orhanpamuk.net.

Parçaların Yer Aldığı Kitaplar

Kara Kitap (1. basım: 1990, Can Yayınları)
Cellat ve Ağlayan Yüz
Uyuyamıyor musunuz?
Öpüş
Alâaddin'in Dükkânı
Boğaz'ın Suları Çekildiği Zaman

Benim Adım Kırmızı (1. basım: 1998, İletişim Yayınları)
Kıskanç Han ve Tatar Güzeli
Fahir Şah ile Neriman Sultan
Nakkaş Körlüğe Yaklaşırken
Ben Bir Ağacım

Öteki Renkler (1. basım: 1999, İletişim Yayınları)
Okula Gitmeyeceğim

Kar (1. basım: 2002, İletişim Yayınları)
Katil ile Maktul Arasında İlk ve Son Konuşma

İstanbul-Hatıralar ve Şehir (1. basım: 2003, Yapı Kredi Yayınları)
Annem, Babam ve Kaybolmaları
Okulun Sıkıntıları ve Zevkleri

Kafamda Bir Tuhaflık (2014'de yayımlanacak yeni roman)
Mevlut'un Ortaokul Yılları